

Kulturmöten utan gränser – modeller för att skapa kvalitet i äldres vardag

Barbro Johansson &
Annica Sjölander [red.]

EN RAPPORT FRÅN
CENTRUM FÖR KULTUR OCH HÄLSA
GÖTEBORGS UNIVERSITET

4

Kulturmöten utan gränser – modeller för att skapa kvalitet i äldres vardag

**Barbro Johansson och
Annica Sjölander [red.]**

EN RAPPORT FRÅN
CENTRUM FÖR KULTUR OCH HÄLSA
GÖTEBORGS UNIVERSITET

4

Innehåll

4. FÖRORD

Annica Sjölander

8. INLEDNING

Barbro Johansson

22. "TALKIN' 'BOUT MY GENERATION" – ATT GÖRA ÅLDER OCH KULTUR I KOMMUNAL VERKSAMHET

Barbro Johansson och Ylva Mühlenbock

50. ÅLDERSDISKRIMINERING OCH ÄLDRES HÄLSA

Charlotta Liedberg

77. ÄLDRES BILDER AV ÅLDRANDET

Annica Sjölander och Linda Sternö

103. SOCIAL SKAPANDE AKTIVITET OCH ÄLDRES LIVSTILLFREDSSTÄLLELSE

Sofia Tillman

126. SAGOSTUNDEN SOM GENERATIONSMÖTE

Natalie Davet

152. FÖRFATTARPRESANTATION

155. BILAGA 1

Annica Sjölander

Kulturmöten utan gränser – modeller för att skapa kvalitet i äldres vardag, är ett projekt som har pågått under åren 2014 – 2016 och bedrivits genom ett samarbete mellan Centrum för kultur och hälsa vid Göteborgs universitet, Göteborgs Stad och Västra Götalandsregionen. Målet med projektet har varit att främja äldres delaktighet i kulturlivet genom att stödja och stimulera till generationsöverskridande möten kring gemensamma kulturintressen. Genom att sätta kulturintressena i centrum, bryter vi inte bara det vi vanligtvis menar med segregation, utan också en annan aspekt – ålderssegregationen. I projektet har syftet varit att ta fram modeller för generationsmöten kring gemensamma kulturintressen, undersöka vad som styr implementering av nya arbetssätt kring kultur i verksamheter, samt studera sambandet mellan äldres delaktighet i kultur och hälsa. Projektet består av såväl forskning som praktik. Projektets praktik har utvecklats inom ramen för ordinarie verksamhet i Göteborgs Stad. Denna praktik har tillförts syre av forskare som ibland intervenerat, men framförallt beskrivit, värderat och förklarat processer.

Projektet har haft finansiellt stöd från Kulturrådet och Västra Götalandsregionen. Kulturrådet har tre år i rad fördelat stöd till kultur för äldre efter särskilda regeringsbeslut. Målet med regeringens satsning Kultur för äldre har varit att utveckla hållbara modeller och metoder för att främja äldre människors delaktighet i

kulturlivet. År 2013 fördelades 30 miljoner kronor och *Kulturmöten utan gränser* erhöll ett ekonomiskt bidrag på 4,7 miljoner kronor.

Ett prioriterat mål för projektet har varit att etablera ett nära samarbete mellan forskning och praktik. Forskare inom flera olika ämnesområden vid Göteborgs universitet; folkhälsa, medicin, psykologi, filmisk gestaltning, pedagogik, etnologi och offentlig förvaltning har medverkat. De har studerat kulturaktiviteter i kommunen med syfte att belysa äldres delaktighet, både i kulturlivet och i samhället i stort, med fokus på mångfald och generationsmöten, nya arbetssätt, implementeringsprocesser och sambandet kultur och hälsa. Tanken har varit att skapa förutsättningar för ett kontinuerligt lärande i projektet och främja erfarenhetsspridning. Inom ramen för projektet *Kulturmöten utan gränser* har två rapporter producerats. I föreliggande rapport, som ingår i den rapportserie som ges ut av Centrum för kultur och hälsa, ligger fokus på den forskning som genomförts inom *Kulturmöten utan gränser*. Den andra rapporten ges ut av Göteborgs Stad och syftar till att dels visa på bredden i vad generationsmöten och kulturmöten kan vara, dels ge en inblick i projektets arbetsprocess och komplexa utvecklingsarbete.

Forskningen har utgjorts av flera delprojekt i vilka forskare, praktiker och studenter samarbetat. I delprojektet *Äldres bilder av åldrandet* har syftet varit att få äldres perspektiv och erfarenheter på åldrandet. Man har försökt fånga viktiga berättelser om livet dels genom en konstnärlig metod, *Life filming*, där äldre människor fått filma och fotografera vardagshändelser, miljöer och situationer, dels genom att intervjua äldre personer om deras perspektiv på åldrande. I projektet har forskare och studenter vid Akademin Valand och Sahlgrenska akademien samarbetat med stadsdelen Centrum i Göteborgs Stad. Målet har varit att dels integrera nya arbetsmetoder för yrkesverksamma inom förebyggande och hälsofrämjande verksamheter, dels bidra till att skapa samhällliga förutsättningar

för ett gott åldrande på lika villkor med tillgänglighet till kultur oavsett ålder och kön.

Delprojektet *Generationsmöten – om ålder som organiserande princip* är ett doktorandprojekt vid Institutionen för pedagogik, kommunikation och lärande och syftar till att studera hur ålder organiseras i människors vardag med utgångspunkt i den befintliga infrastrukturen i Göteborgs Stad och projektet är avgränsat till fyra fallstudier. Ålder, generation och möten utgör centrala teman i undersökningen. Genom en vidgad diskussion om ålderns betydelse i vårt samhälle kopplad till praktisknära verksamheter kan frågor om delaktighet, inkludering och aspekter av ömsesidigt berikande möten mellan människor i olika livsfaser lyftas upp för reflektion.

I det tredje delprojektet, *Att göra kultur och ålder i kommunal verksamhet*, ingår forskare vid Centrum för konsumtionsvetenskap och Göteborgs Stad. Projektet syftar dels till att undersöka villkoren för kommunalt organiserade kulturverksamheter i Göteborg riktade till barn, unga och äldre och hur dessa verksamheter kan utvecklas för att främja möten över generationsgränser. Dels syftar projektet till att problematisera synen på barn och äldre och barns och äldres ställning i samhället, liksom synen på kultur och kulturens ställning.

Centrum för kultur och hälsa vid Göteborgs universitet initierade ansökan till Kulturrådet som gjordes gemensamt av centret och Göteborgs Stad. Centret har möjliggjort att forskare kunnat involveras i projektet och har samordnat och haft ansvaret för forskningen i projektet. Centrum för kultur och hälsas uppdrag är att stimulera till insatser inom forskning och utbildning, samverka med olika samhällsaktörer och stödja spridandet av kunskap inom området kultur och hälsa. Kultur för äldre är således ett angeläget område för centret. Förutom forskarna involverar *Kulturmöten utan gränser* ett stort antal andra aktörer, både aktiva samarbetspartners

och intressenter. Göteborgs Stads kulturförvaltning har varit projektägare och projektet har letts av en ledningsgrupp med företrädare för Centrum för kultur och hälsa vid Göteborgs universitet och Göteborgs Stads kulturförvaltning. Inom staden har företrädare för de deltagande verksamheterna samlats i en projektgrupp där även företrädare för Centrum för kultur och hälsa ingått. Deltagande forskare har bildat forskargruppen där även en representant för Göteborgs Stad deltagit. För erfarenhetsutbyte och spridning har en intressentgrupp funnits. I denna har ingått företrädare för folkhälsa samt kultur inom Västra Götalandsregionen liksom ledningsgrupp inom *Kulturmöten utan gränser*. Se bilaga 1 för en översikt av projektstrukturen.

Avslutningsvis vill vi rikta ett stort tack till Kulturrådet och Västra Götalandsregionen för ekonomiskt stöd som möjliggjort genomförandet av projektet *Kulturmöten utan gränser – modeller för att skapa kvalitet i äldres vardag*.

Inledning

Barbro Johansson

I denna rapport redovisas resultat av forskning som har genomförts inom ramen för projektet *Kulturmöten utan gränser – modeller för att skapa kvalitet i äldres vardag*. Bokens fem kapitel är skrivna av forskare från ett flertal discipliner – offentlig förvaltning, etnologi, folkhälsovetenskap, filmisk gestaltning, medicin, psykologi samt barn- och ungdomsvetenskap, vilka förenas i ett intresse för ålder, kultur och generationsmöten. Två av kapitlen har skrivits direkt för antologin (Johansson och Mühlenbock samt Sjölander och Sternö), medan de tre andra är bearbetningar av en kandidatuppsats inom folkhälsovetenskap (Liedberg), ett fördjupningsarbete i psykologi (Tillman) respektive ett kapitel i en kommande licentiatavhandling i barn- och ungdomsvetenskap (Davet). Ansatsen avspeglar den bredd och mångfald som kännetecknar *Kulturmöten utan gränser*. Genom att vi fick möjlighet att engagera forskare från flera discipliner, som dels har tagit sig an olika delar av de kulturverksamheter som pågår i kommunen, dels har bidragit med olika teoretiska perspektiv, kan vi i den här antologin presentera ett flertal infallsvinklar på ålder, kultur och generationsmöten.

I det första kapitlet, *”Talkin’ ’bout my generation” – att göra ålder och kultur i kommunal verksamhet*, beskriver Barbro Johansson och Ylva Mühlenbock hur kulturverksamhet som tillhör kommunens kärnverksamhet är organiserad, genom nätverk av kultursamordnare och kulturombud i stadsdelarna, samt hur ålder, generation

och generationsmöten ”görs” i denna kontext. Forskningsmaterialet består av intervjuer med 26 kultursamordnare, som är organiserade i något av de tre nätverk som riktar sig mot förskolan, skolan respektive äldreomsorgen, och som samlar de kulturombud som finns i verksamheterna. I kapitlet presenteras kritiska åldersstudier, ett forskningsfält som synliggör och problematiserar ålder som organiserande princip, som görande och som maktordning. Författarna visar hur ålder i hög grad är en organiserande princip i kommunens kulturverksamheter, men också att organiseringen utifrån ålder utmanas och ifrågasätts. Exempel ges på såväl lyckade som problematiska möten mellan människor i olika åldrar och hur ålder är en verksam faktor när människor förstår sig själva och varandra. Därefter följer en genomgång av olika definitioner av generation och deras betydelse för hur generationsmöten förstås. Kapitlet utmynnar i slutsatsen att de generationsmöten som eftersträvas i de kommunala kulturverksamheterna kan beskrivas som kulturmöten i dubbel bemärkelse: möten mellan olika generations- eller ålderskulturer, och samtidigt möten med kulturen som gemensam nämnare.

I det efterföljande kapitlet, *Åldersdiskriminering och äldres hälsa*, undersöker Charlotta Liedberg hur ålderism och åldersdiskriminering påverkar äldres hälsa. Ålderism innebär att människor blir föremål för fördomar eller stereotyper föreställningar utifrån sin ålder, vilket i förlängningen kan leda till diskriminering. Diskriminering är i sin tur kopplad till hälsa, genom att det bland annat kan leda till olika bemötande och tillgång inom hälso- och sjukvården. Vidare påverkar diskriminering delaktighet och inflytande liksom beteendemönster samt kan leda till upplevelse av stress eller stressymptom. Materialet utgörs av en litteraturstudie, där Liedberg analyserade fjorton artiklar och skapade fyra teman: upplevd åldersdiskriminering och äldres hälsa, åldersdiskrimine-

ring och äldres hälsa inom hälso- och sjukvården, exkludering av äldre i forskning samt upplevd åldersdiskriminering relaterat till andra demografiska faktorer. Resultaten visar att upplevd åldersdiskriminering har en koppling till äldres självskattade hälsa och depressiva symtom. Dels innebär åldersdiskriminering att äldre kan få sämre tillgång, tillgänglighet och kvalitet i vården och att de exkluderas inom medicinsk forskning. Dels visade det sig att den egna synen på åldrandet är en viktig faktor i kopplingen mellan upplevd åldersdiskriminering och hälsa. Författaren ser en potential inom folkhälsovetenskapen att undersöka skyddande faktorer mot åldersdiskriminering, öka delaktigheten och inflytandet för äldre samt tillämpa ett intersektionellt och normkritiskt tänkande kring ålder.

Utgångspunkten för det tredje kapitlet, *Äldres bilder av åldrandet*, av Annica Sjölander och Linda Sternö, är ett projekt där forskare från Sahlgrenska akademien har samverkat med Akademien Valand, Konstnärliga fakulteten, Göteborgs universitet och förebyggande och hälsofrämjande enheten i äldreomsorgen i Göteborgs stad. Projektet består av två delprojekt som drivits parallellt. Det övergripande syftet har varit att få äldres perspektiv och erfarenheter vad gäller åldrandet. Äldre har dels fått använda surfplattor för att filma och fotografera sin vardag (*Life filming*), dels deltagit i en intervjustudie som handlade om deras villkor som äldre idag. Projektet genomfördes på träffpunkter för äldre, där personalen först utbildades för att kunna genomföra aktiviteterna. De äldre som deltog var i huvudsak icke yrkesverksamma kvinnor och män över 65 år, vilka rekryterades utifrån frivilligt anmält intresse. Bilderna och filmerna som producerades visades sedan upp och diskuterades i gruppen. I intervjuerna, som gjordes i grupp, ställde forskarna öppna frågor om livet som äldre, om sociala relationer, modern teknologi, fördomar och synen på människor i olika åldrar samt delaktighet i sam-

hället. Avslutningsvis konstaterar författarna att metoden att arbeta med kameran som verktyg har flera fördelar: självreflexiviteten och lärandet gynnas när deltagarnas skilda bildsvar på frågorna kan diskuteras i grupp. Äldres perspektiv synliggörs och fler kan vara delaktiga, när uttrycksmöjligheterna går utöver det skrivna ordet.

Även nästa kapitel, *Social skapande aktivitet och äldres välbefinnande*, tar sin utgångspunkt i projektet *Life filming*. Sofia Tillman redovisar här resultaten av en studie som syftade till att undersöka om intervention i form av lärande social aktivitet med skapande inslag kunde påverka äldres livstillfredsställelse. I studien gjordes en jämförelse mellan äldre som deltog i *Life filming* och äldre som deltog i en kurs i grundläggande användning av surfplatta. Livstillfredsställelsen mättes före och efter genom att deltagarna fick fylla i frågeformulär, och svaren analyserades utifrån de tre faktorerna livslust, sinnesstämning och kongruens (överensstämmelse mellan önskade och upplevda mål i livet). Resultaten visade inte några generella skillnader på livstillfredsställelse före och efter interventionen, men en liten ökning av sinnesstämning sågs. Förklaringar till de svaga resultaten kan vara flera, exempelvis att interventionen pågick för kort tid eller att deltagarnas livstillfredsställelse var hög redan från början. De förändringar i sinnesstämning som ändå uppvisades fick stöd av deltagarna själva, som uttryckte entusiasm över sina nyvunna kunskaper och vilja att fortsätta lära sig mer. Tillman lyfter att aktiviteterna också kan ha inneburit ett för deltagarna betydelsefullt socialt umgänge, vilket i tidigare forskning visat samband med just sinnesstämning. Avslutningsvis konstateras att det finns ett behov av fortsatta studier med både kvantitativt och kvalitativt tillvägagångssätt för att kunna göra jämförelser av effekter av olika former av social aktivitet bland äldre.

I det sista kapitlet, *Sagostunden som generationsmöte*, redovisar Natalie Davet resultat från ett fältarbete av aktiviteten *Allas barn-*

barn. Allas barnbarn är en riksomfattande organisation med syfte att verka läsfrämjande och för att skapa möten mellan generationer. Verksamheten utgörs av sagostunder, där en äldre person besöker en förskola för att läsa högt ur bilderböcker för en grupp barn. Davet följde två pensionärer som var sagoläsare på två förskolor och i kapitlet diskuterar hon hur ålder och generation gjordes i de möten som uppstår i sagostunderna. Inledningsvis konstateras att det krävdes kompetens för att vara såväl sagoläsare som sagolyssnare. Rutiner var betydelsefulla; läsaktiviteten tog sig ritualiserade former, med iordningställande av läsplatsen och arrangerande av deltagare och ting. Hygien visade sig vara en betydelsefull komponent i görandet av ålder, där den äldre, i egenskap av att vara ”ålders-olik” ansågs särskild sårbar för barnens eventuella baciller. Läsaktiviteten framstod även som en omsorgssituation, karaktäriserad av fysisk närhet, där barnen, genom ”kroppslig medläsning” engagerade sig i berättelsen. I högläsningen fanns inslag av språkfostran, då högläsaren förklarade ord eller rättade barnens felsägningar, men även barnen upplyste pensionären om begrepp och företeelser framför allt inom området populärkultur. Avslutningsvis konstateras att ålder genomgående hade betydelse under sagostunderna och att barn och äldre konsekvent gjordes till olika ålderskategorier med olika ansvar och roller i den gemensamma aktiviteten.

Några övergripande teman

Även om vår strävan har varit att förmedla forskningsresultaten på ett populärvetenskapligt sätt, har de skilda forskningstraditionerna oundvikligen gjort att kapitlen fått något olika karaktär. Det finns emellertid ett antal teman som återkommande problematiseras (om än inte alla teman i alla kapitel) och som utgör det analytiska sammanhållande kittet i antologin.

Ålder

Ålder är ett tema som går igen i alla kapitel och författarna sällar sig härigenom till de forskare som anser det betydelsefullt att studera ålder som något mer än ett neutralt angivande av antal levnadsår. Klass, kön och etnicitet har länge varit föremål för kritiska studier; likaså har teorier utvecklats för att analysera avgränsade ålderskategorier som barndom, ungdom och ålderdom. Ålder i sig har dock ännu teoretiserats i förhållandevis liten omfattning. Barbro Johansson och Ylva Mühlenbock beskriver i sitt kapitel det nya forskningsfältet *kritiska åldersstudier* (Krekula och Johansson, kommande 2017), som analyserar ålder i ett maktperspektiv. De tillämpar teorin på sitt material och konstaterar bland annat att ålder är en bärande organiserande princip i kommunens kulturverksamheter och att ålder görs på ett sätt som positionerar människor hierarkiskt i relation till varandra. Även Natalie Davet tillämpar kritiska åldersstudier i sitt kapitel, där hon visar hur ålder fungerar som en interaktionsresurs, genom att såväl barn som äldre kan vinna fördelar genom att framställa sig själva i en viss ålder och som både yngre och äldre än sin kronologiska ålder.

En specifik maktaspekt som gäller ålder kommer till uttryck genom diskriminering på grund av ålder, så kallad ålderism, vilket Charlotta Liedberg diskuterar i sitt kapitel. Hon beskriver hur begreppet har fått olika betydelser, genom att det också används om fördomar och diskriminering specifikt riktade mot äldre. Det faktum att ålder ses som neutralt och oproblemiskt bidrar till att osynliggöra systematisk särbehandling av äldre, vilket kan få direkta konsekvenser för äldres hälsa, visar hennes studie. Flera författare i antologin resonerar om förförståelser i form av fördomar och attityder gentemot människor i olika åldrar och vilka konsekvenser de får. De äldre som Annica Sjölander och Linda Sternö intervjuade återgav tillfällena då de bemötts otåligt eller nedlåtande av yngre

personer, men författarna konstaterar också att informanterna själva hade fördomar om äldre, vilka ledde till identitetsproblem när de nu själva hade nått hög ålder. Det kan jämföras med Charlotta Liedbergs studie, som visade att en negativ syn på det egna åldrandet hade en negativ effekt på äldres hälsa.

Föreställningar om äldre rör sig ofta om bristande förmågor och avtagande kapacitet, vilket tas upp i flera av kapitlen. Det kan handla om hälsomässig skörhet och kroppslig svaghet (Liedberg, Tillman, Davet), okunnighet om ny teknik (Davet, Sjölander och Sternö) eller minskad social interaktion (Sjölander och Sternö, Tillman). Men det finns också exempel i flera av studierna på att äldre gjorde aktivt motstånd mot sådana föreställningar, att de lyfte fram fördelar med att vara äldre och att de utnyttjade fördomarna mot äldre till sin fördel, alltså använde ålder som interaktionsresurs. Föreställningar om att äldre tillhör en grupp som inte bara lever under särskilda villkor utan också har en annan inställning till livet än människor i andra åldersgrupper har även gett upphov till vetenskapliga teorier. Sofia Tillman presenterar i sitt kapitel två kontrasterande teorier rörande åldrande. Disengagemangsteorin utgår från att minskad aktivitet och socialt engagemang hos äldre är en naturlig process som underlättar negativa konsekvenser av åldrandeprocessen (Cumming et al., 1960). Aktivitetsteorin utgår tvärtom från att yttre faktorer som sociala nätverk och aktivitet är viktiga för att upprätthålla välbefinnande efter pensionen (Havighurst, 1961; Lemon et al., 1972). Det är också denna teori som dominerar inom forskningen idag (Adams et al., 2011).

Aktivitetsteorins sociala och aktiva äldre sammanfaller väl med samtida samhällliga ideal om hur livet efter pensionen ska levas. Inte minst inom media och marknadsföring möter vi aktiva seniorer som reser runt i världen, prövar nya saker och njuter av livet. På motsvarande sätt finns inom såväl forskningen som generellt i sam-

hället ideal om kompetenta barn som aktivt deltar i och påverkar sina vardagliga liv och samhället de lever i (Johansson, 2005; Prout, 2005). I bilder som dessa bemöts och utmanas föreställningar om barn som ”not-yets” och äldre som ”has-beens” (Hockey och James, 1993; Krekula et al., 2005), dvs. personer som står utanför det riktiga livet, det som räknas. Samtidigt definieras kompetens, hos såväl barn som äldre, utifrån vissa ramar, vilket gör att individers aktiva deltagande kan bli problematiskt om det uttrycks på ett annat sätt än det sanktionerade. För det första finns en ”vuxen-norm” (Sundhall, 2012), som prioriterar ansvarsfullhet och rationalitet. Ett exempel på det är att de barn som fick lov att delta i sagoläsningen skulle uppvisa både en ”trygghet i sig själva” och en viss ”mognad” bestående i förmåga att sitta stilla och lyssna utan att störa (Davet, denna volym). För det andra finns det romantiserade föreställningar om barn och äldre, som positionerar dem som näpna och oförargliga. Ett exempel på detta ger Johansson och Mühlenbock i sitt kapitel. De beskriver en situation där en mans önskan om att få en ung kvinna som högläsare och inte en 55+, tolkades som harmlös på grund av mannens höga ålder.

Generationsmöte

Fyra av de fem kapitlen i antologin redovisar studier som undersökt generationsöverskridande verksamheter i en kulturell kontext. De specifika kulturella verksamheter som beskrivs är organiseringen av kultursamordning i kommunen (Johansson och Mühlenbock), sagoläsning i förskolan (Davet) samt film- och bildskapande (Sjölander och Sternö, Tillman).

Som Johansson och Mühlenbock beskriver, kan begreppet generation definieras på olika sätt: utifrån släktskap (t.ex. dotter, mor, mormor), utifrån vilken tid personer är födda (t.ex. 40-, 50-, 60-talister) eller utifrån livsfas (t.ex. barn, ungdom, vuxen, äldre).

De olika definitionerna får i sin tur konsekvenser för vilka förväntningar som knyts till generationsmöten. Det kan vara allt från att kompensera för uteblivna kontakter mellan barnbarn och mor/farföräldrar till att ta del av andras livserfarenheter eller att helt enkelt umgås med människor som befinner sig i olika faser av livet (ibid.).

I de generationsöverskridande satsningar som görs i Göteborg beskrivs möten mellan människor i olika åldrar nästan genomgående som positiva eller åtminstone med en positiv potential. De sago- och stunder som genomförs inom *Allas barnbarn* marknadsförs utifrån att de väcker intresse för läsning hos barnen och påverkar deras språkutveckling (Ekström 2005; Davet, kommande), medan de för pensionärens del anses ge en guldkant på tillvaron och verka hälsofrämjande (Davet, kommande). Metoden med *Life filming* syftade till att förbättra lärande, livskvalitet och delaktighet hos äldre (Tillman, 2014; Sjölander och Sternö, denna volym). I projektet ingick också möten mellan olika åldersgrupper: äldre, ungdomar och barn. Utvärderingen från projektet visar att både yngre och äldre deltagare ansåg att de fått en bättre förståelse för andra åldersgrupper genom projektet (Lindahl u.å.). Men Johansson och Mühlenbock beskriver hur möten mellan äldre och barn också kunde bli problematiska. De ger i sitt kapitel exempel på ett tillfälle då äldre stördes av skolbarns ljudnivå och ett annat då förskolebarn skrämdes av gamla människor som bedårades av barnen och ville komma nära dem.

Kultur

Kulturens avsedda roll i de här verksamheterna är flerfaldig: att inspirera och vidga vyerna, att aktivera och engagera och att utgöra plattform för social gemenskap. I den rapport, där studien om kultursamordningen redovisas i sin helhet, urskiljer Johansson och Mühlenbock (kommande 2017) ett flertal olika definitioner av kulturbegreppet, vilka i sin tur har betydelse för vilka mål som man

tänker sig att kulturen ska uppfylla. Vanligt är att kulturaktiviteter förväntas stödja lärande (gäller framför allt barn) eller förbättra hälsan (gäller framför allt äldre), vilket även stöds av forskning (Nimrod och Adoni, 2006; Adams et al., 2011; Tillman, denna volym). Men det finns också, bland de kultursamordnare som Johansson och Mühlenbock intervjuat, en framträdande diskurs om att kulturen är viktig för sin egen skull, att den har ett egenvärde och inte ska reduceras till att vara ett medel för att nå vissa mål.

Johansson och Mühlenbock fann i sin intervjustudie med kultursamordnare att kultur kunde definieras som konst, särart, utövande, aktivitet, guldkant, upplevelse, insikt eller samhällsbyggande. I de verksamheter som bedrivits inom *Kulturmöten utan gränser* utgör kultur i bred bemärkelse och i alla dess olika betydelsekontexten för de generationsöverskridande aktiviteterna. I den verksamhetsrapport som har producerats av Kulturförvaltningen framgår det att de som arrangerar och deltar i generationsöverskridande kulturprojekt i Göteborg ser kulturen som förutsättningen för att meningsfulla möten mellan människor i olika åldrar ska uppstå. Här talas om ”kulturens kraft”, att ”kultur kan riva barriärer” och ”skapa möten utan gränser”. Kulturen framträder på så vis som en aktör som gör något med dem som kommer i kontakt med den, och uppgiften för dem som arbetar med generationsmöten blir då att bana väg för kulturens aktörskap och möjliggöra för kulturen att utöva påverkan på dem som den kommer i kontakt med. Kultur i den här betydelsen ligger nära definitionen av kultur som konst, det vill säga att kulturen verkar när människor sjunger, spelar, skapar, agerar och upplever tillsammans. Men denna kulturdefinition samverkar med den som handlar om att kultur är något som människor ”har” och som kan baseras på ålder, etnicitet, kön, social bakgrund eller något annat. Det betyder i sin tur att kultur är både medel och mål i *Kulturmöten utan gränser*.

Delaktighet och demokrati

Delaktighet i kulturlivet för äldre och barn är ett centralt mål för projektet *Kulturmöten utan gränser*. Delaktighet hänger nära samman med inflytande och empowerment (Freire, 1972; Askheim och Starrin, 2007). Sjölander och Sternö diskuterar i sitt kapitel, med utgångspunkt hos Paulo Freire, betydelsen av kunskap för människors möjligheter att vara delaktiga i samhällslivet. De argumenterar för att, precis som läskunnighet var en väg till demokrati i det 1950-talets Brasilien där Freire verkade, är det idag nödvändigt att tillägna sig bildförståelse för att kunna ta till sig information och delta i samhällslivet. Betydelsen av att vara införstådd med digital teknik och kommunikation via internet var teman som togs upp av deras informanter. De äldre beskrev att de, genom sitt deltagande i *Life filming*, hade fått insikter i vilka möjligheter som öppnar sig när man lär sig att inhämta information via Internet och att kommunicera digitalt. Sjölander och Sternö ger ett konkret exempel på hur en man lämnade in, och fick gehör för, ett medborgarförslag i form av en film till Göteborgs Stad. Det samband mellan lärande och delaktighet som visade sig i den här studien styrks av tidigare forskning, redovisad i Tillmans kapitel, som visar att äldres lärande har betydelse för såväl deras delaktighet som deras hälsa (Lindenberger och Reischies, 1999; Narushima, 2008).

Delaktighet i relation till hälsa är också något som Liedberg tar upp i sitt kapitel. Hon hänvisar till Världshälsoorganisationens policyramverk, där tre grundpelare för aktivt åldrande presenteras: delaktighet, hälsa och säkerhet (World Health Organization, 2007). Det finns en tydlig koppling mellan dessa faktorer, genom att delaktighet och inflytande i samhället beskrivs som en grundförutsättning för folkhälsa (Liljeberg, 2005; Folkhälsomyndigheten, 2015). Liedberg menar att en ökad delaktighet i bland annat hälso- och sjukvården både skulle verka hälsofrämjande och minska risken för diskriminering, en slutsats som kan överföras även till andra sam-

hällsområden. En bärande tanke i *Kulturmöten utan gränser* är att möten över generationsgränser, i en kulturell kontext som upplevs som meningsfull och inspirerande av deltagarna, också kan vara en väg till större delaktighet och inflytande för åldersgrupper som riskerar att hamna i marginalen. Man menar att när fler röster och fler perspektiv inkluderas synliggörs en större del av mångfalden bland medborgarna, vilket i förlängningen kan stärka demokratin.

Referenser

- Adams, K. B., Leibbrandt, S., och Moon, H., 2011. A critical review of the literature on social and leisure activity and wellbeing in later life. *Ageing & Society*, 31(4): 683-712 doi:10.1017/S0144686X10001091
- Askheim, O. P., och Starrin, B., (red.), 2007. *Empowerment i teori och praktik*. Malmö: Gleerup.
- Cumming, E., Dean, L. R., och McCaffrey, I., 1960. Disengagement: a tentative theory of aging. *Sociometry*, 23: 23-25. doi:10.2307/2786135
- Davet, N., (kommande). *Generationsmöten – om åldersöverbryggande kulturmöten i förskola, skola och äldreomsorg*. Licentiatavhandling, Institutionen för pedagogik, kommunikation och lärande, Göteborgs universitet.
- Ekström, S., 2004. *Läs och berätta.Handledning för högläsare och berättare som besöker barngrupper i förskola och förskoleklass*. Stockholm: En bok för alla.
- Folkhälsomyndigheten, 2015. 1. *Delaktighet och inflytande i samhället*. Hämtat från <http://www.folkhalsomyndigheten.se/amnesomraden/livsvillkor-och-levnadsvanor/folkhalsans-utveckling-malomraden/delaktighet-och-inflytande-i-samhallet/> den 23 februari 2016
- Freire, P., 1972. *Pedagogik för förtryckta*. Stockholm: Gummessons.

- Havighurst, R. J., 1961. Successful aging. *The Gerontologist*, 1: 8-13.
doi:10.1093/geront/1.1.8
- Hockey, J., och James, A., 1993. *Growing up and growing old: Ageing and dependency across the lifecourse*. London: Sage.
- Johansson, B., 2005. *Barn i konsumtionssamhället*. Stockholm: Norstedts Akademiska Förlag.
- Johansson, B., och Mühlenbock, Y., kommande 2017. Avrapportering av projektet *Att göra kultur och ålder i kommunala verksamheter*.
- Krekula C., Närvänen A., Näsman, E., 2005. Ålder i intersektionell analys. *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, 26(2/3): 81-94
- Krekula, C. och Johansson, B., kommande 2017. *Kritiska åldersstudier*. Malmö: Gleerups.
- Lemon, B. W., Bengtson, V. L., och Peterson, J. A., 1972. An exploration of the activity theory of aging: activity types and life satisfaction among in-movers to a retirement community. *Journal of Gerontology*, 27(4): 511-523
- Liedberg, C., 2016. *Åldersdiskriminering och äldreshälsa. En litteraturstudie om upplevd och faktisk diskriminering på grund av ålder och kopplingen till äldres hälsa*. Kandidatuppsats i Folkhälsovetenskap med hälsoekonomi, 15 hp. Göteborg: Institutionen för medicin, Göteborgs universitet. Tillgänglig från <http://hdl.handle.net/2077/46415>
- Liljeberg, K., 2005. *Hur påverkas hälsan av delaktighet och inflytande i samhället? – En litteratursammanställning*. Stockholm: Statens folkhälsoinstitut Rapport 2005:2
- Lindahl, L., u.å. *Kan Life filming vara en metod för ökad delaktighet? Följeforskning av projekt Life filming – Äldres och ungas upplevelser, behov och önskemål i ute- och boendemiljöer*. FoU i Väst.
- Lindenberger, U., och Reischies, F.M., 1999. Limits and potentials of intellectual functioning in old age. I P. B. Baltes, och K. U. Mayer (red.), *The Berlin Aging Study: Aging from 70 to 100*: 329-359. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

- Narushima, M., Liu, J., och Diestelkamp, N., 2013. The association between lifelong learning and psychological well-being among older adults: implications for interdisciplinary health promotion in an aging society. *Activities, Adaptation och Aging*, 37(3): 239-250 doi:10.1080/01924788.2013.816834
- Nimrod, G., och Adoni, H., 2006. Leisure-styles and life satisfaction among recent retirees in Israel. *Ageing and Society*, 26(4): 607-630. doi:10.1017/S0144686X06004867
- Prout, A., 2005. *The future of childhood*, London and New York: RoutledgeFalmer Press.
- Sundhall, J., 2012. *Kan barn tala? En genusvetenskaplig undersökning av ålder i familjerättsliga utredningstexter*. Göteborgs universitet.
- Tillman, S., 2014. *Kan social aktivitet med lärande och skapande inslag påverka äldres livstillfredsställelse?* Opublicerat självständigt arbete 15hp, Fördjupningskurs, höstterminen 2014, Göteborg: Psykologiska institutionen, Göteborgs universitet.
- World Health Organization, 2007. *Global Age-friendly Cities: A Guide*. Hämtat från http://www.who.int/ageing/publications/Global_age_friendly_cities_Guide_English.pdf den 16 mars 2016

”Talkin’ ’bout my generation” – att göra ålder och kultur i kommunal verksamhet

Barbro Johansson och Ylva Mühlenbock

People try to put us d-down (Talkin’ ’bout my generation)

Just because we g-g-get around (Talkin’ ’bout my generation)

Things they do look awful c-c-cold (Talkin’ ’bout my generation)

I hope I die before I get old (Talkin’ ’bout my generation)

– The Who: My generation, 1965

Varje vecka kommer barnen från en förskola i Göteborg och sjunger tillsammans med dem som bor på det närbelägna äldreboendet. I en annan del av staden; en varm försommardag möts åtta ungdomar och lika många seniorer för en gemensam workshop som leds av en filmpedagog. Elever från en sjätteklass intervjuar äldre om skolan förr i tiden och gör sedan en utställning om detta. Och fritidsgården, tänkt endast för ungdomar, har nu öppnats även för äldre som kommer dit och gympar, spelar boule och fikar. Detta är några exempel på vad som hänt och händer i Göteborg under samlingsnamnet ”generationsmöten”. Det här kapitlet handlar om hur ålder och generation uttrycks, förstås och förhandlas i kulturverksamheter i en kommun. Syftet är att få en förståelse för och problematisera talet om ”generationsmöten” genom att undersöka hur begreppen ”ålder”, ”generation” och ”kultur” samverkar med varandra.

Kulturen inom staden och ansvaret för den kan, mycket förenklat, sägas vara å ena sidan ”utåtriktad” och å andra sidan ”inbäddad”. Den utåtriktade kulturverksamheten, som vi väljer att kalla

den här, ser vi som tydlig och avgränsad. Den utgörs av institutioner som teatrar, museer, konserthus, kulturhus och stadsbibliotek och det är verksamheter som för sin drift knyter till sig och samlar viss expertis inom konst- och kulturområdet. Den utåtriktade kulturverksamheten sticker ut och marknadsför relativt brett gentemot de egna invånarna samtidigt som den försöker attrahera besökare och turister. Den inbäddade kulturverksamheten återfinns hos dem som har ett brett befolkningsansvar inom ett geografiskt område, i denna studie de tio stadsdelsnämnderna. Här finner vi kulturverksamhet som är invävd i den så kallade kärnverksamheten – i träffpunkters verksamhet, i särskilda boenden, i hemtjänsten, i förskolor och i skolor. Det handlar om det lågmälda vardagsarbetet – det arbete som sällan eller aldrig vill locka turister och inte ofta får några stora rubriker, det som bara pågår.

Det finns ytterligare en skillnad mellan de olika kulturområdena, vilken kan beskrivas som en rörelse i två olika riktningar. Vad gäller den inbäddade verksamheten så utförs den på platser där människor redan finns av andra skäl än att ta del av kultur – kulturen kommer så att säga till människorna – medan den utåtriktade verksamheten har sina fasta institutioner dit människor själva får ta sig. Det blir på så vis också en fråga om inkludering och exkludering. Även om stadens kulturinstitutioner flitigt marknadsför sig som öppna för alla och på olika sätt underlättar för människor att komma till dem, är det i slutändan den enskildes personliga engagemang och kapacitet som behövs för att ett besök ska komma till stånd. Här finns ett flertal tänkbara hinder, som kan grunda sig i att inte ha råd eller tid, att ha svårt att ta sig till platsen, att känna sig främmande i miljön, att inte ha tillgång till de rätta informationskanalerna, att språket begränsar möjligheten att ta del av utbudet et cetera. För att ta del av den inbäddade kulturverksamheten, däremot, krävs inte mer än att man dyker upp på sin vanliga förskola, skola, äldreboende eller träffpunkt.

För att den här inbäddade delen av kulturverksamheten ska kunna pågå och fortgå under årets alla dagar behöver den näras och organiseras – helt enkelt göras synlig ibland. Staden har en numera fyrtioårig historia med nätverk för att stödja kultur inom förskolor, skolor och äldreverksamheter. Så kallade kulturombud och kultursamordnare i stadsdelarna bildar tillsammans ett slags infrastruktur som syftar till att underlätta information och kommunikation och att skapa och behålla engagemang runt kulturfrågor. Nätverket *Kultur i förskolan* (KULF) bildades redan 1976 och följdes 1996 av nätverket *VOFF – ett skall för äldreomsorgen*. Två år senare inrättades *Kultur i skolan* (KULIS). Basen i de tre nätverken är cirka 1400 kulturombud och ett 30-tal kultursamordnare. Att vara kulturombud är ett åtagande som ingår som en del i en tjänst (som exempelvis pedagog eller undersköterska) på en förskola, en skola, ett äldreboende eller i äldreomsorgens öppna verksamhet såsom hemtjänst och träffpunkter. Kulturombuden arbetar på uppdrag av sin chef som ska ha godkänt åtagandet. Att aktivt sprida information om kultur och att verka för en aktiv kulturverksamhet i relation till arbetskamrater, brukare och anhöriga ingår, liksom att delta i möten som kultursamordnaren bjuder in till. Kultursamordnarna bjuds i sin tur in till regelbundna träffar på kulturförvaltningen av barnkulturkonsulenten respektive de ansvariga för VOFF för att få information och inspiration och för att träffas och utbyta erfarenheter.

I staden finns det tio stadsdelsnämnder med ett så kallat befolkningsansvar och det är i den kommunala kärnverksamhet, som stadsdelsnämnderna ansvarar för, som kulturombud och kultursamordnare är verksamma.

Vi har i vår studie intervjuat 26 kultursamordnare från KULF, KULIS och VOFF om rollen som samordnare – om dess förutsättningar och villkor, om deras syn på kultur och kulturens betydelse och om samarbete. Sammantaget ger intervjuerna bilden av en he-

terogen grupp där utbildningsbakgrund, villkor och förutsättningar för var och en att vara kultursamordnare ser mycket olika ut. Grovt sett har två tredjedelar av dem sin hemvist inom utbildningssektorn eller omsorgsverksamheten medan cirka en tredjedel av dem är anställda inom renodlad kultur- och fritidsverksamhet. Detta innebär att det är den verksamhetsspecifika kompetensen som oftast är rekryteringsbasen snarare än kompetens inom kulturområdet. I undantagsfall är kultursamordningen ett arbete som utförs på heltid, men oftast görs det på deltid, kanske endast en timme per vecka eller utgör till och med ”en smygroll” som en av dem uttryckte det vid intervjun. Det är ”kultursamordnarbiten” i tjänsten som förenar dem som grupp, men eftersom det huvudsakliga arbetsinnehållet för flertalet av dem inte är ”kultur” finns få eller inga självklara sammanhang i vardagen där samordnare möts. De betraktas inte, och betraktar inte heller sig själva, som ett samordnarkollektiv och de tre nätverken håller separata möten. Eftersom målgruppernas ålder styr organiseringen träffas alltså de samordnare som arbetar med barn och unga för sig och de som arbetar med äldre för sig. Gemensamma träffar och samarbete mellan nätverken är undantag.

Någon överordnad eller gemensam idé om vad det innebär att vara kultursamordnare har vi inte lyckats urskilja i vår studie. Några samordnare ser sin roll som strategisk och är mycket bestämda med att de ska delta i möten med ansvariga chefer inom exempelvis skolan för att kunna påverka och tydliggöra kulturens roll. Andra ägnar mest tid åt operativt arbete som att välja ut och informera om utbud och att boka aktiviteter, och de ser det som tillräckligt att endast arbeta gentemot kulturombuden. Det som framträder i materialet är en roll sammansatt av tre delar – det administrativa, det visionära/utvecklande och det strukturskapande/strukturbärande. Den slutliga mixen av å ena sidan tillgänglig tid för uppdraget och å andra sidan hur proportionerna mellan de tre delarna fördelas för/

av var och en av samordnarna bidrar till en komplex bild som väcker frågor inte bara om nätverkens ställning och betydelse utan också om åldersorganisering och kulturens ställning i staden.

Ett kritiskt åldersperspektiv

Vi tycker oss märka ett stort och samtida intresse för att diskutera och utmana föreställningar om ålder. Det dyker upp begrepp som ”att åldersmörka” – rätt att inte behöva uppge sin ålder för att undvika åldersdiskriminering. Det faktum att en medborgare har ansökt hos Skatteverket om att få byta ålder manar, efter att smilbanden rättat till sig, till eftertanke. När och varför är det viktigt med ålder? Som alltid finns det många svar på en fråga. Från ett offentligt perspektiv separeras och segmenteras vi utifrån ålder. Födelsedatum och ålder är viktiga eftersom de hjälper till att hålla ordning på medborgarna och reglera samhällliga förmåner och skyldigheter. Det finns få samhällliga regelverk som föreskriver åldersintegrering.

Medan kön, klass och etnicitet länge har diskuterats och problematiserats inom såväl forskningen som den allmänna debatten, har ålder uppfattats som en neutral och oproblematisk tillhörighet. Ett nytt forskningsfält, *kritiska åldersstudier*, har dock vuxit fram, vilket synliggör och uppmärksammar ålder i ett maktperspektiv (Krekula och Johansson, kommande 2017). Kritiska åldersstudier utgår från att ålder är en organiserande princip, att ålder görs och att ålder är en maktordning. Ålder är en *organiserande princip* i betydelsen att det finns praktiker där föreställningar om ålder som fenomen, om ålderskategorier och om åldrande används för att organisera människor, verksamheter, resurser, begreppsapparater med mera. Att relatera till ålder som *görande* innebär att ålder får betydelse som resultat av handling. Ålderskategorier ses inte som naturgivna, utan som socialt och kulturellt konstruerade; ålder görs alltid i ett sammanhang

och med vissa effekter. Hänvisningar till ålder kan till exempel handla om att uppvärdera eller nedvärdera, att inkludera eller exkludera och att positionera sig själv i relation till andra. Ålder som *maktordning* innebär att organisering och görande av ålder både är ett resultat av maktrelationer och att organiserandet och görandet i sin tur har effekter i form av att det skapas åldershierarkier, där vissa åldersgrupper gynnas på bekostnad av andra (ibid.).

Forskare inom kritiska åldersstudier hävdar således att ålder inte bara anger en människas livslängd, utan också utgör en grund för resursfördelning och för organisering av samhälle och vardagsliv (ibid.). Det innebär att forskningen uppmärksammar hur olika åldrar förhåller sig hierarkiskt till varandra och hur normer anger vad som är normalt och hur livet bör levas i olika åldrar. I arbetslivet gynnas till exempel vissa åldrar i förhållande till andra, vilket skiljer sig åt mellan olika yrken (Närvänen, 2009; Krekula, 2011). Ekonomiskt är barn missgynnade genom att fler barn än vuxna lever i fattiga familjer (Salonen, 2011), och äldre är missgynnade i förhållande till dem som arbetar, genom att pensionerna, på grund av bromsen i pensionssystemet, inte följt den allmänna löneutvecklingen. Vad gäller barns och ungas medborgerliga och politiska inflytande är de hänvisade till att företrädas av vuxna, och i de fall då försök görs att formalisera deras medverkan, till exempel i ungdomsfullmäktige, är deras inflytande svagt (Sundhall, kommande 2017).

Vissa åldrar ”markeras” (oftast barn, gamla, ungdomar), antingen genom att lyftas fram som problem, till exempel genom att man talar om deras behov av resurser, eller bara genom att benämnas. Vi talar till exempel om ”barnlitteratur”, ”ungdomskultur”, ”pensionärsförening” och ”äldrevård”, medan litteratur, kultur, förening och vård utan prefix, trots att de formuleras neutralt, underförstått är riktade till åldern däremellan. Skälet till detta är att den åldern, den ”omarkerade”, utgör den outtalade normen. Det är den som definie-

rar de andra åldrarna, men just eftersom den är omarkerad och osynlig blir inte heller dess position som norm synlig (Krekula och Johansson, kommande 2017). Normer och hierarkier avspeglas och blir till i språket. När vi använder uttryck som "livets middagshöjd", "barnen är vår framtid" eller "ung i sinnet" säger vi samtidigt något om hur människor i olika åldrar värderas och hur de förhåller sig till varandra. Att barn som tar ansvar eller för intellektuella resonemang kallas för lillgamla, att personer i 30-årsåldern förväntas "stadga sig" och att äldre som klär sig ungdomligt kan uppfattas som patetiska är exempel på att det finns föreställningar om vad som är ett normalt livslopp (Lövgren, 2009; Ambjörnsson och Jönsson, 2010).

Åldersorganiserade kulturverksamheter

Att ålder är en organiserande princip är tydligt i vårt material. Nätverken KULF, KULIS och VOFF administrerar kulturaktiviteter för sina specifika åldersgrupper, det vill säga barn i förskolor och skolor samt de äldre som bor i stadsdelarna. Valet av denna organisering kan dels grundas i en idé om att de tre grupperna har sinsemellan olika behov och villkor och dels vara en praktisk lösning, då ursprungstanken har varit att kultur är ett tillägg till den ordinarie verksamheten och att samordnarna har sin hemvist i respektive kärnverksamhet, som ju i sig redan är åldersorganiserad. Men principen att åldersorganisera kulturverksamhet är tydlig även på andra sätt i vårt material. Vi har sett det när vi har studerat kulturinstitutionernas programverksamhet, i inbjudningar och kalendarier, i intervjuerna med kultursamordnarna och i politiska dokument. I Göteborg Stads budget för år 2016 heter det att "Fler ska bli delaktiga i stadens kulturliv, särskilt fokus ska ligga på barn, unga och äldre."¹

.....
1. Göteborgs Stads budget 2016 s. 47

Biblioteken har avdelningar för småbarn, mellanbarn, ungdom och unga vuxna. Ett museum har ”bebisvisningar” och ett annat har ”pensionärshappening”.

Det är också värt att notera att utbudet skiljer sig åt mellan grupperna barn och äldre. Ett tydligt riktat och relativt stort utbud finns gentemot barn och unga men inte när det gäller äldre, då de förmodligen förväntas kunna konsumera samma kultur som andra vuxna. En sökning vi gjorde i stadens kalendarium 16 juli 2016 efter utbud riktat till kategorin barn gav exempelvis 24 träffar, medan motsvarande sökning gällande seniorer/äldre endast gav två.

I våra intervjuer med kultursamordnarna uttrycker de sig generellt sett positivt till att anpassa och rikta programinslag till specifika åldersgrupper. En anledning till det är att de menar att personal i verksamheten efterfrågar det. Exempelvis ser de att innehållet i vissa teaterföreställningar kan vara skrämmande för små barn och att seniorer drar sig för att delta i kvällsaktiviteter för att de är rädda för att gå ut på kvällen. Ett programinnehåll som inte utmanar tillräckligt skapar leda hos åskådarna, och det får heller inte vara ”för barnsligt, det är det värsta tänkbara”, som en KULIS-samordnare sa. Många kultursamordnare efterfrågar därmed ett kulturutbud utifrån vissa rådande föreställningar om vad som passar olika åldrar. Arrangörernas utbud följer samma logik, de anpassar sig i stora drag till idén om ålder som organiserande princip i kulturverksamheter och anger vilken ålderskategori de har i åtanke. Många av oss skulle exempelvis säkert svara ja på den här frågan, som vi fann vid den ovan nämnda sökningen på kulturaktiviteter i juli 2016:

Gillar du att träffa kompisar, fika, pyssla, prata och tipsa om böcker du lyssnat på eller läst?

Men för att inte ”fel” åldersgrupp ska komma till den utannonserade träffen anges det att det är en särskild åldersgrupp som avses – barn 8–12 år. I nyhetsbrevet som går ut till samordnare och ombud inom KULF och KULIS presenteras aktiviteter om föreställningar som är möjliga att boka in sig på: museielektioner, dans-, teater- och musikföreställningar, kurser för att lära sig filma, måla, skulptera eller agera cirkusartist, möjligheter att dansa och sjunga tillsammans. Någon gång vänder sig inbjudan till alla åldrar, som denna från Kulturhuset Kåken i nyhetsbrev 6 2016:

Släpp loss! Dans för alla åldrar

12.00–14.00. Stora Salen. Fri entré.

Kulturskolans dansband, Hearland, bjuder upp till dans i Stora Salen. Alla åldrar och dansstilar är välkomna till denna kabaré av rumpskak och glädje. Danspedagog Victor Henriksson finns på plats för alla som vill ha lite stöd eller råd i sin dans.

Men oftast är den tilltänkta målgruppen angiven, antingen utifrån årskurs, eller utifrån ålder: årskurs 2–5, från årskurs 7, 4–10 år, 6–9 år, 6–15 år, 0–6 år, från 3 år et cetera. Här sker alltså ett ordningskapande, där aktiviteter ”ålderskodas” (Krekula, 2009) och där människor organiseras utifrån sin ålder.

Platser kan också, genom sin arkitektur, disposition av ytor, möbler och symboler, vara ålderskodade, vilket gör att var och en snabbt kan utläsa om man till exempel befinner sig på ett bibliotek, ett boende för äldre eller på en skola. Platsen ”förskola” kan vara så laddad med värderingar, förförståelse och föreställningar om vilka åldrar som passar där att försök till uppluckring och åldersblandning möter svårigheter:

Olika sånger kan man ju också ha över generationer. Men jag säger ofta . . . ta med föräldrarna, får de plats? Ja, det får plats mycket mer. Men det är sällan, någon som kommer och lämnar sina barn i förskolan och skolan och vi frågar: ”Ska du inte följa med in?” ”Nej, nej, inte ska väl jag?” / . . . / Det är precis som att de tror att nu är det skolan och då får inte jag följa med. Jag tycker det är kul bara. (KULF/KULIS-samordnare)

Äldreboenden är också starkt ålderskodade platser, vilket kan vara en anledning till att inte lägga den öppna träffpunktsverksamheten där:

Träffpunkter som inte är knutna till äldreboenden kan nog lättare locka personer i andra åldrar. Annars känns det mer som en institution och folk vill inte vara i den miljön. ”Så gammal är jag inte ännu”, säger även de äldre. (VOFF-samordnare)

Kommentaren som kultursamordnaren ovan citerar visar att det finns en normerande åldersposition som den tänkta träffpunktsbesökaren förhåller sig till. Det är denna ålder som vi ovan benämner den omarkerade åldern och som andra åldrar jämförs med. Jeannette Sundhall (2012) har beskrivit denna relation mellan åldersgrupper som en ”vuxennorm”, utifrån vilken andra åldrar, både yngre och äldre, framstår som avvikelser. Dessa ”avvikande” åldersgrupper kan därmed ibland komma att föras samman:

Jag träffar ibland en kvinna som jobbar med kultur för äldre, och då har jag gett henne tips om vilka barnkulturforeställningar som passar även äldre. För det är ju ibland väldigt lika vad barn och äldre behöver. Så jag har tänkt att det finns många samhörigheter. (KULF/KULIS-samordnare)

Jag tror att bra scenkonst som passar barn som har kvalitet, även passar äldre. Jag tänker på min mamma, hon är ju äldre, man blir, förbarnsligad, blir man. Hon skrattar och tycker det är jätteroligt med saker som är tänkta för barn. (KULF/KULIS-samordnare)

I den klassiska ålderstrappan befinner sig det lilla barnet och den gamla människan på samma nivå – på trappsteget närmast marken i början respektive slutet av livet. Uttrycket ”gå i barndom” handlar också om att mycket gamla och mycket unga människor har något gemensamt, som inte personer i åldrarna däremellan delar. Clary Krekula och Barbro Johansson (kommande 2017) konstaterar att ålderskategorier tenderar att definieras mer stereotypt ju längre ifrån den normerande omarkerade åldern som de positioneras. Det innebär att individer som befinner sig i ”ytterändarna” förstås nästan enbart utifrån ålder, och att exempelvis kön och sexualitet är mindre framträdande tillskrivningar för den som definieras som bebis eller åldring.

Samtidigt som det således finns en vilja från träffpunkternas arrangörer att inkludera så många som möjligt är träffpunkterna inte öppna för vilka åldrar som helst. Det finns 36 träffpunkter i Göteborg, vilka presenteras på Göteborgs Stads hemsida². Inledningsvis finns en öppen inbjudande formulering:

Till stadens träffpunkter kan du komma och gå som du vill. Här kan du delta i aktiviteter, ta en fika och få sällskap av andra.

Men i beskrivningen av varje träffpunkt anges att inriktningen är ”äldre över 65 år”. Endast en träffpunkt har, utöver denna inriktning, tillägget ”daglediga”, en beteckning som dock i dagligt tal bli-

.....
2. www.goteborg.se

vit närmast synonymt med ”äldre”. Träffpunkterna är alltså inte den tänkta platsen för de alltför orörliga men inte heller för de alltför unga. Och även här finns mekanismer som motverkar åldersblandning; om reglerna är på väg att sättas ur spel finns möjlighet att upprätthålla gränserna. En kultursamordnare förklarar:

Om det ringer någon och säger att den vill vara med på till exempel blomsterarrangemanget, då säger jag ”Du är jättevälkommen!” Ja, bara tiden sållar ju bort, när det är på dagtid. Och om jag hör att det är en väldigt ung så säger jag att det är störst inriktning på äldre.
(VOFF-samordnare)

Man kan säga att det sker ett ”gränsarbete” (Thorne, 1993), avsett att skilja mellan dem som hör till respektive inte hör till, och som därför inkluderar vissa individer och exkluderar andra.

Ålderskartan – funderingar, friktioner och förskjutningar

Åldersorganiseringen är i en mening institutionaliserad i de kommunala strukturerna alltsedan 1800-talet och det finns många, av såväl personal som brukare, som framhåller fördelarna med att organisera verksamheter, aktiviteter och platser med utgångspunkt i ålder. Men det finns också problem med åldersorganiseringen, och ett problem handlar om hur en viss åldersgrupp definieras och vilka kompetenser, behov och intressen som tillskrivs människor i en viss ålder. Detta är inte minst något som förändras över tid. Tydligt är att den bild av äldre som massmedia idag förmedlar ofta handlar om gruppen som aktiva och friska konsumenter (Andersson et al., 2011). En kultursamordnare reflekterar över skillnader mellan äldre på institutionsboende på 1970-talet och idag:

Jag menar; de är dåliga idag. Om man jämför med 70-talet. Det var ganska pigga människor som kom in på servicehus och de kunde ju göra det de ville utanför servicehuset så att säga. Fortsätta med sina grejer och utflykter. Samtidigt som det på servicehuset fanns terapier som var riktade till boendet egentligen. Så var ju starten. (VOFF-samordnare)

Citatet belyser hur 1970-talets rörliga och pigga människor tilltalades som både äldre och som i behov av omsorg. Det som vi nu ser i vårt material är en stor variation i hur dagens människor i ungefär motsvarande kronologiska ålder (65 år och uppåt) tillskrivs egenskaper, kategoriseras och etiketteras. Vi har fått höra om ”seniorer” som vill se film på dagtid för att ”man kanske inte vill gå ut på kvällen”, om ”yngre-äldre”

... som sålt sina fina villor och nu köpt bostäder och börjar ställa krav: Varför har vi ingen träffpunkt här? (VOFF-samordnare)

Kultursamordnare berättar om ”äldre” som beskrivs vara rädda för ungdomar, eller som ensamma och sakna och längta efter barn, barnbarn och barnbarnsbarn. Vidare berättas om hur ”äldre” känns igen genom att de är orörliga och i behov av hjälp och omsorg. Ibland beskrivs de som passiva mottagare: ”om man jobbar där, kan man ta ut dem från äldreboendena”. Men vi har också exempel som visar ett kritiskt reflekterande över just detta sätt att göra ålder, det vill säga att göra människor till objekt för det egna handlandet:

Vi ”kör inte ner” folk. Det finns inget som heter ”köra ner” någon på till exempel Speldags. Vi hjälper dem som vill ner på Speldags.

För på många ställen är det så att hela våningen ska ner, för nu är det musik. (VOFF-samordnare)³

Andra ifrågasätter att man skulle ha vissa preferenser bara för att man är i en viss ålder:

Sedan vet man ju också med äldre hur det är med musik och . . . vissa tycker ju om viss sorts musik och kan inte tänka sig annat. Medan andra är öppna för all sorts musik. (VOFF-samordnare)

Här är lätt att jobba, för våra äldre är öppna för nya idéer, de vill, de tycker det är roligt. När vi ska ha pub-afton, ”kom inte dragande med Lasse Dahlqvist”, utan här är det Rolling Stones eller Elvis. Det är häftigt här. (VOFF-samordnare)

När människor ses som individer och inte som representanter för en ålderskategori är det också lättare att se deras resurser. *Allas barnbarn* är en riksförening som arrangerar en verksamhet där pensionärer regelbundet kommer till förskolor och läser för barnen, och de är även aktiva i Göteborg (Davet, denna volym). Föreningen har en uttalad målsättning att vara läsförmedlande och generationsövergripande. Samordnare talar om vilka möjligheter som öppnar sig när man bjuder in äldre att medverka på olika sätt i skolan eller vid kulturaktiviteter:

Vi har pratat lite grann om att involvera äldre som är liksom fysiskt kapabla och friska att de skulle kanske kunna vara behjälpliga vid

.....
3. Speldags är en verksamhet som drivs av kulturförvaltningen i Göteborgs Stad och som syftar till att äldre ska kunna ta del av kultur. Speldags bokar artister som uppträder med dans, musik, sång, teater och uppläsningar och som besöker bland annat äldreboenden, träffpunkter och vårdavdelningar.

förflyttningar, scenkonst. Vara med barnen, vara behjälpliga vid utflykter. /.../ Jag har en väninna som haft barn i Särö, ett föräldra-kooperativ som låg nära ett äldreboende. Och de äldre var med på rasterna, var med barnen. Tror att de läste sagor, fanns som ett stöd, bara var där. Och jag ser jättepositivt. Det finns många barn som inte har mor- och farföräldrar ingen kontakt med äldre. Tror att det finns ett antal äldre som skulle vara glada om de fick göra nytta i det här. (KULF/KULIS-samordnare)

Även om de inte specificerar på vilka sätt äldre och barn kan berika varandra, kan samordnare tala i positiva termer om åldersblandningen som sådan:

Vi ska blanda mer tror jag. Äldre, pensionärer, till och med de som sitter och kanske inte kommer ut. Det första steg jag gör nu är att blanda dem med barnen. (KULF/KULIS-samordnare)

Får vi en blandning av åldrar så blir det så mycket bättre. (VOFF-samordnare)

Men möten mellan människor i olika åldrar är inte alltid friktionsfria. Det finns också exempel i vårt material på att dessa möten kan vara problematiska. En VOFF-samordnare berättar om hur det kärvade när skolbarn och pensionärer på ett äldreboende skulle dela matsal:

Då gick skolans barn och åt i vår matsal och det kan jag säga att om ni kom då under den perioden, då hade ni nog hört både ros och ris. Då var det de gamla stammisarna, pensionärerna som satt i entrén. Och du vet när ungarna kom, som en stormvind, då fick man gå emellan ibland och säga: ”Hallå, hallå. Det är barn. De har rast. De

har bara en halvtimme på sig, därför är de så stressade.” Så fick man säga till barnen att dämpa ljudnivån. Nej, det var både ros och ris.
(VOFF-samordnare)

Medan pensionärerna i ovanstående citat besvärades av att behöva dela rum med barn, ger en annan samordnare exempel på det motsatta – att de äldre blir så ivriga att det blir besvärande för barnen:

Bara det här när man berättar på ett äldreboende att det ska komma barn hit och sjunga. Hela entréplan var bara som en rullatorpark. Så många som möjligt inne i salen. De stackars barnen blev knäpp tysta. De hade aldrig sett så mycket rullstolar och så mycket gamla människor samtidigt. Det finns en sådan längtan, de vill ju komma fram och klappa och krama barnen. (VOFF-samordnare)

Men det är inte bara barn och gamla som möts, och det är inte säkert att problemen växer med ålderskillnaden. En KULF/KULIS-samordnare menade att det inte är några problem för barn och vuxna att intressera sig för samma föreställning, men att det kan vara svårare med barn i olika åldrar:

Vad gäller ålder så är det viktigt på föreställningar som har ett syfte med att till exempel upptäcka olika djur. En 5-åring som deltar är alldeles för kvick och det blir då ingen utmaning och hen tappar intresset och fokus hamnar då på andra saker som kan förstöra för de yngre. Eller att föreställningen har ett bokstavsfokus och man behöver ha blivit nyfiken på dem. Då tappar de yngre fokus och undrar ”hur länge ska vi vara här?”

I materialet finns också exempel på problematiska möten mellan äldre och unga, där kön och sexualitet har betydelse.

[Personalen] går fram och frågar en man: ”Vill du att det kommer någon högläsare och läser tidningen för dig?” Och det sa han ja till, det lät ju bra. Så kom personalen tillbaka till mig. ”Nu får du skaffa en tjej, ingen 55+.” ”Nehej. Hur har du tänkt att jag ska lösa det då? Du får inte in en ung tjej till dig, de blir skräckslagna.”/.../ Han blir inte otrevlig eller så men han blir jätteglad när det kommer in söta flickor som han säger. Han blir tio år yngre. Hela gubben blir yngre. Och är lättare att ha att göra med. (VOFF-samordnare)

Att en äldre man som erbjuds högläsning föredrar en ung tjej framför en man eller en äldre kvinna kan ge anledning till en viss betänksamhet, genom att mötet får en sexualiserad inramning. Det är dock värt att notera att samordnaren för det första presenterar det som ”en rolig historia”, vilket indikerar att mannens höga ålder verkar avdramatiserande, och att den sexuella innebörden framstår som harmlös, närmast gullig. Som nämnts finns en tendens att människor i ytterändarna av livsloppet definieras enbart utifrån sin ålder. Det innebär till exempel att de äldsta och de yngsta inte tillerkänns hela spektrat av mänskliga känslor och uttryck (Johansson och Hultgren, 2015). De kan också bli föremål för så kallad ”patronizing communication” (Ryan et al., 1995), som innebär att de tilltalas med andra tonfall än människor i mellanåldrarna och med uttryck som ”lilla vän” (Krekula och Johansson, kommande 2017) eller omtalas som ”våra äldre” (Nilsson, 2008). För det andra, och kanske ännu mer anmärkningsvärt, noterar samordnaren att mannen blir yngre till sinnes och lättare att ha att göra med om han ”erbjuds” en ung flicka som högläsare.

Med exemplen ovan vill vi visa inte bara på åldersbegreppets föränderlighet och på olika sätt att se på ålder i kulturkontexter, utan också hur försök att bryta upp rådande åldersorganisering ibland

leder till friktioner men också till att normer och maktrelationer blottläggs.

Generation och generationsmöten

Ovan har vi visat att de aktörer som verkar inom kultursektorn i stadsdelarnas kärnverksamhet kan se fördelar med såväl åldersriktade som åldersöverskridande aktiviteter. Överskridande av ålder är dessutom en utgångspunkt för projektet *Kulturmöten utan gränser*, som vår studie ingår i. Men både i projektbeskrivningar och på hemsidor talas inte så mycket om ålder som om *generation*, och inte minst *generationsmöte*. Generationsmöte har rentav blivit ett signalord för de åldersöverskridande verksamheter som har införts i Göteborg. Men generation och ålder är inte synonymer. Så vad menar vi egentligen när vi talar om generation? Om vi benar upp det kan vi först konstatera att generation kan stå för åtminstone tre olika förhållanden.

En definition handlar om släktskap; då är de olika generationerna barn, föräldrar, far/morföräldrar et cetera. Det är utifrån denna definition som vuxna kan kallas "barn", i egenskap av att vara söner och döttrar. Generation i den här förståelsen säger således ingenting om åldern på de individer man talar om; det handlar istället om relationer.

En andra definition av begreppet utgår från den tid och den specifika socio-kulturella kontext i vilken en människa föds. Enligt Karl Mannheim (1952) får människor, som är födda och växer upp under samma historiska period, liknande erfarenheter utifrån de politiska och ekonomiska omständigheter, populärkulturella influenser med mera som dominerar under deras uppväxt. Dessa erfarenheter följer med i deras fortsatta liv och får betydelse för hur de förstår sig själva och sin samtid. De bildar en specifik kohort, vil-

ken i efterhand får en beteckning, till exempel 40-talisterna, Generation X eller internetgenerationen. Det kan noteras att de som föddes under och efter andra världskriget, och som gått i pension under de senaste tio åren, är en kohort som har uppmärksammats under hela sin livstid i termer av ”rekordgenerationen”, de första tonåringarna, 68-vågens rebeller, ”köttberget” och ”jätteproppen Orvar” (Jönsson och Jönson; 2014, Krekula och Johansson, kommande 2017). När generation förstås som kohort uppmärksammar vi det faktum att gruppen ”äldre” består av flera kohorter, flera generationer. De som går i pension idag har fortfarande sin föräldrageneration i livet. Det är skillnaden mellan ”Elvis-generationen” och ”Lasse Dahlqvist-generationen”, för att referera till ett tidigare citat i kapitlet. Inte heller denna definition av generation är således knuten till en viss ålder.

Den tredje definitionen av generation, generation som livsfas, har däremot en tydlig koppling till ålder (Närvänen och Näsman, 2004). Här används beteckningar som ”barn”, ”ungdomar”, ”medelålders” och ”äldre” för att beskriva de olika generationerna. I den här förståelsen uppmärksammas också det faktum att levnadsvillkoren för människor över 65, som visserligen ofta omtalas under samlingsnamnet ”äldre”, skiljer sig mycket åt. Det har gett upphov till begrepp som yngre-äldre/tredje åldern respektive äldre-äldre/fjärde åldern, där den förra kännetecknas av hälsa, aktivitet och oberoende och den senare av skröplighet, passivitet och beroende (Laslett, 1989; Jönsson och Jönson, 2014). När generation är liktydig med livsfas följer generationstillhörigheten inte med individen genom livet. Istället förflyttar sig denne ut ur en generation och in i en annan. Barnet blir en ungdom, som blir vuxen, som blir gammal, medan ”barndomen”, ”ungdomen”, ”medelåldern” och ”ålderdomen” består (Krekula och Johansson, kommande 2017).

De tre definitionerna förhåller sig på olika sätt till begreppet

”generationsmöte”, och när vi talar med kultursamordnarna kan vi se att även de har olika förståelser av vad ett generationsmöte är. I den första definitionen skulle generationsmöte vara liktydigt med ”släktmöte”, något som inte har särskild relevans inom offentligt arrangerad kulturverksamhet i Göteborg. Men det betyder inte att generation i den här betydelsen är helt frånvarande. Det är till exempel flera som relaterar till generation som släktskap för att motivera behovet av att det arrangeras generationsmöten:

Det har skett en sån uppdelning i samhället, så många barn möter inte de äldre, åtminstone inte de äldre-äldre. Mormor och farmor springer ju runt med dem, det är mer nu än vad det var för 20 år sedan. Men vissa barn får det aldrig och då behöver de få chans att träffa de äldre. Och de äldre sitter och får inte någon kontakt med sina barnbarn och barnbarnsbarn. Så det behövs. (KULF/KULIS-samordnare)

Många äldre saknar nog att se barn. Man kanske inte har sina barn i närheten. Eller barnbarn eller någonting. Många är ensamma. (VOFF-samordnare)

Om vi utgår från den andra definitionen, att en generation utgörs av en kohort, född under en viss tidsepok, är poängen med generationsmötet att människor med olika historiska erfarenheter ska mötas. Här är det alltså inte åldern i sig som är betydelsefull, utan det faktum att de som möts är födda vid olika tidpunkter, i olika sociala och kulturella sammanhang, och med olika tidstypiska kompetenser, vilka utgör en potential för att berika varandra. Det som eftersträvas är alltså inte så mycket ett åldersmöte som ett kulturmöte:

Och sen kommer vi att försöka anordna en ungdomsfestival här. Något litet, där vi tar in ungdomsinfluerade saker som hiphop. En av våra medarbetare har träffat ett par killar från förorten som hon gärna vill ta hit på en cirkel, så de äldre får träffa dem som de är rädda för. /.../ Vi hade IT-piloterna förut, där unga lär äldre. (VOFF-samordnare)

Utifrån den tredje definitionen är poängen istället att det är människor i olika livsfaser som möts; alltså inte bara olika åldrar, utan tydligt urskiljbara som barn, unga, medelålders eller äldre. Idealbilder finns att hämta från andra hörn av världen:

Jag har varit jättemycket i Grekland. Italien och så, där lever man ju helt över gränserna. Finns inte den diskussionen utan man lever så integrerat, lever ihop. Var mycket på grekiska fester. Allt från små bebisar till farmor och farfar. Ungarna lekte och somnade i jättehög volym. Ålder har ingen betydelse. (KULF/KULIS-samordnare)

Men förebilden kan också komma från en Göteborgsförort:

Intervjuare: Det här med generationsmöten, vet du om det finns något som pågår i stadsdelarna här? Att man pratar om det? Tänker i sådana termer?

KULIS-samordnare: /.../ Här bor man ju i generationer fortfarande ihop. Det finns i vardagen mycket mer här. Det är vi svenskar som delat upp det väldigt mycket. Familjen är jätteviktig. De här barnen umgås mycket över åldersgränser. Där tror jag är det mycket manligt-kvinnligt som är norm som är svårare.

Intervjuare: Det kanske är vi svenskar som har tappat bort det där, att vi delat upp oss så. Det är en segregation på det sättet att vi är uppdelade i åldrar. Delat upp oss i åldrar.

Samordnare: Familjen är ju fortfarande viktig, Det blir ju konflikt för dem när de kommer till den kulturen som vi har. Barnen hämtar sina syskon, det är helt naturligt. Barnen tar hand om varandra. /.../ De här barnen pratar mycket om sin mormor och farmor.

Även här kan man tänka sig att det finns en potential för utbyte och berikande, men då snarare utifrån erfarenheten av att vara i en viss ålder; barn och unga tillför lek och nyfikenhet till mötet, den äldre tillför livserfarenhet:

Små barn har mycket att lära av de äldre och de äldre har faktiskt väldigt mycket lärdomar att ge tillbaka. (KULF/KULIS-samordnare)

Vi har haft någon gång att ungdomar har kommit hit och de har berättat lite om vad de gör och de äldre har fått berätta lite om sitt liv och så där. (VOFF-samordnare)

Detta är också den förståelse av generationsmöten som stadsdelen Centrum förmedlar när de på sin hemsida besvarar frågan om vad vi vinner på generationsmöten (hämtat 2016-09-12):

Vi tror att generationsmöten ger ett medmänskligare samhälle med ökad tolerans och omtanke om varandra. Vi tror att fördomar och misstänksamhet avtar när man lär känna varandra över generationer. Barn och ungdomar behöver fler vuxna som goda förebilder. När en senior är med i förskolan eller skolan ger det ofta ett lugn i barngruppen och det är en trygghet för barn att ha fler vuxna att vända sig till. Seniorer känner sig ofta yngre i kontakten med barn och de får en inblick i hur förskola och skola fungerar idag. Seniorer känner sig betydelsefulla och uppskattade

av både barn och pedagoger. De äldre får en meningsfull uppgift som är berikande för den egna hälsan.

I det goda generationsmötet blir barnen lugnare och de äldre blir friskare, som det beskrivs på stadsdelen Centrums hemsida. Barn, ungdomar och seniorer blir starka och trygga och samhället blir mer tolerant och medmänskligt. En KULIS-samordnare berättar om hur verksamheten med fokus på generationsmöten byggdes upp i stadsdelen:

Jag tror vi gjorde 25–30 projekt under min tid där. Satte igång jättemycket över hela stan, allt möjligt. Så vi fick igång mycket, ett stort kontaktnät, skickade information, broschyrer. De ringde och anmälde sig, de här äldre, till olika uppdrag som vi erbjöd, allt från läxhjälp till körsång och in i skolan i olika projekt också. Jag kopplade ihop Skapande skola, KULIS, Generationsmöten och äldre i olika projekt. Så vi hade både konstnärer och äldre och lärare och barn ihop. (KULIS-samordnare)

Generationsmöten med utgångspunkt i livsfaser får också den tydligaste kopplingen till kroppen; spralliga barnkroppar, smidiga ungdomskroppar och stela åldringskroppar möts och interagerar med varandra. Ljusa röster, målbrottsröster och spruckna röster möts, en skrynklig hand läggs på en slät barnkind och växande kroppar samspelar med kroppar som gradvis försämras.

Kulturmöte

Men det finns också en fjärde förståelse av generationsmöte, som visade sig vara den som de flesta associerade till när frågan kom på tal. Den hänger inte ihop med någon befintlig definition av generation och i själva verket är det just det som är poängen. Det som

lyfts fram här är istället ett möte där ålder och generationstillhörighet är betydelselöst. I det här sammanhanget är det den gemensamma kulturupplevelsen som beskrivs som det viktiga:

Generationsmöten, samtalen, att man kan förenas kring någonting inom kulturen. Alla ämnesområden, allt från konsten inom bildkonsten, arkitektur. (KULIS-samordnare)

Helst vill jag att det ska vara föreställningar som både barn och vuxna har glädje av. Förra veckan hade vi *Fröken Sill simmar till*. Och alla barnen och alla vuxna skrattade jättemycket och då känner jag att det blir en kombination mellan barn och vuxna. Att de ser att de vuxna går inte bara hit för att det är något som är kul för barnen, utan de har också behållning. Och då blir det så härligt. /.../ Det blir lite så att barnen kommer och sjunger på ett ålderdomshem, men då blir det ju ett uppträdande, inte något vi kan göra gemensamt. Man kanske hellre skulle ha något som den här ukulele-serien och unga och gamla hade spelat tillsammans. Hitta såna saker. (KULF-samordnare)

Men jag brinner för de här generationsmötesuppdragen. Jag gillar inte när man sätter folk i fack. Nu jobbar jag inom äldreomsorgen, jag jobbar med träffpunkter och det ska riktas mot äldre, så när jag började så var det: "Träffpunkter för seniorer". Nej, ta bort det! /.../ Jag tyckte det var löjligt att träffpunkterna och biblioteket skulle ha separata program. Vi har ju människor som målgrupp. Så då slog vi ihop det. Och det här blev en inspirationskälla för resten av staden, att man faktiskt kunde göra så här. (VOFF-samordnare)

Jag har ju en vision att vi har ett mycket större hus någonstans. /.../ och då skulle det vara för alla. /.../ Jag menar är du ung eller gam-

mal. Skit samma. /.../ Det hänger inte på åldern så jag är helt övertygad om att vi kan göra ett allaktivitetshus. (VOFF-samordnare)

Det som är centralt i den här förståelsen av generationsmöte blir alltså att tona ner betydelsen av såväl ålder som generation samtidigt som det fortfarande är generationsmötet som är poängen. Detta kan tyckas paradoxalt, och för att försöka reda ut detta tar vi hjälp av begreppet kulturmöte, som kan definieras på två olika sätt.

Ett sätt att beskriva ett kulturmöte är att det är människor med olika bakgrund och erfarenheter som möts och berikar varandra. Det som utgör den kulturella resursen kan vara att de som möts kommer från olika platser och sociala miljöer, att de är födda under olika tidsepoker, eller att de har olika åldrar, kön, hudfärg eller funktionsförmåga. Ett kulturmöte av det här slaget handlar alltså om att individen får ny kunskap, vidgar sina referensramar och får se och förstå sig själv i ett delvis nytt sammanhang. Ett kulturmöte kan också vara ett möte mellan människor där kulturen – i betydelsen konstarterna – är den gemensamma nämnaren. Fokus ligger här på att personer möts i en gemensam upplevelse eller i ett gemensamt skapande, bortom kategorier som ålder, kön, etnicitet eller social bakgrund.

Vi menar att det ideala ”fjärde generationsmöte” som framträder i vårt material är en kombination av dessa båda slags kulturmöten. Att ”bara” sjunga och spela tillsammans med jämnåriga eller samlas till en träff med enda syfte att mötas över åldersgränserna är inte nog. Det är kombinationen mellan de båda som beskrivs som det lyckade generationsmötet. I den gemensamma upplevelsen av att avnjuta en konsert eller ett skådespel, att spela teater, sjunga i kör eller göra film tillsammans sker ett gränsöverskridande, som tillskrivs ett viktigt värde. Det som eftersträvas är en utvidgning av vyerna, en större förståelse för andra och en rikare upplevelse av livet. Kanske som en KULF/KULIS-samordnare uttryckte det, på frågan om vad kultur är:

Man vet någonting, man får nånting, man ser och man upplever nånting som man överraskas av. Aha, kan det vara på det här sättet också? Kan livet se ut så här?

Vi började kapitlet med att peka på skillnaderna mellan det som vi betecknade som den utåtriktade respektive inbäddade kulturverksamheten. Vi konstaterade att den utåtriktade kulturverksamheten kan verka exkluderande genom att människors tillgång till den är beroende av deras egen kapacitet och egna initiativ, medan den inbäddade kulturverksamheten kommer till människorna på de platser där de redan befinner sig. Genom denna sin inkluderande karaktär har den inbäddade kulturverksamheten också en särskild potential att bli ett forum för kulturmöten av olika slag – aktiviteter avsedda att skapa möten mellan kulturer (baserade på till exempel ålder), möten med utgångspunkt i gemensamt kulturskapande eller – upplevelse, liksom kombinationen av de båda. Här finns möjligheter att utveckla det som kallas ”third places” det vill säga rum för gemenskap, synlighet och delaktighet (Herrman et al., 2014) och som inte är ålderskodade. Vi vill hävda att det också är en fråga om demokrati och att kulturen rymmer en demokratisk förmåga när den ger människor i en offentligt driven verksamhet möjlighet att delta sida vid sida. Beroendeförhållanden och över-underordning som annars gäller mellan ”omsorgstagare” och ”omsorgsgivare” mister sin giltighet när de möts i kulturen (Gustafsson, 2015). När människors möjligheter att delta inte begränsas av strukturella, individuella eller ekonomiska hinder är utgångsläget det bästa möjliga för delaktighet och jämlikhet – och för kulturmöten som berikar både de enskilda individerna och samhället som helhet.

Referenser

- Ambjörnsson, F. och Jönsson, M., 2010. Inledning. I: Ambjörnsson, F. och Jönsson, M. (red.). *Livslinjer: Berättelser om ålder, genus och sexualitet*. Göteborg/Stockholm: Makadam.
- Andersson, J., Lukkarinen Kvist, M., Nilsson, M. och Närvänen, A. 2011. *Att leva med tiden. Samhälls- och kulturanalytiska perspektiv på ålder och åldrande*. Malmö: Studentlitteratur.
- Gustafsson, K., 2015. *Vad kultur gör. Om kultur, möten, förväntningar och förändring inom äldreomsorg*. Forskning i Halmstad Nr 22. Halmstad University Press.
- Herrman, M., Wahlström, E., Nilsson, L. och Winroth, J. 2014. *Det är roligt när dom kommer och spelar och sjunger. Kulturprojekt som utvecklingsarbete?* Högskolan Väst, Institutionen omvårdnad, hälsa, kultur.
- Johansson, B. och Hultgren, F., 2015. *Rum för de yngsta: Barns och föräldrars delaktighet i kulturverksamheter*. Vetenskap för profession 32:2015. Högskolan i Borås.
- Jönsson, A. och Jönson, H., 2014. Fyrtioalisterna och äldreomsorgen – massmediala konstruktioner av en ny sorts omsorgstagare. *Sociologisk Forskning*, 51(1): 65–85.
- Krekula, C., 2009. Age coding – on age-based practices of distinction. *International Journal of Ageing and Later Life* 4(2): 7–31.
- Krekula, C., 2011. *Åldersdiskriminering i svenskt arbetsliv. Om ålderskodningar och myter som skapar ojämlikhet*. Diskrimineringsombudsmannen.
- Krekula, C. och Johansson, B., kommande 2017. Inledning. I: Krekula, C. och Johansson, B., (red.) *Kritiska åldersstudier*. Malmö: Gleerups.
- Laslett, P., 1989. *A fresh map of life: The emergence of the third age*. London: Weidenfeld och Nicholson.

- Lövgren, K., 2009. "Se lika ung ut som du känner dig": Kulturella föreställningar om ålder och åldrande i populärpress för kvinnor över 40. Linköpings Universitet.
- Mannheim, K., 1952. The Problem of Generations. (First published in 1923). In Kecskemeti, P. (red.). *Essays on the Sociology of Knowledge: Collected Works, Volume 5*. New York: Routledge.
- Nilsson, M., 2008. *Våra äldre. Om konstruktioner av äldre i offentligheten*. Linköping Studies in Arts and Science No. 450 Linköpings Universitet, Institutionen för samhälls- och välfärdsstudier.
- Närvänen, A., 2009. Ålder, livslopp, åldersordning. I: Jönson, H. (red.) *Åldrande, åldersordning, ålderism*. Linköping University Interdisciplinary Studies no 2009:10.
- Närvänen, A. och Näsman, E., 2004. Childhood as Generation or Life Phase? *Young*, 12 (1): 71-91.
- Ryan, E. B., Hummert, M. L. och Boich, L. H., 1995. Communication predicaments of aging patronizing behavior toward older adults. *Journal of Language and Social Psychology*, 14 (1-2): 144-166.
- Salonen, T. 2011. *Välfärd, inte för alla: Den ekonomiska familjepolitikens betydelse för barnfattigdomen i Sverige*. Sundbyberg: Rädda Barnen.
- Sundhall, J. 2012. *Kan barn tala? En genusvetenskaplig undersökning av ålder i familjerättsliga utredningstexter*. Göteborgs universitet.
- Sundhall, J., kommande 2017. Att synliggöra vuxenhetsnormer – barns möjligheter att inkluderas i demokratiska processer. I: Krekula, C. och Johansson, B. (red.) *Kritiska åldersstudier*. Malmö: Gleerups.
- Thorne, B., 1993. *Gender play. Girls and boys in school*. Buckingham: Open University Press.

Åldersdiskriminering och äldres hälsa

Charlotta Liedberg

Andelen äldre i Sverige, Europa och världen blir allt fler (Statistiska centralbyrån, 2012, 2015) och år 2050 förväntas antalet äldre över 60 år uppgå till två miljarder (United Nations, 2015). Att åldras innefattar mer än bara biologiska förändringar. Med åldrande sker också en förändring i roller och sociala positioner, där äldre tenderar att marginaliseras och bli föremål för stereotypa uppfattningar (World Health Organization, 2015b). Diskriminering av äldre i samhället är inget nytt för vår tid, men ålder som diskrimineringsgrund har ännu inte problematiserats i samma utsträckning som diskriminering på grund av exempelvis kön och etnicitet (Andersson, 2008). Världshälsoorganisationen (WHO) lyfter betydelsen av att arbeta för ett hälsosamt åldrande och bekämpa åldersbaserad diskriminering (World Health Organization, 2015b). Även i Sverige finns en debatt om vikten av att börja se äldre som en resurs och att äldres rättigheter ska tillgodoses, liksom att bedömningar av människors kapacitet och behov inte bör grundas på en homogen syn utifrån kronologisk ålder (Westerholm, u.å.; Björklund et al., 2009).

Begrepp som ålderism och åldersdiskriminering används ofta i debatter om diskriminering mot äldre och diskriminering på grund av ålder. I det här kapitlet belyser jag kunskapsläget om ålderism och åldersdiskriminering samt undersöker om diskriminerande handlingar på grund av ålder påverkar äldres hälsa. Kapitlet är en

förkortad version av en kandidatuppsats på 15 högskolepoäng som jag gjort inom kandidatprogrammet Folkhälsovetenskap med hälsoekonomi, Göteborgs Universitet (Liedberg, 2016).

Äldre, hälsa och folkhälsa

Äldre är inte en homogen grupp och det finns ingen gemensam överenskommelse om när en person definieras som äldre. Förenta nationerna definierar äldre personer som 60 år och över (United Nations, 2013) och WHO definierar äldre som personer som är 50 år och över (World Health Organization, u. å.).

Hälsa definieras av WHO på följande sätt: ”Health is a state of complete physical, mental and social well-being and not merely the absence of disease or infirmity.” (World Health Organization, 1948:1). Folkhälsa utgår från denna vidare definition av hälsa, och folkhälsoarbetet präglas av ett hälsofrämjande och sjukdomsförebyggande arbete (Ejlertsson och Andersson, 2009). I det svenska folkhälsoarbetet är det övergripande folkhälsomålet ”att skapa samhälleliga förutsättningar för en god hälsa på lika villkor för hela befolkningen” (Prop. 2002/03:35, 2002, s. 1). WHO har i ett policyramverk lyft fram tre grundpelare för ett aktivt åldrande; delaktighet, hälsa och säkerhet (World Health Organization, 2007).

Det finns dock fortfarande stora skillnader i hälsa hos äldre, vilket delvis beror på en ojämlikhet i hälsa som formas under hela livet (World Health Organization, 2015c). Vad gäller svenska förhållanden har äldre i Sverige fått allt bättre allmänt hälsotillstånd med fler antal friska år utan beroendeställning till andra (Sveriges Kommuner och Landsting, 2013). Den svenska nationella folkhälsoenkäten 2004–2009 visade dock att god självskattad hälsa minskar med stigande ålder. I åldersgruppen 75–84 år uppger mindre än hälften att de har en god hälsa. Äldre upplever även lägre

socialt deltagande än befolkningen i stort (Statens folkhälsoinstitut, 2011). I regeringens proposition *En förnyad folkhälsopolitik* (Prop. 2007/08:110, 2007) lyfts behovet av att vidta åtgärder för att möjliggöra god hälsa och ett gott liv med hög livskvalitet för äldre samt vikten av ett salutogent perspektiv vid hälsofrämjande och förebyggande insatser för att motverka negativa attityder till åldrande och äldre människor (Prop. 2007/08:110, 2007).

Diskriminering

I Nationalencyklopedin beskrivs diskriminering som särbehandling av individer eller grupper (Nationalencyklopedin, 2016). Enligt den svenska diskrimineringslagen (SFS, 2008:567) är det förbjudet att diskriminera, missgynna och behandla någon annorlunda på grund av kön, könsöverskridande identitet eller uttryck, sexuell läggning, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionsnedsättning eller ålder. Diskriminering avser i lagen både direkt och indirekt diskriminering, bristande tillgänglighet vid funktionsnedsättning, trakasserier och instruktioner om att diskriminera (SFS, 2008:567).

Diskriminering kan ske av olika aktörer och på olika arenor samt uttryckas på skilda sätt. Förutom att diskriminering kan ske interpersonellt, brukar skillnader även göras mellan individuell och strukturell (institutionell) diskriminering. Individuell diskriminering är det när en människa kränker någon annans integritet och/eller särbehandlar denne utan sakliga grunder. Strukturell diskriminering innebär att institutioner och olika samhällsstrukturer hindrar grupper att nå lika möjligheter och rättigheter, genom institutioners vedertagna förhållningsätt som grundar sig på normer, rutiner och regler (Statens folkhälsoinstitut, 2005, ss. 16–17; Nationalencyklopedin, 2016). Exkludering är ett närliggande

begrepp, som inte är identiskt med diskriminering men kan vara såväl en grund för som ett resultat av diskriminering (Sahlin och Machado, 2008, s. 176).

Åldersdiskriminering – ålderism

Mellan 2008 och 2009 sågs en ökning av diskriminering på grund av ålder i EU och ålder är den vanligaste orsaken för självrapporterad diskriminering (European Commission, 2009). Robert Butler, psykiater och gerontolog, var den som först introducerade begreppet ageism och definierade det som ”prejudice by one age group toward other age groups” (Butler, 1969, s. 243). Butler utvidgade senare begreppet till att innefatta fördomsfulla attityder, diskriminerande praxis och vedertagna vanor (Butler, 1980, refererad i Andersson, 2008). Butlers definitioner har blivit klassiska, men fler definitioner har presenterats sedan dess, varav vissa definierar ålderism som riktat specifikt mot äldre personer (t.ex. Iversen et al., 2009). Ageism fick en svensk översättning 1997 då Lars Andersson, professor i gerontologi, presenterade olika definitioner av begreppet ålderism och gav en komplex bild av ålderismens existens i samhället med fokus på äldre (Andersson, 2008). Han föreslår att ålderism definieras som ”fördomar eller stereotypa föreställningar som utgår från en människas ålder och som kan leda till diskriminering” (Andersson, 2008, s. 12).

Diskriminering och hälsa

Kopplingen mellan diskriminering och hälsa handlar framför allt om likvärdighet för alla medborgare vad gäller tillgång till hälso- och sjukvård. Den övergripande rätten till hälsa handlar, enligt WHO, om likvärdighet i tillgång, tillgänglighet, godtagbarhet och

kvalitet inom bland annat sjukvård, varor och tjänster oavsett länders utformning och utveckling av hälsosystem (World Health Organization, 2015a; Forman och Bomze, 2012). Eftersom diskriminering kan dölja sig bakom regler, normer och rutiner som ses som vanliga, är det viktigt att synliggöra den dolda diskrimineringen (Ahlberg och Krantz, 2006).

Wamala och Bildt (2006) visar att diskriminering kan (1) påverka delaktighet och inflytande i samhället, (2) orsaka skillnader i levnadsförhållanden och möjligheter i livet, (3) resultera i olikheter i bemötande och tillgång till hälsofrämjande resurser samt behandling, kvantitet och kvalitet i hälsovård, (4) ge upphov till stress som kan få konsekvenser på den psykiska och fysiska hälsan och (5) påverka beteendemönster och livsstilsfaktorer och därmed få negativa hälsokonsekvenser (Wamala och Bildt, 2006). Pascoe och Smart Richman (2009) fann också signifikanta⁴ negativa effekter på den fysiska och psykiska hälsan av upplevd diskriminering. Vidare visade deras studie att upplevd diskriminering ger ökad stress och påverkar hälsobeteenden (ibid., jfr. Statens Folkhälsoinstitut, 2005). Diskriminering på olika grunder är således ett problem för folkhälsan då det dels påverkar individer fysiskt, psykiskt och socialt (Statens folkhälsoinstitut, 2006; Pascoe och Smart Richman, 2009), dels möjligheten till delaktighet och inflytande i samhället, vilket är en grundförutsättning för folkhälsan (Folkhälsomyndigheten, 2015; Liljeberg, 2005).

Det finns därför anledning att studera förekomst av åldersdiskriminering och dess effekter på hälsan. Krieger (2000) nämner tre metoder som kan användas för detta ändamål. Man kan göra indi-

.....

4. Med statistisk signifikans menas att en observation avviker från ett jämförelsevärde på ett sätt som inte beror av den statistiska osäkerheten (slumpen). Det vill säga att sannolikheten är 95 procent eller högre att de två värdena skiljer sig åt och att skillnaden inte beror på slumpen.

rekta mätningar, till exempel genom jämförelser mellan grupper med olika socioekonomisk status eller direkta mätningar av självrapporterad diskriminering och dess effekter på individers hälsa och man kan utgå från ett befolkningsnivåperspektiv genom att undersöka diskriminering hos vissa grupper och jämföra deras hälsa med hälsoutfall i befolkningen (Krieger, 2000). Emellertid råder det en brist på sammanställningar av forskning kring åldersdiskrimineringens påverkan på äldres hälsa. Det är omkring tio år sedan sammanställningar av forskningen på området åldersdiskriminering och hälsa gjordes (Krieger, 2000; Liljeberg, 2005).

Föreliggande kapitel bygger på ett examensarbete i form av en systematisk litteraturstudie kring ålderism och åldersdiskriminering (Liedberg, 2016). Det övergripande syftet med litteraturstudien var att belysa kunskapsläget som finns på området diskriminering på grund av ålder och kopplingen till äldres hälsa. För att besvara det formulerade jag följande frågeställningar:

- På vilket sätt kan åldersdiskriminering/ålderism påverka äldres hälsa?
- Vilka andra demografiska faktorer kan vara relaterade till åldersdiskriminering?
- Hur har forskare mätt åldersdiskriminering och hälsa?

Metod

Urvalskriterierna i litteraturstudien var relaterade till syftet och innebar att artiklarna skulle handla om diskriminering på grund av ålder, diskriminering som handling/beteende eller exkludering av äldre samt undersöka direkt/indirekt hälsoutfall. För detta ändamål formulerades följande inklusions- och exklusionskriterier för artiklar som skulle ingå i studien.

Artiklar som innehöll följande kriterier inkluderades: peer-reviewed artiklar som publicerats i vetenskapliga tidskrifter; studier från hela världen publicerade på engelska; kvantitativa studier; artiklar publicerade från år 2000 och framåt; artiklar som har en uppbyggnad enligt IMRAD (Introduction, Method, Results And Discussion); studier som undersökt äldre människor över 50 år samt studier som undersökt diskriminering på grund av ålder ("ageism", "age discrimination" eller "exclusion") och äldres hälsa (direkt eller indirekt påverkan på hälsan).

Artiklar som innehöll följande kriterier exkluderades: studier som undersökt åldersdiskriminering på arbetsmarknaden; studier som enbart undersökt attityder mot äldre samt attityder bland äldre; studier som huvudsakligen fokuserat på andra diskrimineringsgrunder som sexuell läggning, sexism, rasism, religiös tillhörighet, etniska minoritetsgrupper samt genus; review-artiklar och meta-analyser⁵ samt artiklar som inte är tillgängliga i fulltext och gratis via Göteborgs universitetsbibliotek.

Datainsamling gjordes i två databaser, Scopus och PubMed, vilka tillhandahåller vetenskaplig litteratur på området medicin och hälsa. Sökningar gjordes i databasernas ämnesordlistor på relevanta begrepp. Totalt hittade jag 274 artiklar och av dem var det femton som uppfyllde ovan nämnda inkluderingskriterier. En kvalitetsgranskning av de femton valda artiklarna genomfördes med hjälp av en granskningsmall för kvantitativa studier, vilket ledde till att en artikel togs bort.

Jag läste igenom de resterande fjorton artiklarna för att förstå innehåll och sammanhang och utifrån det skapa en helhetsbild av artiklarna, identifierade syfte och metod samt likheter

.....
5. En studie av vetenskapliga artiklar där en sammanställning av resultat från flera liknande studier gjorts.

och skillnader i artiklarnas resultat (Friberg, 2012). Därefter sammanställde jag fyra övergripande teman: upplevd åldersdiskriminering och äldres hälsa, åldersdiskriminering och äldres hälsa inom hälso- och sjukvården, exkludering av äldre i forskning och upplevd åldersdiskriminering relaterat till andra demografiska faktorer.

Upplevelse av åldersdiskriminering och äldres hälsa

De fjorton valda och granskade artiklarna har det gemensamt att de undersöker om åldersdiskriminering eller exkludering av äldre sker samt om och hur det kan påverka äldres hälsa. Åtta av artiklarna var från Storbritannien och merparten av dessa åtta studier var tvärsnittsstudier⁶. Studierna skiljer sig gällande hur de undersökt åldersdiskriminering; vanligt har varit att jämföra två grupper yngre/ äldre med varandra och se skillnad i utfall. Även om det använts olika begrepp i artiklarna, används ordet åldersdiskriminering konsekvent här, för att redovisningen av resultatet ska bli så enhetlig och tydlig som möjligt.

Fyra av de fjorton artiklarna kom fram till att upplevd åldersdiskriminering hade en påverkan på äldres hälsa. Tre tvärsnittsstudier fann ett samband mellan åldersdiskriminering och dåligt självskattad hälsa. Ytterligare två artiklar, en tvärsnittsstudie och en kohortstudie⁷, fann ett samband mellan åldersdiskriminering och depressiva symtom hos äldre.

Tre tvärsnittsstudier, varav två europeiska, undersökte ålders-

.....
6. En studie som undersöker ett antal personer av den aktuella populationen. Data samlas in vid ett enda tillfälle/vid en bestämd tidpunkt. Studien ger alltså en bild av en befolkning vid en viss tidpunkt.

7. En studie som följer individer över tid för att studera effekten av varierande exponering av olika faktorer.

diskriminering och äldre personers självskattade hälsa. Van den Heuvel och van Santvoort (2011) mätte den subjektiva hälsan utifrån frågan ”Hur bedömer du din hälsa?” och tillfredsställelse med livet mättes genom frågan ”Hur nöjd är du med livet som helhet?” De fann att äldre som upplevde god subjektiv hälsa tillsammans med tillfredsställelse med livet rapporterade mindre åldersdiskriminering. Chun et al. (2015) fann att de som upplevt åldersdiskriminering hade 1,23 gånger större sannolikhet att rapportera dålig självskattad hälsa (Poor SRH). I den andra europeiska studien av Vaclair et al. (2014) fick 7819 personer i åldern 70 år eller äldre skatta sin hälsa genom frågan ”Hur är din hälsa generellt?”, där hälsa definierades som både mental och fysisk hälsa. De fann ett samband mellan upplevd åldersdiskriminering och dålig självskattad hälsa hos äldre personer över 70 år. De båda europeiska studierna fann också att det var stora skillnader i upplevd åldersdiskriminering mellan länderna i Europa. Äldre personer från de nordiska och västeuropeiska länderna rapporterade mindre åldersdiskriminering och mindre dålig självskattad hälsa i jämförelse med länder i östra Europa. Sverige hade de lägsta rapporterade nivåerna av åldersdiskriminering (Vaclair et al., 2014; van den Heuvel och van Santvoort, 2011).

Den tredje tvärsnittsstudien genomfördes i Korea av Chun et al. (2015). Den och en kohortstudie, genomförd i USA av Han och Richardson (2015), undersökte båda åldersdiskriminering genom att använda självskattningar av upplevd och erfaren åldersdiskriminering. Chun et al. använde ett självrapporterande instrument medan Han och Richardson (2015) mätte upplevd diskriminering i fem olika diskriminerande händelser i det dagliga livet, samt orsaken till diskrimineringen. Studierna skilde sig också i mätmetoden av depressiva symtom. Av de 992 äldre koreaner (60–89 år) som deltog i studien var det 23,5 % som hade erfarenhet av någon typ av diskri-

minering och av dessa 5,4 % som hade erfarenhet av diskriminering på grund av ålder. Hälften av dessa nämnde hinder för sysselsättning som orsak till åldersdiskriminering. De som upplevt åldersdiskriminering hade 2,12 gånger större sannolikhet att rapportera depressiva symtom. Däremot hade åldersdiskriminering inget märkbart samband med diagnostiserade kroniska sjukdomar, vilka i det här fallet var högt blodtryck, diabetes, cancer, kronisk obstruktiv lungsjukdom (KOL), leversjukdom, hjärtsjukdom, stroke, mental sjukdom och reumatism (Chun et al., 2015).

Han och Richardson (2015) undersökte 3921 äldre personer (50–96 år) och relationen mellan förändringar i upplevd diskriminering, åldersdiskriminering och förändringar i depressiva symtom. Bland de som angav att de upplevt diskriminering både utifrån ålder och en annan diskrimineringsgrund (20,7 %) var det också fler som visade depressiva symtom och negativ självuppfattning av åldrande. Gruppen som upplevt diskriminering enbart på grund av ålder visade inte någon signifikant påverkan på depressiva symtom eller självuppfattning om åldrande. Studien visar att det finns ett samband mellan dessa faktorer. Ytterligare visar studien att självuppfattning av åldrande förmedlar relationen mellan upplevd åldersdiskriminering och depressiva symtom.

I den tidigare nämnda studien av Vauclair et al. (2014) såg man att upplevd åldersdiskriminering och brist på socialt kapital (tillit till andra personer) var för sig förmedlar ett samband mellan inkomstskillnader och dålig självskattad hälsa. Vidare inkluderades variabeln socialt kapital i den statistiska modellen och då såg man två saker; för det första att upplevd åldersdiskriminering gav sämre självskattad hälsa, för det andra att det bara var åldersdiskriminering som förmedlade sambandet mellan inkomstskillnad och hälsa.

Rippon et al. (2014) fann ett samband mellan välstånd/rikedom,

mätt utifrån hushållsnivå, och åldersdiskriminering, på så vis att det var mindre sannolikt att de med högre välstånd rapporterade åldersdiskriminering, förutom i medicinska miljöer. Liknande fynd sågs av van den Heuvel och van Santvoort (2011), där de med högre hushållsinkomst rapporterade mindre åldersdiskriminering.

Att Sverige rapporterade lägst upplevd åldersdiskriminering (van den Heuvel och van Santvoort, 2011; Vaclair et al., 2014), skulle kunna bero på bättre självskattad hälsa, högre utbildningsnivåer, mindre uppskattad subjektiv fattigdom samt övergripande mindre ojämlikhet i samhället. En reflektion är att åldersdiskriminering kan vara starkare länkat till utbildning och inkomst än till socialt kapital. När äldre lämnar arbetsmarknaden sker, förutom en förändring i sammanhang och maktpositioner, en minskning av inkomst. Troligen kan även stora skillnader i pensionsinkomst finnas, vilket skulle kunna förstärka länken mellan inkomstskillnader och äldres självskattade hälsa.

Åldersdiskriminering med koppling till äldres hälsa är i huvudsak ett nytt forskningsfält. Majoriteten av studierna som analyserades har publicerats under de senaste sex åren (2010–2015) och ungefär hälften av studierna är gjorda i Storbritannien. Resultaten bör tolkas med försiktighet av flera skäl: de samband som upptäcktes har generellt varit svaga och det är svårt att avgöra tiden för diskriminering, dess varaktighet och intensitet. Ytterligare bör direkta mätningar av självupplevd åldersdiskriminering och effekten på självrapporterad hälsa förstås utifrån att de är individers egna tolkningar, som kan medföra både över- och underrapportering.

Gemensamt för studierna som undersökt åldersdiskriminering, depressiva symtom, negativ självuppfattning om åldrande och självskattad hälsa är att de bygger på subjektiva upplevelser (Chun et al., 2015; Han och Richardson, 2015; van den Heuvel och van

Santvoort, 2011; Vauclair et al., 2014). Det finns därför en genomgående risk för minnesfel, störande faktorer⁸ och under- och överrapportering. Alla studier har försökt se till störande faktorer men minnesfel och under- och överrapportering är svårare att förebygga. Risken för felaktigheter i urvalet är enligt min uppfattning låg, då de flesta studier som undersökt direkt upplevd åldersdiskriminering och äldres hälsa använt sig av slumpmässigt urval (Chun et al., 2015; Han och Richardson, 2015; van den Heuvel och van Santvoort, 2011; Vauclair et al., 2014).

Åldersdiskriminering och äldres hälsa inom hälso- och sjukvården

Åtta av de valda artiklarna, varav sex från Storbritannien, har undersökt åldersdiskriminering och påverkan på äldres hälsa inom hälso- och sjukvården. Sex av studierna har undersökt äldres tillgång och tillgänglighet till olika hälso- och sjukvårdstjänster, och två av studierna har tittat på mentala hälso- och sjukvårdstjänster.

Några av studierna visar att det inte skedde någon diskriminering på grund av ålder. En tvärsnittsstudie, som undersökte fem sjukhus i södra Wales, fann att det inte var någon skillnad mellan yngre och äldre patienter i tillgången till rätt vårdavdelning (Hubbard, et al., 2003). I de sammanfattningsblad för varje patient som specialistläkarna använde för att göra sina bedömningar, angavs överhuvudtaget inte patientens ålder eller annan identitet, och inte heller sjukhus eller typ av vårdavdelning. Ytterligare en studie som inte kunde se någon åldersdiskriminering av äldre visade att det inte fanns några skillnader mellan åldersgrupper gällande genom-

.....

8. Störfaktorer (confounders) som inte beaktats men som påverkar det studerade orsakssambandet. Det är alltså faktorer som påverkar de studerade variablerna och samtidigt påverkar effekten.

förd kroppslig tomografiundersökning (Body CT) på en avdelning för radiologi, under åren 1995–2000 (Toms et al., 2001).

I en longitudinell kohortstudie undersöktes strokevården på tretton centra i tio europeiska länder (Bhalla et al., 2004). Två patientgrupper jämfördes, de under 75 år och de över 75 år. Resultatet visar ingen signifikant skillnad mellan yngre och äldre patienter vid strokevård sex timmar efter stokedebut. Inte heller sågs någon skillnad på patienter som blev inlagda på en intensivvårdsavdelning eller på en strokeavdelning. Det visade sig dock mer sannolikt att äldre patienter hade vårdats vid en organiserad strokevårdsinrättning jämfört med yngre patienter. Dock fann studien att patienter över 75 år inlagda på sjukhus för sin första stroke hade mindre sannolikhet att få datortomografiundersökning av hjärnan (Bhalla et al., 2004).

De flesta studierna visar emellertid att det skedde någon form av diskriminering utifrån patienters ålder. En studie från Storbritannien (Reuber et al., 2010) fann att äldre patienter inte hänvisades till specialiserad epilepsivård i samma utsträckning som yngre patienter, och att yngre patienter under 20 år hade ungefär 20 gånger mer specialistvård än patienter 85 år och över. Två tvärsnittsstudier från Storbritannien undersökte tillgång och tillgänglighet till mentala hälso- och sjukvårdstjänster. Anderson et al. (2013) undersökte tillgänglighet till mentalvårdstjänster för personer över 65 år, genom att primärvårdsförvaltningar, hälsodepartement och kommissionärer i National Health Services (NHS) avdelningar i England, Wales och Skottland tillfrågades om det förekom åldersdiskriminering i tillgång till hälso- och sjukvårdstjänsterna. Elva olika mentalvårdstjänster undersöktes (slutenvård, öppenvård, rehabilitering, specialistpsykoterapi med flera). Resultatet visade att av de totalt 1016 mentalvårdstjänster som tillhandahölls förklarades 83 % rättvisa, 7 % orättvisa och 10 % utan förklaring. Vidare gjordes en

jämförelse mellan två mentalvårdstjänster, Older people's mental health services (OPMHS), som tillhandahåller tjänster riktade till äldre eller till personer med problem relaterade till åldrande, oavsett personens ålder, och Single age-inclusive services (SAIS), som har ett generellt åldersinkluderande synsätt och tillhandahåller tjänster i alla åldrar. Resultatet visar att SAIS som riktade sig till alla åldrar gav en sämre tillgänglighet och tillgång till mentalvårdstjänster för äldre personer, medan OPMHS var mer rättvis.

Den andra studien från Storbritannien (Mitford et al., 2009) fann att patienter under 65 år hade signifikant större sannolikhet att läggas in vid den första episodens psykos än patienter över 65 år. Ingen signifikant skillnad fanns efter ett år mellan antal äldre och yngre patienter inlagda på sjukhus.

Tre studier har undersökt om det finns åldersdiskriminering i behandling och medicinska beslutsprocesser på olika områden inom hälso- och sjukvården. En studie med 7805 deltagare som var 50 år och äldre från Storbritannien fann att 9,9 % hade fått sämre service eller behandling än andra personer från läkare eller sjukhus på grund av ålder (Rippon et al., 2014). Vidare fann de att upplevd åldersdiskriminering ökade mest med ålder i gruppen 70–79 år. Som nämnts tidigare jämförde Bhalla et al. (2004) bemötande av yngre och äldre patienter i strokevården i Europa. De såg att det fanns en signifikant mindre benägenhet att behandla äldre på en öppenvårdsklinik av såväl primärvårdsläkare som arbetsterapeuter jämfört med yngre patienter. En liknande skillnad fanns också vid behandling av sjukgymnaster, där äldre patienter behandlades mer sällan än yngre patienter. Att få sjuksköterskevård var däremot mer vanligt för äldre än för yngre. De fann också att den yngre patientgruppen hade mindre sannolikhet att ha en funktionsnedsättning jämfört med den äldre patientgruppen och att personer över 75 år oftare hade en funktionsnedsättning efter tre månader. Dessutom

var ålder över 75 år även signifikant relaterat till mortalitet/död efter tre månader (Bhalla et al., 2004).

En tvärsnittsstudie skiljer sig från de andra, då den undersökte om det finns åldersdiskriminerande skillnader i beslut om eutanasi/dödshjälp (Chambaere et al., 2012). Skillnader undersöktes mellan 1998 och 2007 i Flandern, Belgien, där eutanasi legaliserades 2002. Stratifierat slumpmässigt urval ur dödsfallsregister gjordes och av de 3623 berättigade fallen visade analysen att eutanasi och läkarassisterad suicid signifikant ökat i åldersgruppen 65–79 år, medan det inte framkom några skillnader i åldersgrupperna under 65 år och över 80 år. Det framkom också en skillnad gällande patienternas delaktighet i beslutsprocessen. Det var vanligare att patienter under 65 år hade en diskussion med palliativ vårdspecialist, liksom att de inkluderades i diskussioner om intensifierad läkemedelsbehandling för att lindra smärta och/eller andra symtom, jämfört med äldre patienter. Yngre patienter formulerade också ofta en uttrycklig begäran om detta. Detsamma gällde diskussioner med patienten om intensifierad lindring av smärta och/eller andra symtom med avsikt att möjliggöra påskyndandet av död, där äldre patienter inte inkluderades i diskussionen lika ofta. Palliativ vårdkonsultation förekom oftare ju äldre patienten var, när det gällde beslut om att inte behandla då det fanns en uttrycklig livsförkortande avsikt. Dock fanns inga stora skillnader mellan åldersgrupperna. Det fanns ingen signifikant skillnad mellan åldersgrupper i de fall då patienten uttryckligen begärt eutanasi eller assisterad suicid (Chambaere et al., 2012).

Exkludering av äldre i forskning

Två studier med liknande metoder visade på exkludering av äldre i forskning (Cruz-Jentoft et al., 2013; Fitzsimmons et al., 2012). De

undersökte i vilken grad övre åldersgränser användes i pågående studier på patienter med typ 2 diabetes respektive Parkinsons sjukdom. Båda studierna kom fram till att det är vanligt att medverkan i forskningen begränsas, genom att forskarna använder godtyckliga övre åldersgränser, särskilt i mindre studier med färre än hundra deltagare (ibid.).

Resultaten kan tyda på en oförståelse och/eller negligierande attityder mot den strukturella åldersdiskriminering som verkar finnas på de studerade områdena. Även om det finns svårigheter i forskning på äldre, som rekryteringssvårigheter, bortfallsrisk och det faktum att patienter kan ha flera sjukdomar samtidigt, kan man inte bortse från det etiska dilemmat att ge vård till äldre som bygger på forskning som inte går att generalisera till gruppen. Det bör åtminstone finnas rättfärdiga motiveringar och etiska kommittéer bör, som författarna föreslår, ta större ansvar i arbetet med att minska åldersdiskriminering i forskningen.

Andra demografiska faktorer

Utbildningsnivå och kön visade sig också ha betydelse för upplevd åldersdiskriminering. De två europeiska studierna fann att de med högre utbildningsnivå rapporterade mindre åldersdiskriminering (van den Heuvel och van Santvoort, 2011; Vauclair et al., 2014). Det kan dels bero på att de med högre utbildningsnivå även har en högre hushållsinkomst som skulle kunna skydda mot diskriminerande situationer, dels att de med högre utbildning är mer pålästa gällande de rättigheter de har som patienter. Liknande fynd kan ses i studien av Vauclair et al. (2014). Fynden skiljer sig dock från Chun et al. (2015) och Rippon et al. (2014) som båda fann att de med högre utbildningsnivå rapporterade mer upplevd åldersdiskriminering. Resultatet från Chun et al. (2015) var dock inte signifikant.

Några studier har undersökt sambandet mellan kön och ålder och resultaten varierar. van den Heuvel och van Santvoort (2011) fann att fler äldre kvinnor än äldre män rapporterade upplevd åldersdiskriminering. Det skulle kunna bero på en upplevelse av dubbel diskriminering hos äldre kvinnor, då ojämlikhet mellan könen möjligen kan bli större när äldre går i pension. Rippon et al. (2014) och Chun et al. (2015) fann tvärtemot att män signifikant upplevde mer åldersdiskriminering än kvinnor.

Mätmetodernas betydelse

De metoder som har använts i studierna är antingen indirekta eller direkta. Indirekta mätningar gjordes genom att till exempel undersöka jämlikhet/skillnader i tillgång, tillgänglighet, behandling och medicinska beslutsprocesser inom hälso- och sjukvården eller skillnader i behandling mellan två åldersgrupper. En svaghet med indirekta metoder är att även om de kan ge indirekt evidens⁹, har dessa studier inte undersökt människors egna upplevelser av diskriminering. Krieger (2000) nämner också att metoden kan ge problem med att avgöra tiden för diskrimineringen, dess varaktighet och intensitet.

Även olika metoder för direkta mätningar har använts i studierna. Här är det viktigast att komma ihåg att sambanden mellan de självrapporterade upplevelserna av åldersdiskriminering och de olika självrapporterade hälsoutfallen alltid bör förstås utifrån individernas egna tolkningar och reaktioner av diskriminering. Förutom studierna som undersökte åldersdiskriminering inom hälso- och sjukvården var det bara Rippon et al. (2014) som övergripande un-

.....

9. Något som bedöms tyda på att ett visst förhållande råder. Evidens utgår från forskning och vetenskapliga resultat och ger således vetenskapliga bevis och belägg för ett förhållande.

dersökt i vilka sammanhang som åldersdiskrimineringen skett. En skillnad mellan studier som använt direkta respektive indirekta mätningar är att studierna som undersökte direkt åldersdiskriminering och självrapporterad hälsa mer ingående utrett och förhållit sig till begreppen än vad de studier gjort som undersökt åldersdiskriminering och kopplingen till äldres hälsa inom hälso- och sjukvård.

Lärdomar för svenska förhållanden

Eftersom de flesta artiklarna baseras på tvärsnittsstudier från Storbritannien kan de inte generaliseras till andra länders hälso- och sjukvårdssystem. En skillnad är att i Storbritannien har staten ansvaret för hälso- och sjukvården, medan ansvaret i Sverige ligger på lokal och regional nivå. Det innebär dock att hälso- och sjukvården i båda länderna finansierar via skatter (Ferraz-Nunes och Karlberg, 2012).

Strukturell åldersdiskriminering (dold, synlig, oavsiktlig eller avsiktlig) kan ske genom skillnader i tillgång, tillgänglighet och kvalitet mellan åldersgrupper inom hälso- och sjukvården. Internationella jämförelser av hälso- och sjukvården mellan länder i Europa visar att Sverige har mycket bra medicinska resultat. Däremot har Sverige fått mycket låga resultat gällande tillgänglighet. Det är framför allt väntetiderna som utgör ett problem, trots att Sverige annars har högt rankade hälso- och sjukvårdssystem (Sveriges Kommuner och Landsting, 2015; Health Consumer Powerhouse, 2016). Det skulle kunna innebära att äldre i Sverige diskrimineras utifrån ålder när det gäller att få tillgänglig vård i lämplig tid.

Det är svårt att generalisera fynden gällande tillgång och tillgänglighet till mentala hälso- och sjukvårdstjänster till Sverige. Socialstyrelsen i Sverige har dock redogjort för att det finns stora skill-

nader mellan grupper när det gäller bemötande och behandling av patienter med psykisk ohälsa (Socialstyrelsen, 2011). De nämner att äldre patienter får mindre tillgång till kognitiv beteendeterapi (KBT) och ordineras psykofarmaka i högre utsträckning vid bland annat depression (Socialstyrelsen, 2011). En viktig slutsats som Anderson et al. (2013) drar är att ett system med ett enda åldersinkluderande servicesystem oavsiktligt kan skapa indirekt åldersdiskriminering samt påverka kvaliteten i vården för i detta fall äldre patienter. Risken är då större att indirekt åldersdiskriminering sker om policys och lagstiftning implementerar vårdsystem som inte ser till en specifik åldersgrupp. Ett enda åldersinkluderande servicesystem skulle på så sätt kunna omvandla direkt diskriminering till indirekt diskriminering.

Åldersdiskriminering kan ske direkt och indirekt när det gäller tillgängligheten av rätt vårdtjänster. Kvaliteten på hälso- och sjukvården kan indirekt tänkas påverka äldres hälsa eftersom resultatet av två studier fann att äldre exkluderas i pågående forskning (Cruz-Jentoft et al., 2013; Fitzsimmons et al., 2012). Ytterligare kan brist på tillgänglighet till rätt vård påverka kvaliteten av vården som äldre får. Ovanstående fynd kan länkas till i alla fall två mekanismer som Wamala och Bildt (2006) tar upp i sin modell; att diskriminering kan påverka hälsan genom olikheter i bemötande och tillgång till hälsofrämjande resurser samt behandling, kvantitet och kvalitet i hälsovård. Ytterligare får diskriminering konsekvenser på den psykiska och fysiska hälsan (Wamala och Bildt, 2006).

Eftersom hälso- och sjukvården försöker göra rättvisa fördelningar av begränsade resurser uppstår problem som kan få betydelse för upplevd åldersdiskriminering hos äldre. Principen om att alla människor, oavsett ålder, har rätt till en jämlik vård skapar konflikter mellan olika etiska principer, som till exempel nyttan – för vem gör resursen mest nytta? Utifrån nyttoprincipen kan åldersdiskri-

minering ske och påverka insatserna till äldre. Även om hälso- och sjukvården ser till bland annat den etiska principen gällande plikten att hjälpa utan tanke på konsekvenserna, är det viktigt att båda perspektiven ligger till grund för beslutsfattande (Karlberg, 2011). Kostnad-effekt-analys (cost-effectiveness analysis, CEA) och kvalitetsjusterande levnadsår (quality-adjusted life-year, QALY) som används för beslutsfattande om de mest kostnadseffektiva resurserna inom hälso- och sjukvården har nämnts skapa en form av indirekt åldersdiskriminering (Edlin et al., 2008).

Möjligen skulle åldersdiskriminering kunna minskas och mer effektiva och kvalitetsinriktade samverkanslösningar utvecklas genom att dagens disciplin- och insatscentrerade system ersätts med ett mer individ/patientcentrerat system. Norén (2015) benämner detta ”hälso- och sjukvårdens och omsorgens viktiga paradigmskifte”. Vidare skulle äldres delaktighet och tillit till hälso- och sjukvården kunna stärkas i ett mer medskapande arbetssätt och därmed skulle risken för diskriminering förebyggas.

Slutsats

Slutsatsen utifrån resultatet av de fjorton vetenskapliga artiklar som inkluderades i studien är att upplevd åldersdiskriminering har en koppling till äldres självskattade hälsa och depressiva symtom. Den egna synen på åldrandet verkar vara en viktig faktor i kopplingen mellan upplevd åldersdiskriminering och äldres hälsa. Resultatet visar att åldersdiskriminering påverkar äldres hälsa inom hälso- och sjukvården i form av sämre tillgång, tillgänglighet och kvalitet samt exkludering inom medicinsk forskning. Eftersom merparten av studierna som undersökt åldersdiskriminering och kopplingen till äldres hälsa inom hälso- och sjukvården är tvärsnittsstudier från Storbritannien försvårar det generaliserbarheten

av litteraturstudiens fynd. Större longitudinella kohortstudier skulle behöva göras utifrån den äldre befolkningen i Skandinavien och Europa, eftersom upplevd diskriminering och synen på åldrande och äldre är kopplade till olika kulturella normer. Fler studier med god metodologisk uppbyggnad och högre bevisvärde behövs på området för att få en klarare bild av åldersdiskrimineringens koppling till äldres hälsa. Trots att det är få studier som undersökt direkt åldersdiskriminering och kopplingen till äldres hälsa verkar det vara ett område som börjar undersökas allt mer.

Ur ett folkhälsovetenskapligt perspektiv kan det vara av intresse att undersöka eventuella skyddande faktorer mot upplevd åldersdiskriminering. Delaktighet och inflytande är viktigt, liksom att tillämpa ett intersektionellt och normkritiskt tänkande kring ålder. Frågor som har uppkommit är hur folkhälsoarbetet förstärker attityder om ålder och äldre, hur kommunikation och information sker i folkhälsointerventioner till äldre och andra åldrar samt hur interventioner inkluderar äldre. Genom att öka medvetenheten om åldersdiskriminering och kopplingen till äldres hälsa är min förhoppning att resultaten från denna litteraturstudie kan bidra med en ökad förståelse av den folkhälsovetenskapliga relevansen på området. Den som vill ha ytterligare information och fördjupning hänvisas till min kandidatuppsats (Liedberg, 2016).

Referenser

Ahlberg, B. M., och Krantz, I., 2006. Är lagen tillräcklig som reformteknologi mot diskriminering inom den svenska hälso- och sjukvården? I Groglopo, A., och Ahlberg B. M. (red.), *Hälsa, vård och strukturell diskriminering. Rapport av Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering*. SOU 2006:78: 111–135. Stockholm: Fritzes.

- Anderson, D., Connelly, P., Meier, R. och McCracken, C., 2013. Mental health service discrimination against older people. *The Psychiatrist*, 37(3): 98–103
- Andersson, L., 2008. *Ålderism*. Lund: Studentlitteratur.
- Bhalla, A., Grieve, R., Tilling, K., Rudd, A. G. och Wolfe, C. A., 2004. Older stroke patients in Europe: stroke care and determinants of outcome. *Age and Ageing*, 33(6): 618–624
- Björklund, J., Sabuni, N., Krantz, T. och Westerholm, B., 2009. ”Tuffare lagar krävs mot diskriminering av äldre.” Hämtat från <http://www.dn.se/debatt/tuffare-lagar-kravs-mot-diskriminering-av-aldre/> den 15 mars 2016
- Butler, R. N., 1969. Age-ism: Another form of bigotry. *The Gerontologist*, 9(4): 243–246
- Chambaere, K., Rietjens, J. A., Smets, T., Bilsen, J., Deschepper, R., Pasman, H. W., et al., 2012. Age-based disparities in end-of-life decisions in Belgium: a population-based death certificate survey. *BMC Public Health*, 12(447):1–10
- Chun, H., Kang, M., Cho, S.-i., Jung-Choi, K., Jang, S.-N., och Khang, Y.-H., 2015. Does the experience of discrimination affect health? A cross-sectional study of Korean elders. *Asia-Pacific Journal of Public Health*, 2285–2295
- Cruz-Jentoft, A. J., Carpena-Ruiz, M., Montero-Erasquin, B., Sanchez-Castellano, C. och Sanchez-Garcia, E., 2013. Exclusion of older adults from ongoing clinical trials about type 2 diabetes mellitus. *Journal of The American Geriatrics Society*, 61(5):734–738
- Edlin, R., Round, J., McCabe, C., Sculpher, M., Claxton, K. och Cookson, R., 2008. *Cost-effectiveness analysis and ageism: a review of the theoretical literature*. Hämtat från Research Gate : https://www.researchgate.net/publication/251979952_Cost-effectiveness_analysis_and_ageism_a_review_of_the_theoretical_literature den 3 maj 2016

- Ejlertsson, G., och Andersson, I., 2009. Folkhälsa – några begreppsdefinitioner. I: Andersson, I. och Ejlertsson G. (red.), *Folkhälsa som tvärvetenskap – möten mellan ämnen*. Lund: Studentlitteratur.
- European Commission, 2009. Special Eurobarometer 317 *Discrimination in the EU in 2009*. Hämtat från http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_317_sum_en.pdf den 22 mars 2016
- Ferraz-Nunes, J. och Karlberg, I., 2012. *Hälsoekonomi – begrepp och tillämpningar*. Lund: Studentlitteratur.
- Fitzsimmons, P., Blayney, S., Mina-Corkill, S., och Scott, G. O., 2012. Older participants are frequently excluded from Parkinson's disease research. *Parkinsonism and Related Disorders*, 18(5): 585–589
- Folkhälsomyndigheten, 2015. 1. *Delaktighet och inflytande i samhället*. Hämtat från <http://www.folkhalsomyndigheten.se/amnesomraden/livsvillkor-och-levnadsvanor/folkhalsans-utveckling-malomraden/delaktighet-och-inflytande-i-samhallet/> den 23 februari 2016
- Forman, L. och Bomze, S., 2012. International human rights law and the right to health: An overview of legal standards and accountability mechanisms. I Backman, G. (red.), *The right to health. Theory and practice*. Lund: Studentlitteratur.
- Friberg, F., 2012. *Dags för uppsats: vägledning för litteraturbaserade examensarbeten*. Lund: Studentlitteratur.
- Han, J. och Richardson, V. E., 2015. The relationships among perceived discrimination, self-perceptions of aging, and depressive symptoms: a longitudinal examination of age discrimination. *Aging och Mental Health*, 19(8):747–755
- Health Consumer Powerhouse, 2016. *Euro health consumer index 2015*. Hämtat från http://www.healthpowerhouse.com/files/EHCI_2015/EHCI_2015_report.pdf den 2 maj 2016
- Hubbard, R. E., Lyons, R. A., Woodhouse, K. W., Hillier, S. L., Wareham, K., Ferguson, B., et.al., 2003. Absence of ageism in access to critical care: a cross-sectional study. *Age and Ageing*, 32(4):382–387

- Iversen, N. T., Larsen, L. och Solem, P. E., 2009. A conceptual analysis of ageism. *Nordic Psychology*, 61(3):4–22
- Karlberg, I., 2011. *Policy, etik och resursfördelning i folkhälsoarbetet*. Billdal: Lindås.
- Krieger, N., 2000. Discrimination and health. I: Berkman, L. F., och Kawachi I. (red.), *Social epidemiology*. Oxford: Oxford University Press.
- Liedberg, C., 2016. *Åldersdiskriminering och äldres hälsa. En litteraturstudie om diskriminering på grund av ålder och kopplingen till äldres hälsa*. Examensarbete i folkhälsovetenskap med hälsoekonomi 1. Sahlgrenska Akademin, Institutionen för medicin, Göteborgs universitet. Tillgänglig på <http://hdl.handle.net/2077/46415>
- Liljeberg, K., 2005. *Hur påverkas hälsan av delaktighet och inflytande i samhället? – En litteratursammanställning*. Stockholm: Statens folkhälsoinstitut Rapport 2005:2.
- Mitford, E., Reay, R., McCabe, K., Paxton, R., och Turkington, D., 2009. Ageism in first episode psychosis. *International Journal of Geriatric Psychiatry*, 25(11):1112–1118
- Nationalencyklopedin, 2016b. *Diskriminering*. Hämtat från <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/diskriminering> den 8 mars 2016
- Norén, D., 2015. *Hälso- och sjukvårdens och omsorgens viktiga paradigmskifte*. Hämtat från http://www.svid.se/upload/Kalender/2015/20150203_Frukostseminarium_Halso-o_sjukvard_paradigmskifte/Halso-och_sjukvardens_och_omsorgens_viktiga_paradigmskifte.pdf den 22 april 2016
- Pascoe, E. A. och Smart Richman, L., 2009. Perceived discrimination and health: A meta-analytic review. *Psychol Bull*, 135(4):531–554
- Prop. 2002/03:35. (2002). *Mål för folkhälsan*. Hämtat från <http://www.regeringen.se/contentassets/04207325e75943408c69a55643ea1d3e/mal-for-folkhalsan> den 9 Mars 2015

- Prop. 2007/08:110, 2007. *En förnyad folkhälsopolitik*. Hämtat från <http://www.regeringen.se/contentassets/e6210d374d4642328badd-71f64ca9846/en-fornyad-folkhalsopolitik-prop.-200708110> den 26 februari 2016
- Reuber, M., Torane, P., och Mack, C., 2010. Do older adults have equitable access to specialist epilepsy services? *Epilepsia*, 51(11)
- Rippon, I., Kneale, D., De Oliveira, C., Demakakos, P., och Steptoe, A., 2014. Perceived age discrimination in older adults. *Age and Ageing*, 43(3): 379–386
- Sahlin, I., och Machado, N., 2008. Diskriminering och exkludering: en introduktion. *Socialvetenskaplig tidskrift*, Nr 3-4: 174–184
- SFS 2008:567, 2008. *Diskrimineringslag*. Stockholm: Kulturdepartementet.
- Socialstyrelsen. (den 30 december 2011). *Ojämna villkor för hälsa och vård. Jämlikhetsperspektiv på hälso- och sjukvården*. Hämtat från <http://www.socialstyrelsen.se/lists/Artikelkatalog/Attachments/18546/2011-12-30.pdf> den 7 mars 2016
- Statens folkhälsoinstitut, 2005. *Särbehandlad och kränkt – en rapport om samband mellan diskriminering och hälsa*. Hämtat från <https://www.folkhalsomyndigheten.se/pagefiles/21503/r200549sarbehandlado602.pdf> den 17 mars 2015
- Statens folkhälsoinstitut, 2006. *Diskriminering - ett hot mot folkhälsan*. Slutrapport från projektet Diskriminering och hälsa. (Red.: Frykman, J.). Hämtat från http://www.folkhalsomyndigheten.se/pagefiles/12127/R200622_Diskriminering_hoto610.pdf den 17 mars 2016
- Statens folkhälsoinstitut, 2011. *Äldres hälsa. Kunskapsunderlag för Folkhälsopolitisk rapport 2010*. Hämtat från <http://www.folkhalsomyndigheten.se/pagefiles/12656/R2011-12-Aldres-halsa.pdf> den 17 februari 2015
- Statistiska centralbyrån, 2012. *Europa blir äldre*. Hämtat från <http://>

- www.scb.se/sv/_/Hitta-statistik/Artiklar/Europa-blir-aldre/ den 10 mars 2016
- Statistiska centralbyrån, Demografiska rapporter, 2015:2, 2015. *Sveriges framtida befolkning 2015–2060*. Hämtat från http://www.scb.se/Statistik/_Publikationer/BE0401_2015I60_BR_BE-51BR1502.pdf den 1 mars 2016
- Sveriges Kommuner och Landsting, 2015. *Svensk sjukvård i internationell jämförelse – Internationell jämförelse 2015*. Hämtat från <http://webbutik.skl.se/bilder/artiklar/pdf/7585-075-7.pdf> den 2 maj 2016
- Sveriges Kommuner och Landsting, 2013. *Äldres hälsa och livsvillkor – omvärldsbevakning*. Hämtat från <http://webbutik.skl.se/bilder/artiklar/pdf/7164-963-8.pdf> den 10 mars 2016
- Toms, A. P., Cash, C. J., Linton, S. J. och Dixon, A. K., 2001. Requests for body computed tomography: increasing workload, increasing indications and increasing age. *European Radiology*, 11(12): 2633–2637
- United Nations, Department of Economic and Social Affairs, 2013. *World population ageing 2013*. Hämtat från <http://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/ageing/WorldPopulationAgeing2013.pdf> den 25 februari 2016
- United Nations. Department of Economic and Social Affairs, Population Division, 2015. *World population prospects. The 2015 revision. Key findings and advance tables*. Hämtat från http://esa.un.org/unpd/wpp/publications/files/key_findings_wpp_2015.pdf den 21 mars 2016
- Wamala, S. och Bildt, C., 2006. Svenska empiriska studier av sambandet mellan diskriminering och psykisk och fysisk ohälsa bland utlandsfödda. I: Groglopo, A. och Ahlberg, B. M. (red.), *Hälsa, vård och strukturell diskriminering. Rapport av Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering*. SOU 2006:78: 35–84. Stockholm: Fritzes.

- van den Heuvel, W. J., och van Santvoort, M. M., 2011. Experienced discrimination amongst European old citizens. *European Journal of Ageing*, 8: 291–299
- Vauclair, C.-M., Marques, S., Lima, M. L., Abrams, D., Swift, H., och Bratt, C., 2014. Perceived age discrimination as a mediator of the association between income inequality and older people's self-rated health in the European region. *The Journals of Gerontology, Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, 70(6): 901–912
- Westerholm, B., (u.å.). *Vi måste få leva livet, hela livet*. Hämtat från <https://www.folkhalsomyndigheten.se/documents/projektwebbar/seniorguiden/halsosamt-aldrande/leva-hela-livet-westerholm.pdf> den 18 mars 2016
- World Health Organization, 1948. *WHO definition of health*. <http://who.int/about/definition/en/print.html>
- World Health Organization, 2007. *Global Age-friendly Cities: A Guide*. Hämtat från http://www.who.int/ageing/publications/Global_age_friendly_cities_Guide_English.pdf den 16 mars 2016
- World Health Organization, 2015a. *Health and human rights*. Hämtat från <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs323/en/> den 17 februari 2016
- World Health Organization, 2015b. *Executive summaries, World report on ageing and health*. Hämtat från http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/186468/1/WHO_FWC_ALC_15.01_eng.pdf?ua=1 den 2 mars 2016
- World Health Organization, 2015c. *Ageing and health*. Hämtat från <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs404/en/> den 7 mars 2016
- World Health Organization, (n.d.). *Definition of an older or elderly person. Proposed working definition of an older person in Africa for the MDS Project*. Hämtat från <http://www.who.int/healthinfo/survey/ageingdefnolder/en/> den 11 februari 2015

Äldres bilder av åldrandet

Annica Sjölander och Linda Sternö

Det är fredag eftermiddag och solen står lågt. Dagens sista strålar når med nöd och näppe in i samlingsalen på en kommunal mötesplats för äldre i Göteborg. Det är tyst men trots det full aktivitet i rummet. En äldre dam står böjd över en planta. Hon är mycket fokuserad och tittar noga ner i växten. Hon tar upp en surfplatta och tar ett foto. En äldre herre står under dörrkarmen och sträcker upp armarna med sin surfplatta. Han trycker av och tar en bild. ”Jag fick en!” ropar han. En annan herre kommer fram och vill se på bilden: ”Jaha, du gjorde så.” Kreativiteten avbryts när en i personalen ropar: ”Nu ska vi samlas!” Genast kommer flera äldre personer skynande från olika håll. ”Hur gick det?” undrar en. ”Har ni hittat några trianglar?” undrar en annan. De samlas kring sina surfplattor och visar varandra sina bilder. Intensiva diskussioner och jämförelser uppstår.

Situationen ovan är hämtad ur projektet *Life filming* där en övning att hitta trianglar med en kamera ingår. Syftet med övningen är att träna sig på att se genom kameran för att i förlängningen bli skickligare på att kommunicera med sina egna bilder, men också att bli bättre på att avläsa andras bilder.

I samverkan mellan Göteborgs universitet och en förebyggande och hälsofrämjande enhet i äldreomsorgen i Göteborgs stad har vi genomfört ett projekt bestående av två delprojekt som drivits parallellt. Det övergripande syftet har varit att få äldres perspektiv och

erfarenheter av åldrandet – att med andra ord, få äldres syn på hur det är att vara äldre. Detta har vi på olika sätt försökt fånga i de två ingående delprojekten. I det ena delprojektet *Life filming* har syftet varit att utveckla och integrera en konstnärlig metod i en kommunal verksamhet för äldre.¹⁰ Vi har valt att kalla projektet för *Life filming* på grund av dess paralleller till *Life writing*, en skrivmetod som utgörs av livsberättande texter. Metoden *Life filming* har gått ut på att äldre människor fått filma och fotografera vardagshändelser, miljöer och situationer och på så sätt fångat viktiga händelser och berättelser om livet. I det andra delprojektet har vi intervjuat äldre med syfte att få deras perspektiv på åldrande samt att analysera metodens betydelse för att fånga upp äldres erfarenheter om hur det är att åldras. I vårt arbete har vi drivits av övertygelsen om att det behöver skapas fler arenor för delaktighet och inflytande för att ta tillvara och dra nytta av äldres erfarenheter och därmed låta dem ta en större plats i samhällslivet. Vi måste med andra ord skapa nya metoder som kan synliggöra och kommunicera äldres behov och perspektiv. Vem är bättre på att kommunicera det än de äldre själva?

I föreliggande kapitel kommer vi att ge en bakgrund till projektet, beskriva syftet med delprojekten och redogöra för hur samarbetet har sett ut. Vi kommer att beskriva hur vi har genomfört de båda delprojekten, dels vad vi sett och iakttagit under *Life filming*, dels metoder och preliminära resultat för den pågående intervjustudien. Avslutningsvis kommer vi göra ett försök att knyta ihop de båda parallella delprojekten och diskutera våra observationer och reflektioner så här långt. Vidare kommer vi att diskutera vilka slutsatser vi hittills kan dra, samt om vi har lyckats svara upp mot syftet,

.....

10. Se film om hur det praktiska arbetet gått till: <https://vimeo.com/152066440>

det vill säga om våra metoder lyckas fånga och synliggöra äldres behov och perspektiv, och ge förslag på hur vi nu går vidare i arbetet.

Äldre

Sedan några årtionden står vi inför en stor utmaning: det åldrande samhället. Allt fler lever längre med god hälsa (EHLEIS, 2013). När den yrkesverksamma delen av livet är över följer en tid som kan innebära förluster av sociala relationer och aktiviteter. Hur mår man som äldre och hur ser livssituationen ut? Vilka faktorer påverkar livskvaliteten? Mycket forskning om äldre inriktar sig på sjukdom och ohälsa. Vi tycker att det är viktigt att med ett salutogent perspektiv sätta fokus på det som är positivt och friskt för att beskriva och få ökad kunskap om vad som skapar hälsa och livskvalitet hos äldre. Begreppet salutogent myntades av Aron Antonovsky och innebär att man betonar det som gör att människor mår bra, till skillnad från motsatsen, patogent, som isället fokuserar på varför människor blir sjuka. Antonovsky introducerade begreppet KASAM, känsla av sammanhang, vilket innehåller tre delar: begriplighet, meningsfullhet och hanterbarhet (Antonovsky, 1991). Forskning har visat att om dessa tre delar uppfylls finns grundläggande förutsättningar för psykisk hälsa, psykiskt välbefinnande och livskvalitet (Kallenberg och Larsson, 1999).

Livskvalitet kan definieras på olika sätt och det finns framförallt två huvudtraditioner inom livskvalitetsforskningen. I den ena bestäms livskvalitet av objektiva faktorer som ekonomi, boende och relationer till vänner och anhöriga. I den andra traditionen beror livskvalitet av subjektiva faktorer som välbefinnande eller tillfredsställelse med livet med fokus på individens egna upplevelser av livskvalitet (Brunt och Hansson, 2005). Livskvalitet handlar således

om i vilken utsträckning objektiva behov är tillfredsställda i relation till hur individen själv uppfattar sitt välbefinnande (Costanza et al., 2007).

Äldre människor upplever i vissa sammanhang att de har en svag ställning i samhället. Exempelvis visar vår pilotstudie att äldre själva anser att deras erfarenheter inte tas till vara i särskilt hög grad. För att se äldres erfarenheter som en resurs för samhällsutveckling anser vi att det krävs en attitydförändring. Genom att skapa arenor för delaktighet och inflytande kan man dra nytta av äldres erfarenheter genom att de tar en större och aktiv plats i samhällslivet. WHO (2002) har också betonat samhällets roll i att bidra till ett aktivt åldrande. Det handlar inte minst om att skapa nya metoder som kan synliggöra och kommunicera äldres behov och perspektiv.

Life filming

Bildförståelse

I det ena delprojektet har vi valt att använda oss av kameran som ett verktyg för att fånga företeelser och perspektiv. I västvärlden idag lever vi i ett massivt bildflöde. Mycket information, reklam och ideologi kommuniceras via bild. Det håller på att bli en demokratisk fråga att kunna avläsa bild. Vi kan jämföra med Brasilien på 1950-talet där bara de läskunniga fick rösta i de politiska valen. Minst hälften av befolkningen kunde inte läsa och fick därmed inte rösta, vilket innebar att analfabetismen var ett akut problem för demokratin. Pedagogerna Paolo Freire (1972) utvecklade en pedagogik för vuxna att lära sig läsa och skriva. Han startade ett slags studiecirklar runt hela landet och läskunnigheten och därmed rätten att rösta ökade. Idag, 70 år senare, betraktas läs- och skrivkunnighet som en självklar demokratisk rättighet i hela världen och i Sverige

ägnar vi tolv år i skolan åt att träna på att läsa och skriva. Men kanske står vi idag inför en annan typ av analfabetism – bildanalfabetism. Vi konsumerar oerhört mycket bild, vi lär oss mycket genom de bilder vi ser, men fortfarande ses inte bildförståelse som en demokratisk rättighet likvärdig läs- och skrivkunnigheten. Hur erövar man då bildförståelse? Jo, precis som att man lär sig att läsa genom att skriva och skriva genom att läsa, så lär man sig att förstå och avläsa bild, genom att ta bilder, genom att lära sig använda kameran och förstå hur den fungerar. Och när man lärt sig det och själv börjar ta bilder börjar man ganska snart fundera över andra bilder man ser. Kanske börjar man fundera över vilka bilder som egentligen saknas i beskrivningen av vår tillvaro. Vem beskriver den värld jag lever i? Hur ser de bilderna ut? Känner jag igen mig i dem?

Den medvetenhet som väcks, väcker också frågor om vem som tar de bilder vi ser. Barn och äldre är två grupper vi ofta ser skildrade av andra, men hur ofta ser vi skildringar gjorda av barn och äldre? Vad händer med äldre och deras självbild om de alltid måste spegla sig i bilder av sig själva gjorda av andra, eller i bilder av halvnakna 21-åringar på stora affischer vid busshållplatsen? Trots att bildflödet runt omkring oss är massivt, så är det inte mycket mångfald i de bilder vi omges av. Freires arbete i Brasilien på 1950-talet gick ut på att hitta metoder att snabbt råda bot på analfabetismen, men lika viktigt var att väcka en politisk medvetenhet hos befolkningen. Att minska analfabetismen var ett medel för att få fler personer att gå till valurnorna och bli medvetna om sina demokratiska rättigheter och möjligheter. På samma sätt ingår en politisk medvetenhet i bildningen kring bild. När våra deltagare börjar reflektera kring vad de ser och vad de tänker kring det de ser, kan det leda till engagemang och en vilja att påverka och ta ansvar, en vilja till större delaktighet i vårt samhälle.

Metodik

Vi har utgått från den metodologi som använts på Akademin Valand där berättande genom film eller stillbild utgår från att man genom kameran upptäcker och får syn på sin egen värld på ett nytt sätt. I samarbete med barn, äldre och pedagoger har en metod tagits fram som enkelt och snabbt tar barn och vuxna förbi eventuell teknikrädsla och som mynnar ut i koncentration på innehåll och form. De lär sig att se genom kameran och genom samtal med varandra om det de sparar på bild med hjälp av kameran. Genom att själva formulera sig i bild med en kamera skapas en relation till bilder som andra har tagit.

I *Life filming* har vi låtit äldre människor filma och fotografera vardagshändelser, miljöer och situationer. Genom en konstnärlig metod har viktiga händelser och berättelser om livet kunnat fångas. Berättelserna belyser hur det är att åldras i dagens samhälle och den åldrande människans behov. Det kan handla om nutid eller dåtid. Viktiga platser kan beskrivas. Formen är fri och utgår från individens eget utforskande av sitt liv. Det är viktigt att tekniken är enkel och utgår från befintlig vardagsteknik som mobilkamera, surfplatta eller digitalkamera. Syftet med den enkla tekniken är att alla ska kunna använda den och att tekniken inte blir ett hinder för att delta.

Metoden *Life filming* har paralleller till *Life writing* som är ett framväxande område framförallt inom humanistisk forskning. *Life writing* är en skrivmetod som utgörs av livsberättande självbiografiska texter. Den är användbar akademiskt eftersom den ger förstahandsberättelser av individer och deras förhållande till samhället, historia, det offentliga livet samt personliga insikter. Psykologen Ira Progoff har i sin forskning visat på de positiva effekter självbiografiska skrivande kan ha på personlig utveckling och lärande (Progoff, 1975). Annan forskning har visat att *Life writing* kan underlät-

ta för individen att uttrycka känslor och bidra till en känsla av kontroll och självförtroende, särskilt hos personer med låg självkänsla. Det har också föreslagits att självbiografiskt skrivande hjälper till att bearbeta svåra händelser.

Noora Pyyry (2013) har genomdrivit ett forskningsprojekt tillsammans med elever i årskurs 9 i Helsingfors, där de undersökt den vardagliga miljön genom kameran. Pyyry formulerade lärandet i sitt projekt på ett sätt som påminner om hur vi arbetat med *Life filming*: ”Att veta är alltid omöjligt att separera från att göra; det händer i mötet med världen.” (Pyyry, 2013, s. 103) (vår översättning). Pyyry menar att hon har fokus på relationer och process istället för tydliga resultat och beskriver ett lärande som är icke-linjärt, som en levd pågående process som händer i relationen mellan människor, miljö och teknik. På samma sätt lär de äldre i *Life filming*; de lär om sin egen tillvaro genom teknik och genom de relationer som byggs under arbetet.

Genomförande

Vi inledde det praktiska arbetet med att personalen vid den kommunala verksamheten fick genomgå en utbildning för att få kunskap om att kunna ta in och genomföra den nya aktiviteten i den egna verksamheten. Den personal som deltog var dels de som var tänkbara kandidater att i framtiden arbeta med aktiviteten i verksamheten, dels de som uttryckt sitt intresse av att delta. Samverkansmodellen utformades så att verksamhetens kunskapsbehov tillgodosågs av lärare vid den konstnärliga utbildningen vid Göteborgs universitet som bistod med ett övergripande stöd avseende pedagogik och teknik. Lärarna vid den konstnärliga utbildningen undervisade personalen i metoder hur de tillsammans med sina egna deltagare kan arbeta med kamera och film. Utbildningen som hölls för personalen bygger på den existerande kursen på grund-

nivå, ”Kameran som verktyg för lärande”, som ges vid Göteborgs universitet. Kursen erbjuder en metod att arbeta med kameran, men bemöter också problem som kan uppstå i arbetet med kameran och deltagarna i den egna verksamheten och erbjuder en diskussion kring rörlig bild, lärande och etik. Under utbildningen fick personalen öva på rent tekniska färdigheter såsom inspelningsteknik och efterbearbetningsteknik. Personalen arbetade tillsammans under ett antal seminarieträffar och däremellan fick de hemuppgifter och övningar. Utgångspunkten var att utbildningen skulle ske inom ramen för den egna verksamheten och på personalens ordinarie arbetstid. En viktig överenskommelse kring utbildningen var att metoden lämnades över till personalen som skulle ”ta över” och anpassa den till sin egen verksamhet och göra den till sin. Under resten av projektet ledde personalen själva *Life filming*, och lärarna från Akademin Valand fanns med i bakgrunden som handledare till personalen, men det var personalen själva som genomförde och utförde arbetet med de äldre.¹¹

Målet efter genomgången utbildning var att personalen skulle kunna:

- planera workshops för mötesplatsens äldre deltagare
- genomföra planerade workshop
- organisera de bilder och filmer deltagarna producerar

Därefter rekryterades äldre personer till projektet utifrån frivilligt anmält intresse. En kortfattad inbjudan med beskrivning av projektet och kriterier för urval fanns med i en hushållstidning som distribuerades till samtliga hushåll i den ena av de berörda stadsdelarna,

.....

11. I efterhand kan vi se att personalen tog till sig metodologin och gjorde egna versioner på den, anpassad till deras kontext. *Life filming* är numera en återkommande aktivitet på den träffpunkten och ges varje termin för nya deltagare.

samt i program för stadsdelens mötesplats- och träffpunktsverksamhet för äldre vilka spreds via lokala aktörer som bibliotek, caféer och apotek. Inbjudan spreds också till olika kontaktnätverk där personer som på olika sätt dagligen mötte äldre i berörda stadsdelar ingick. De äldre som deltog i *Life filming* var i huvudsak icke yrkesverksamma kvinnor och män. Eftersom vi också avsåg att genomföra en pilotstudie med deltagarna i *Life filming* informerades de muntligt om studien och projektet med utrymme för frågor. Vidare garanterades deltagarna anonymitet och ett informerat samtycke inhämtades skriftligt innan deltagarna inkluderades i studien.

Aktiviteten inleddes med en introduktion och deltagarna fick låna varsin surfplatta. Strategin för att ta sig förbi deltagarnas eventuella rädslor för tekniken, i detta fall surfplattor, var att inte lägga något fokus på själva tekniken. Surfplattorna delades ut till deltagarna utan några som helst instruktioner. Några var förstås bekanta med surfplattor sedan tidigare men för andra var det ett relativt oupptäckt verktyg. Deltagarna fick själva pröva sig fram för att successivt utföra alltmer avancerade moment. De efterföljande träffarna genomfördes i form av workshopar där de äldre arbetade med sina surfplattor med stöd av verksamhetens personal. Mellan workshoparna fick deltagarna olika hemuppgifter. Uppgifterna karaktäriserades av att deltagarna skulle utgå från en personlig reflektion eller känsla:

- Ta tre bilder på vad som gör dig glad eller lycklig.
- Gör en film om vad som gör dig ledsen eller arg.

Syftet med dessa hemuppgifter var att genom ett konstnärligt arbete fånga händelser och berättelser om livet. När deltagarna samlades vid nästkommande workshop redovisade de sina hemuppgifter för övriga kursdeltagarna och tillsammans diskuterade de uppgiftens syfte,

form och resultat. Kameran är tänkt att fungera som en spegel och genom kameran får man syn på sig själv och sin omvärld.

De bilder som producerades och visades upp för gruppen var av många olika slag. En dam på 75 år kom tillbaka med en bild på en offentlig toalett som ett svar på frågan: ”Vad gör dig glad?” När damen berättade om bilden hon tagit på den offentliga toaletten sa hon: ”Att veta att jag kan hitta en ren, fräsch och gratis toalett när jag behöver gör att jag vågar ge mig ut på stan och det gör mig glad.” En annan deltagare hade som svar på samma fråga gjort en film om sin kolonilott. Den filmen blev också en inspirationskälla för övriga deltagare som genast ville veta allt om hur man går tillväga för att skaffa sig en kolonilott. Det blir också intressant när vi jämför med tidigare projekt då vi arbetat på samma sätt med barn. Ett exempel på det är en flicka som tagit en bild när hon sitter på sin favoritplats – på hästryggen – som svar på samma fråga.

Av detta är det lätt att förstå att det är viktigt att det måste finnas utrymme för flera perspektiv i vårt samhälle, vi ser olika saker och tycker att olika saker är viktiga. Det finns få perspektiv som representerar de yngsta och de äldsta i vårt samhälle, trots att de två grupperna är tänkta som konsumenter av de bilder som produceras. Bilderna produceras *för* dessa grupper men sällan *av* personer som ingår i dessa grupper. Bara genom att ta del av bilder som andra tagit får man perspektiv på sina egna tankar och lär sig nya saker, som en deltagare uttryckte det: ”Kan man bli glad av en allmän toalett på ett torg i centrum, det visste jag inte.” Efter genomgångna workshoppar hölls en filmvisning och ett samtal om filmsekvenserna som skapats.

Intervjuerna

Vi har i det andra delprojektet intervjuat samtliga personer som deltagit i *Life filming* eller i en surfplatteaktivitet vid den kommu-

nala träffpunkten för äldre. Syftet med dessa intervjuer har varit att få äldres perspektiv på åldrande och hur man som äldre ser på sina möjligheter till att vara delaktig i samhället på lika villkor som andra. Intervjuerna har genomförts i samarbete med forskarna Eva-Lisa Pettersson och Dominique Hange – båda vid Göteborgs universitet. Vi har valt att starta upp detta som en pilotstudie eftersom vi då i liten skala kan kontrollera att forskningsprocessens olika delar fungerar enligt forskningsplanen, samt pröva om vår intervjuemetod relaterar till vår frågeställning på ett bra sätt – med andra ord om vi lyckas fånga det som vi är nyfikna på. Efter att pilotstudien är avslutad kommer resultaten vara vägledande för vårt fortsatta arbete med att starta upp en forskningsstudie i större skala.

Deltagare

Som vi nämnt tidigare var de som bjöds in att delta i fokusgruppsintervjuerna äldre personer som deltagit i den kommunala verksamhetens aktivitetsprogram, både *Life filming* och en aktivitet där man lärde sig att använda surfplattor. Deltagarna bjöds in av aktivitetsledaren vid den kommunala verksamheten. Inbjudan gick ut skriftligt och följdes upp med ett telefonsamtal för att försäkra oss om att ingen missat inbjudan. Deltagarna var 67–91 år och var i huvudsak icke yrkesverksamma kvinnor och män. De informerades muntligt om studien och garanterades anonymitet. Ett informerat samtycke inhämtades skriftligt innan deltagarna inkluderades i studien, där det framgick vad som var syftet med studien och att deltagandet var frivilligt och när som helst kunde avslutas. Ett icke slumpmässigt urval tillämpades, vilket är vanligt i kvalitativa metoder, då vi hade en bakomliggande tanke om vad vi ville studera och då är det en förutsättning att den som ska intervjuas har erfarenhet av det fenomen vi är intresserade av.

Metodik

Vi har använt oss av en kvalitativ ansats på grund av dess lämplighet för att utforska en persons erfarenhet och upplevelser avseende ett specifikt område. Intervjuerna genomfördes i form av fokusgruppsintervjuer vilket innebär att man samlar en grupp individer som under en begränsad tid får diskutera ett givet ämne. Intervjun leds av en moderator som initierar diskussionen. Vi har använt semi-strukturerade frågor där vi utgått från en intervjuguide med givna teman och huvudfrågor och där moderatoren har möjlighet att ställa följdfrågor.¹² Inledningsvis ställde vi öppna frågor om hur de ser på möjligheterna till att vara delaktig som äldre och hur de upplever möjligheterna att komma till tals i samhället. Vi följde upp dessa öppna frågor med följdfrågor om hur de såg på detta i relation till hälso- och sjukvård och stadsplanering, och om hur deras möjligheter till att påverka och bli lyssnade på ser ut. Avslutningsvis knöt vi ihop intervjun med att fråga om det var något mer de ville tillägga och vad som varit det viktigaste som kommit fram under intervjun.

Intervjuerna, som genomfördes i grupper om 8–9 personer, skedde på dagtid i den kommunala verksamhetens lokaler och pågick runt 90 minuter. Samtliga intervjuer spelades in. Det inspelade materialet lyssnades igenom och därefter transkriberades intervjuerna till text. Intervjumaterialet analyserades med kvalitativ innehållsanalys och genomfördes utifrån fyra steg som Malterud beskriver i sin modell (Malterud, 2009). För att skapa en förståelse för innehållet lästes den transkriberade texten igenom flera gånger. Meningsbärande enheter¹³ som innehöll information som relatera-

.....
12. Semistrukturerade frågor används som stöd under intervjuer och är lämpligt att använda då man som forskare vet vilka frågor som ska ställas men inte vet något om hur svaren kommer se ut.

13. Meningsbärande enheter kan utgöras av ord, meningar eller stycken som hör ihop genom dess sammanhang (Graneheim och Lundman, 2004).

de till studiens syfte identifierades och sorterades in i teman med fokus på textmaterialets egentliga innebörder (Malterud 2009). Fem av de teman som identifierades kommer vi presentera och diskutera vidare i kapitlet; äldre och kommunikation, fördomar mot äldre, relationer, delaktighet och generationsmöten. Vi kommer att med egna ord beskriva vad som kommit fram under våra intervjuer och vi kommer också att använda oss av citat från deltagarna för att belysa och förmedla viktiga tankar och perspektiv.

Preliminära resultat

Kommunikation

Ett tema som kom upp under intervjuerna var äldre och kommunikation. I dagens samhälle förutsätts det att man har tillgång till och kan hantera den moderna tekniken. Att ha en egen dator kan idag tyckas som en självklarhet. Så är inte fallet för många äldre då man inte har tillgång till vare sig en dator eller någon liknande teknik. En anledning till det kan vara att man som äldre upplever ett visst motstånd mot att lära sig något helt nytt, eller att man inte upplever sig som så teknisk. En deltagare menade att ”det har blivit en stor brist i samhället då de utgår ifrån att alla har datorer och alla kan hantera en dator, så är det faktiskt inte”. En annan faktor som deltagarna ansåg påverkade deras tillgång till modern teknik var ekonomin: ”Jag tycker det är konstigt att man ska behöva gå och köpa dyra apparater för att kunna hänga med i samhället.” Det finns också en frustration mot att man förutsätts ha tillgång till och kunna använda modern teknik och att det i stort sett är det enda sättet att komma i kontakt med myndigheter, vård och omsorg och andra samhällsinstanter. Som exempel lyftes sjukvården fram då i stort sett all kontakt med offentlig sjukvård går via telesvar med knappfunktion. Som patient ska en serie av knapptryckningar ske innan

man får framföra sitt ärende personligen. Konsekvensen blir att de äldre upplever att deras möjligheter till kommunikation är mycket begränsade: ”Eftersom jag inte har en dator och inte kan maila och sådant så är mina möjligheter väldigt begränsade tycker jag.” Det är heller inte helt självklart att man som äldre förstår det språk och de begrepp som följer med den moderna tekniken. En deltagare berättade om de problem som uppstått när han missuppfattat vad som menades med brevlåda. Personen hade väntat på ett brev i den vanliga brevlådan medan det i själva verket var brevlådan för e-post som avsågs.

Fördomar mot äldre

Ett annat genomgående tema som kom upp under intervjuerna var fördomar mot äldre. Är och tänker man annorlunda som äldre, eller är det omgivningen som förutsätter att det är så? Och hur hänger det ihop med fördomar kring åldrandet? Fördomar om äldre kan se ut på olika sätt. Äldre kan mötas av fördomar från sin omgivning men kan också själva ha fördomar mot sin egen åldersgrupp. Deltagarna diskuterade den homogena synen på hur man är och ska vara som äldre. En deltagare ansåg att man som äldre inte är så rädd för att göra bort sig och att det är OK att ställa en dum fråga eftersom det ändå är vad omgivningen förväntar sig av en äldre person. En av deltagarna utnyttjade ibland dessa fördomar och använde dem till sin fördel: ”Ibland kan jag faktiskt göra mig lite dummare än vad jag är.”

I kontakter med den yngre generationen upplevde deltagarna att många unga talar och gör allting så fort så att man som äldre har svårt att hänga med. När de då frågar och ber dem ta om möts de ibland av suckande och pustande. Men många tycker också det är roligt att imponera på den yngre generationen genom att göra och kunna saker som man inte förväntas kunna som äldre. En deltaga-

re hade mötts av förvånade kommentarer när hon varit ute och filmat med sin surfplatta: ”Kan du använda en sådan?”

Men fördomar kommer inte enbart från omgivningen, det finns också fördomar mot den egna åldersgruppen. Det beror dels på att det kan vara svårt att identifiera sig som en äldre person, dels på att det finns svårigheter med att inordna sig i rollen som pensionär. Man blir förvånad när det skickas hem information från olika pensionsorganisationer: ”Vad har det med mig att göra?” Deltagarna vittnade också om att efter en tid som pensionär sker en sorts acceptans och att de egna fördomarna omvärderas, inte minst genom att man träffar andra äldre vid olika träffpunkter för äldre. Detta kan illustreras med följande kommentar från en av deltagarna: ”Det kan var mina egna fördomar som håller på att luckras upp. Man finner sig.” Det framkom också under intervjuerna att några blivit kränkande bemötta på grund av sin ålder. En deltagare berättade om ett tillfälle då hon kontaktat en supportavdelning för att få hjälp med sin dator. Personen på supportavdelningen pratade väldigt snabbt och använde termer och ord som var svåra att förstå. Deltagaren hade då lite skämtsamt informerat om att det var ”en lite äldre person som ringde” och bett personen på supporten att tala lite långsammare. Då hade personen på supporten börjat tala mycket långsamt och enligt deltagaren ”som om han talade till ett litet barn”. Deltagaren upplevde bemötandet som mycket kränkande.

Relationer

Under intervjuerna framträdde även temat relationer och deltagaren diskuterade hur det blir med relationerna när man blir äldre. Blir det annorlunda efter pensioneringen när den arbetsföra delen av livet är över? En viktig skillnad som togs upp var hur alla de kontakter och de nätverk man varit en del av plötsligt bara försvinner. En deltagare uttryckte detta som att: ”Man är ensam i sin ålder.”

De liknade detta vid att vara arbetslös, hur dörren på ett sätt bara stängs och hur man plötsligt blir utestängd från det som alla andra håller på med. De ansåg att det därför behövs andra sociala nätverk än de som de hade under sin yrkesverksamma tid, men att det tar tid att bygga upp nya kontakter och nätverk igen. Deltagarna ansåg att det är viktigt att samhället också tar ett ansvar och hjälper till att ordna mötesplatser som riktar sig mot dem som passerat arbetsför ålder. Några uttryckte detta ännu starkare och menade att det är livsviktigt att få komma samman med andra människor och att man kan bli ensam på flera sätt. Förutom att arbetet och arbetskamraterna försvinner ökar också risken för att bli ensamstående eller sjuk. Många vill ha möjligheten att kunna arbeta kvar på deltid efter att man uppnått pensionsåldern, så att man inte släpper arbetet helt utan successivt anpassar sig till den ökade fritid man fått.

Andra tyckte att det var ett privilegium att få så mycket frihet som pensionär och att det var viktigt att njuta av den fullt ut, men också att den nya friheten ställer krav på en som individ – man måste från början bestämma sig för att ha ett aktivt liv och inte bli passiv. Det är också viktigt att träffa andra äldre och känna samhörighet. Majoriteten av deltagarna tycker att de träffpunkter som drivs i kommunal regi är en viktig verksamhet som bidrar till att man kommer i kontakt med andra och får ett socialt liv. Deltagarna diskuterade att man också kan känna en samhörighet med andra genom att vara med i någon förening, politisk grupp eller liknande. Deltagarna enades om att det är viktigt att som äldre ha någon form av mötesplats där man kan träffa andra människor, dels för att vara en del av ett sammanhang, dels för att skapa en slags vardaglig rutin:

Det är jätteviktigt att man har en bestämd dag man ska gå ut och göra någonting och tillsammans med trevliga människor. Så lär man sig lite nya saker och känner sig lite upplyft. Det är en samhörighet att

man får lära sig av varandra. Jag längtar till man ska hit och det är den där känslan man har inom sig, man kommer folk så nära.

De upplever också att det finns många äldre som är mer försiktiga och inte så nyfikna av sig och att det då är ännu viktigare med den här typen av mötesplatser. Man behöver knuffas ut ur trygghetszonen. Tillsammans med andra känner man sig också mindre osäker och kan få stöd och uppmuntran när man ska kasta sig in i något nytt. De ser att de inte är ensamma om att inte kunna något och att man inte behöver vara rädd för att göra bort sig ”det är inte så att alla andra kan utom jag”. I en grupp märker man ganska snart att alla kan olika saker och att alla är bra på något: ”Man sitter och frågar varandra och man skojar och så lär man sig förhoppningsvis lite grann. Jag längtar till varje gång man ska hit.”

Delaktighet

En fråga vi ställde under intervjuerna var hur man ser på möjligheterna till att vara delaktighet och hur man som äldre kan göra sig hörd i samhället. De flesta ansåg att det inte är så lätt att göra sig hörd som en ensam person – framförallt inte om man också är äldre. Man måste vara envis och fortsätta tjata tills någon lyssnar på en. De ansåg att samhället heller inte tar tillvara på äldres erfarenheter:

De tar inte alls upp och behandlar det här på ett seriöst sätt. Man borde ta tillvara mycket av de äldres erfarenhet, vilket man inte gör.

De diskuterade också hur och med vad man kommunicerar. Kommer man till tals om man inte använder sig av modern teknik? Funkar en vanlig hederlig skrivmaskin? Några av deltagarna såg nya möjligheter till att vara delaktig med den moderna tekniken:

Det är möjligheten, det är ett sätt att uttrycka sig som för mig är otroligt spännande och med helt nya möjligheter som jag inte har haft tidigare.

Precis, vi kommer inte till tals om vi inte också kan tekniken verkar det som. Jag tror överhuvudtaget att allt nytt man lär sig gör att man känner att man kan vara med i samhället lite mer.

Deltagarna diskuterade också hur man kan nå ut med sitt budskap, det är en sak att kunna använda modern teknik och producera material men hur når man andra? De ansåg att man med små medel har möjligheter att nå ut till väldigt många människor. Men för att göra det behöver man kunskap om hur och var man kommunicerar på internet: ”Det är ett första steg [...] så att vi skulle kunna bli en röst att räkna med tack vare det här första steget.” De pratade också om att man med bilder kan säga mycket – att bilden talar för sig själv och att det är ett snabbt och enkelt sätt att göra sig hörd och öka kommunikationen mellan människor som annars inte möts. Detta kommenterade två av deltagarna:

Att man inte behöver orda så mycket utan det kan vara några bilder som bara visar på en företeelse.

Om jag skriver en lång inlägg så är det ingen som orkar läsa den, men kan jag visa en fräck bild då kan jag alltså få genomslag direkt [...] att tekniken kan få generationer att mötas och att komma till tals.

En deltagare tyckte att en aktivitet där man producerar bilder och filmer var en utomordentlig sak som passar alla åldrar och att den också skulle lämpa sig för en grupp med lindrig demens, där man kanske delvis förlorat det talade och skrivna språket: ”För jag inser

att det är viktigt om man ska komma till tals att man använder det språk som är gångbart.”

Generationsmöten

Ett annat ämne som diskuterades i samtliga intervjuer var om och i så fall hur vi i samhället möts över generationsgränserna. Deltagarna vill se ett samhälle där olika generationer möts på lika villkor:

Jag tycker att jag vill umgås mer alla generationer på lika villkor, det tycker jag är ibland det viktigaste. Att inte isolera oss och säga att alla ungdomar är kassa.

Och så känner jag då att det är oerhört viktigt att ha kommunikationer över generationsgränserna [...] för då får jag ju mer impulser och får lite mer trygghet [...] så att för mig är det viktigt att komma till tals genom att ha yngre kontakter och då stimulerar det mig till att våga vara mer aktiv i andra sammanhang.

Deltagarna diskuterade också hur man kan dra nytta av varandra om äldre och yngre möts. En deltagare tyckte att yngre till exempel kan bidra med ett teknikkunnande till de äldre. De ansåg också att äldre kan bidra med erfarenhet i forskning och utbildning. En deltagare nämnde en satsning på ett mentorprogram för doktorander som gjorts tidigare men som av okänd anledning upphört. Det mentorprogrammet riktade sig till kvinnliga doktorander och syftet med äldre som mentorer var att stötta och uppmuntra de kvinnliga doktoranderna att ta för sig i den akademiska miljön. En annan deltagare berättade om hur man i en stadsdel tidigare låtit studenter och pensionärer mötas kring folkhälsofrågor och tyckte att det var ett bra sätt att öppna upp och få förståelse för olika villkor. Han ansåg att det är viktigt att ibland kasta om perspektiven när det gäl-

ler medborgardialoger och föreslog att man enkelt kan göra det genom att inte bara fråga unga om ungdomsfrågor och äldre om äldrefrågor – utan istället vända på det och fråga de unga vad de tycker är viktigt för dem som är äldre och vice versa.

Avslutningsvis

När vi summerar våra iakttagelser från de två delprojektet känner vi att vi lyckats med att uppfylla vårt övergripande syfte – att få äldres perspektiv på åldrandet. Vi har med våra två delprojekt arbetat med två olika angreppssätt för att fånga detta. I den ena metoden har vi fokuserat på bildens förmåga att fånga viktiga händelser och berättelser om livet, medan vi i det andra delprojektet använt oss av intervju som metod för att få äldres perspektiv på åldrande. Båda metoderna har bidragit med värdefull och viktigt empiri som kan utgöra ett underlag för att synliggöra äldres behov och perspektiv och på sikt skapa arenor för ökad delaktighet och inflytande.

I arbetet med *Life filming* har vi funderat på vad man egentligen uppnår med kameran som ett verktyg. Den pedagogiska forskaren Cala Coats undersöker den pedagogiska potentialen i att studera okända platser genom en reflexiv fotografisk process (Coats, 2014). Coats ger sig själv ut i en lärandeprocess med kameran i sin hand och skriver fram kameran som pedagogiskt verktyg med en självreflexiv potential. På samma sätt har vi i vårt projekt iakttagit självreflexiva processer där deltagarna svarat på frågor med en bild. Bilden är ofta tagen i ensamhet i en intuitiv process. Det är en praktisk lärandeprocess, ett lärande genom att göra, genom att ta en bild med en kamera. När bilden presenteras och visas på stor duk för de andra deltagarna formuleras processen och motiven till bilden i ord. Deltagaren får då själv se sin egen bild tillsammans med de andra deltagarna och höra sig själv prata

om sin bild. Deltagaren får även höra de andra deltagarnas respons på bilden. I denna process sker det kognitiva lärandet med betoning på att formulera sig i ord.

Vi har också observerat hur man genom att använda bilder kan bidra till demokrati och delaktighet. Pyyry (2013) menar att om man använder kameran som ett verktyg för att synliggöra sin vardagliga omgivning på nya sätt, kan det leda till ett nytt engagemang och ett etiskt förhållningssätt till världen. Pyyry menar också att kameran kan bidra till att man får syn på politiken bakom vardagliga företeelser. Med hjälp av frågor kring närmiljön som exempelvis: "Vad tycker du om i din närmiljö? Vad tycker du inte om? Vad skulle du vilja förändra?" och med kameran som verktyg att se, men också att formulera sig, kunde deltagarna hitta sätt att engagera sig. Vi kunde iaktta att deltagargruppen hade stor betydelse, att de återkommande mötena i deltagargruppen utgjorde en publik som bidrog till att arbetet tog fart. Den process som innebär: en personlig fråga, ett konstnärligt verktyg och ett forum att visa upp sina bilder för en intresserad publik, verkar vara en fungerande modell för det engagemang och etiska förhållningssätt till världen som Pyyry beskriver i sin artikel.

Hon skriver om tonåringar i Helsingfors, men vi har kunnat dra starka paralleller till vårt arbete med äldre i Göteborg. Vi vill därför lyfta fram ett exempel från en av *Life filming*-aktiviteterna. Arnold Håkansson var av deltagarna under hösten 2015 och när han identifierade ett problem i sitt närområde bestämde han sig för att göra en film om det.¹⁴ Problemet som Arnold lyfte fram var den branta backe som han var tvungen att passera på sin väg hem från den lokala mataffären med sina tunga matkassar. Arnold funderade på att det skulle var bra om det fanns en bänk halvvägs upp i backen

.....
14. Gå in på <https://vimeo.com/169499638> för att titta på Arnolds film.

där man kunna sätta sig en stund. Filmen är två minuter lång och visar Arnold när han går uppför backen. Arnold skickade in sin film till den sida på Göteborgs Stads hemsida dit medborgare kan skicka in sina synpunkter. Efter några veckor fick Arnold svar där Göteborgs Stad meddelade att en bänk skulle sättas ut i mitten av backen så fort tjälen släppte.

Med våra intervjuer ville vi träffa äldre personer och genom samtal med dem fånga deras erfarenheter och tankar på hur man som äldre kan vara delaktig i dagens samhälle. Vi ville uppmuntra dem att prata om vad de tycker är bra respektive dåligt och hur de vill att livet ska vara när man är gammal. Vi hade innan intervjuerna en del tankar och föreställningar om vad de skulle berätta och några av dessa ämnen kom upp, andra inte. Deltagarna tog upp hur man som äldre kan känna att möjligheterna till att vara delaktig i samhället är mycket begränsade om man inte hänger med i den moderna tekniken. Det är olika faktorer som bidrar till att många känner sig utanför, dels att det finns ett motstånd och en rädsla för att lära sig nya saker, dels finns det för många ekonomiska begränsningar – man har helt enkelt inte råd med den moderna tekniken. Konsekvensen blir att de äldre känner att deras möjligheter till kommunikation är mycket begränsade. Dock är merparten enig om att man behöver den här kunskapen för att kunna kommunicera och bli en röst att räkna med.

Ett annat intressant och viktigt ämne som kom upp under samtliga intervjuer var att man nästan aldrig träffar och umgås med människor i andra åldrar än sin egen, det är sällan man möts över generationsgränserna. Både gamla och unga har i dagens samhälle förhållandevis mycket tid, tid som inte används för att tjäna sitt uppehälle. Därmed borde det finnas goda förutsättningar för dessa båda grupper att mötas. Men vad finns det för arenor för möten mellan generationer? I tidigare forskning då man studerat hur relationer

mellan generationer ser ut, framförallt mellan äldre och barnbarn, kunde man visa att två arenor hade särskild betydelse: familjehögtider och sommarstugor (Hammarström, 1989). De såg också att de gamlas känslomässiga behov av mötena var större än barnbarnens. Vidare stärker deras resultat något vi också såg i vår studie, nämligen att informationsteknologin skapar frustrationer och bildar ett hinder för generationer att mötas. Unga är duktiga på detta medan äldre har svårare att hantera den moderna tekniken. När deltagare diskuterade detta under intervjuerna kom de fram till att förutom att möten kan ske på en mer jämbördig nivå, att man till exempel möts kring en gemensam aktivitet, kan man med fördel se detta hinder som en anledning att mötas. Man kan dra nytta av varandra och bidra med sin kunskap till den andra generationen, i det här fallet att yngre hjälper äldre med teknik. I andra fall kan det handla om att äldre fungerar som mentorer för yngre. Ett intressant förslag var också att låta unga och gamla tillsammans diskutera och formulera förslag kring folkhälsofrågor och stadsplanering, för att på så sätt öka förståelsen och få med viktiga perspektiv i samhällsplaneringen.

Vi kan alltså konstatera att flera av våra förhoppningar med projektet har infriats. Det övergripande syftet med projektet var att synliggöra äldres perspektiv på åldrande och generera kunskaper som kan ligga till grund för att skapa förutsättningar i samhället för ett gott åldrande med fokus på livskvalitet, delaktighet och tillgänglighet. I delprojektet *Life filming* har de äldre som medverkat producerat bilder som delvis överraskat oss och konkretiserat tankar och åsikter som tidigare kanske var oreflekterade eller oformulerade. Detta har också blivit tydligt i vårt intervjumaterial där flera av dessa iakttagelser bekräftats och många intressanta tankar och perspektiv har lyfts fram. De äldre har pekat på fenomen i samhället som de ser som viktiga för ett gott åldrande och även gett förslag till förbättringar. Att också arbeta med bilder har bidragit till att tydliggöra deras egna tan-

kar för dem själva. De har fått syn på saker som de normalt tar för givet och fått höra andra människors respons på det.

Arbetet har gått in i nästa fas och nu har projektet också genomförts med fokus på generationsmöten.¹⁵ Arbetet med generationsmöten har hittills varit mycket lustfyllt och vi kan se ett dynamiskt möte mellan två generationer. De yngres orädsla för teknik och de äldres livserfarenhet har stundtals dragit åt olika håll, men när de hittar en balans mellan spontanitet och eftertänksamhet, snabbhet och lugn, teknik och innehåll har vi iakttagit givande möten mellan två olika åldersperspektiv som vi ser fram emot att närmare teoretisera och problematisera. Några av generationsmötesprojekten följs av en doktorand inom pedagogik och kommer att ingå i hennes kommande avhandling.¹⁶

En av våra iakttagelser är att små barn i förskoleålder och äldre människor är två av de samhällsgrupper som har tid och även ofta tar sig tid till att se det som andra, de som är mitt i livet, oftast stressar förbi. Förskolebarnens bilder föreställer ofta dammtussar, små gruskorn, hål i plank och små, små detaljer som en vuxen normalt inte ägnar tid åt, medan de äldres bilder visar saker som graffiti och skräp i vår omgivning. De äldre rör sig långsammare, kanske på grund av att kroppen vill ta det lugnare, men kanske också för att de har mer tid till förfogande, och lägger då märke till saker i omgivningen på ett annat sätt än personer i medelåldern som stressar runt mellan jobb, barnhämtning och fritidsaktiviteter. Vi tänker då att iakttagelser av de allra äldsta och de allra yngsta kan utgöra värdefulla byggstenar i utvecklingen av vårt samhälle och de perspektiven bör ges större inflytande i samhällsdebatten.

.....
15. Se exempel på generationsmöte på förskola: <https://vimeo.com/160518166> och exempel på generationsmöte på mellanstadiet: <https://vimeo.com/152062630>

16. Se Natalie Davets kapitel.

Referenser

- Antonovsky, A., 1991. *Hälsans Mysterium*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Brunt, D. och Hansson, L. (red.), 2005. *Att leva med psykiskt funktionshinder – livssituation och effektiva vård- och stödinsatser*. Lund: Studentlitteratur.
- Coats, C., 2014. Thinking through the photographic encounter: Engaging with the camera as a nomadic weapon. *International Journal of Education and the Arts*, 15 (9): 1–23
- Costanza, R., et al., 2007. Quality of life: An approach integrating opportunities, human needs, and subjective well-being. *Ecological Economics*, 61: 267–76
- EHLEIS, Land Rapport, 2013:6. *Förväntad livslängd med hälsa i Sverige*. Hämtad från http://www.eurohex.eu/pdf/CountryReports_Issue6_translated/Sverige.pdf
- Freire, P., 1972. *Pedagogik för förtryckta*. Stockholm: Gummessons.
- Graneheim, U. H. och Lundman, B., 2004. Qualitative content analysis in nursing research: concepts, procedure and measures to achieve trustworthiness. *Nurse Education Today*, 24: 105–112
- Hammarström, G., 1989. *Möten mellan generationer. En analys av urbaniseringens och den geografiska rörlighetens inverkan på relationer mellan äldre kvinnor och deras barnbarn. Äldre i samhället – förr, nu och i framtiden*. Arbetsrapport 31, Uppsala universitet, Reprocentrallen HSC.
- Kallenberg, K. och Larsson, G., 1999. Den svåra konsten att mäta hälsa. *Psykolog Tidningen*, 3: 4–7
- Malterud, K., 2009. *Kvalitativa metoder i medicinsk forskning*. Lund: Studentlitteratur.
- Progoff, I., 1985. *Jung's psychology and its social meaning: An integrative statement of C. G. Jung's psychological theories and an interpretation of their significance*. New York: Dialogue House Library.

- Pyry, N., 2013. Sensing with 'photography and 'thinking with'-
photographs in research into teenage girls' hanging out. *Children's Geographies* 13 (2): 149–163
- Pyry, N., 2016. Learning with the city via enchantment: photo-walks
as creative encounters. *Discourse: Studies in the Cultural Politics of
Education*, 37 (1): 102–115, DOI: 10.1080/01596306.2014.929841
- WHO, 2002. *Active ageing: A policy framework*. Hämtad från [http://www.
who.int/ageing/publications/active_ageing/en/](http://www.who.int/ageing/publications/active_ageing/en/) den 3 juli 2016
- WHO, 2014. *Facts about ageing*. Hämtad från [http://www.who.int/
ageing/about/facts/en/](http://www.who.int/ageing/about/facts/en/) den 17 juni 2016

Social skapande aktivitet och äldres livstillfredsställelse

Sofia Tillman

Välfärdsländernas befolkning blir allt äldre (WHO, 2014) och färsk statistik för Europa tyder på att det främst är friska år som läggs till livet (EHLEIS, 2013). I Sverige lever kvinnor i genomsnitt 83,7 år och män 80,1 år (SCB, 2014). Äldres upplevda hälsa har kunnat kopplas till subjektivt välbefinnande och subjektivt välbefinnande har i sin tur tydligt kunnat relateras till livslängd hos äldre (Lyyra et al., 2006). Kunskapen om det subjektiva välbefinnandets betydelse för hälsa och livslängd utgör tillsammans med den demografiska utvecklingen tungt vägande skäl att undersöka vad som skänker ”liv till åren” (Havighurst, 1961). Sedan mitten av förra decenniet har gerontologiska forskare intresserat sig för vad som bidrar till det som benämnts ett *framgångsrikt åldrande* (Phelan och Larson, 2002).

Världshälsoorganisationen (WHO) (2002) har lyft samhällets roll i att bidra till ett aktivt åldrande, och i Sverige har kommuner genom stöd i form av statliga stimulansbidrag utvecklat träffpunktsverksamhet för äldre (Fasth, 2011). Med utgångspunkt från Folkhälsoinstitutets fyra hörnpelare för ett hälsosamt åldrande: social gemenskap och socialt stöd, meningsfullhet, fysisk aktivitet, och bra matvanor, har aktiviteter utformats i syfte att förebygga ohälsa och främja hälsa hos äldre (Statens Folkhälsoinstitut, 2005). För att kunna jämföra effektskillnader mellan olika former av främjande social aktivitet har mer forskning efterfrågats (Karp et al., 2013).

Forskning som visat att skapande aktivitet har ökat äldres välbefinnande (Jenkins, 2011) har legat till grund för den studie som det här kapitlet bygger på. I studien, som är ett fördjupningsarbete i psykologi, undersöktes om en skapande aspekt i en lärande aktivitet vid en träffpunktsverksamhet hade betydelse för äldres livstillfredsställelse (Tillman, 2014).

Ett gott åldrande

Begreppet framgångsrikt åldrande återfinns i en betydande mängd gerontologisk litteratur, men det råder ingen enighet beträffande definition av begreppet (Phelan och Larson, 2002). *Livstillfredsställelse* har använts vid definitioner som betonat betydelsen av aktivitet och socialt engagemang (Havighurst, 1961; Phelan och Larson, 2002) och har beskrivits som en del av begreppet *subjektivt välbefinnande* (Diener, 1984). Ed Diener (1984) föreslog att subjektivt välbefinnande utgjordes av hög grad positiva känslor, låg grad negativa känslor samt livstillfredsställelse. Livstillfredsställelse är enligt Diener inte ett direkt mått på känslor, utan en människas utvärdering av sitt liv i helhet, vilken kan påverkas av känslor (ibid.). Att undersöka livstillfredsställelse hos äldre borde därför kunna vara ett sätt att ta reda på om äldre upplever ett gott åldrande.

Bernice L. Neugarten och kollegor (1961) utvecklade utifrån djupintervjuer med personer mellan 50 och 90 år, två skalor för att mäta livstillfredsställelse hos äldre, Life Satisfaction Index-A och -B. LSI-A förkortades senare av Wood, Wylie och Sheafor (1969) till en skala på tretton frågor: Life Satisfaction Index-Z (LSI-Z). För att få ett mer nyanserat utfallsmått på skalorna LSI-A och LSI-Z har tre faktorer föreslagits och validerats (Fagerström et al., 2012; Liang, 1984; Lyyra et al., 2006). Skalornas påståenden delas in under faktorerna livslust, sinnestämning och kongruens (överens-

stämme mellan önskade och upplevda mål i livet). De tre faktorerna har varsitt särskilda förhållande till tid: livslust kopplas till nutid och framtid, sinnesstämning till nutid och kongruens till dåtid i form av tillbakablick över livet (Liang, 1984; Lyyra et al., 2006). Livslust har visat sig vara den faktor som mest relateras till hälsa (Berg och Johansson, 2012; Lyyra et al., 2006), och forskning har visat att positiva tankar om framtiden haft betydelse för subjektivt välbefinnande och mental hälsa hos äldre (Brandstätter och Wentura, 1994). Både sinnesstämning och livslust har kunnat kopplas till att de sociala kontakter en person har upplevs som givande, medan antal sociala kontakter kunnat kopplas till faktorerna livslust och kongruens (Berg och Johansson, 2012).

Med undantag för sänkt välbefinnande hos de allra äldsta har gerontologiska forskare sett att välbefinnande generellt ligger relativt stabilt över livet, trots den större utsatthet för sjukdom och förlust som ökad ålder ofta innebär (Staudinger et al., 1999). Det har visat sig att det finns ett samband mellan välbefinnande och civilstånd (Diener et al., 2000), liksom antal utbildningsår (Lee och Lee, 2013). I flera studier föreslås att människor kan reglera sitt välbefinnande genom att de blir mer selektiva när de blir äldre och främst väljer aktiviteter och socialt umgänge som kan ge positiva upplevelser (Carstensen, 1992; Herzog et al., 1998).

Ett aktivt åldrande

Två kontrasterande teorier har formulerats rörande framgångsrikt åldrande: *disengagemangsteorin* (Cumming et al., 1960) och *aktivitetsteorin* (Havighurst, 1961; Lemon et al., 1972). Disengagemangsteorin utgår från att minskad aktivitet och socialt engagemang hos äldre är en naturlig process som underlättar negativa konsekvenser av åldrandeprocessen; genom att dra sig tillbaka

från samhället undviks upplevelse av tillkortakommanden eller bristande kapacitet inom olika områden, vilket bidrar till ett gott åldrande (Cumming et al., 1960). Disengagemangsteorin har erhållit visst stöd i studier som rört främst de allra äldsta (Johnson och Barer, 1992). Aktivitetsteorin har dock fått större genomslag i såväl forskning som praktik (Adams et al., 2011) och utgår från att yttre faktorer som sociala nätverk och aktivitet är viktiga för att upprätthålla välbefinnande efter pensionen (Havighurst, 1961). Kathryn Betts Adams och kollegor (2011) konstaterade att aktiviteter som är sociala, produktiva, intellektuella, kulturella eller fysiska alla visade positiva effekter hos äldre. Effekterna syntes i ökat välbefinnande, minskad depression och ökad överlevnad (ibid.). I några studier har könsskillnader uppmärksammas, till exempel har social aktivitet visat större effekt på kvinnors välbefinnande än på mäns (Iwasaki och Smale, 1998). Att aktiviteten haft ett tydligt syfte och upplevts som meningsfullt att delta i har visat sig vara en viktig faktor för ökat välbefinnande (Adams et al., 2011; Everard, 1999; Nimrod, 2007).

Nära besläktad med aktivitetsteorin, är teorin om *det livslånga lärandets* betydelse för äldre (Boulton-Lewis och Tam, 2012; Fisher och Wolf, 2000). I forskning om äldre som slutat yrkesarbete finns exempel på att lärande bidragit till intellektuell stimulans, motivation och ökat välbefinnande (Narushima, 2008). Lärande aktivitet har beskrivits kunna bidra till personlig utveckling och självständighet (Tam, 2014). Forskning har visat att äldre, trots ett generellt försämrat minne, fortfarande har god förmåga att lära nytt och att lärande kan ha betydelse för äldres hälsa, intellektuella stimulans, delaktighet och sociala nätverk (Lindenberger och Reischies, 1999; Narushima, 2008). Forskare som har kopplat aktivitet till subjektivt välbefinnande har funnit att sociala och kulturella (Nimrod och Adoni, 2006) samt informellt lärande med skapande inslag (Jen-

kins, 2011) haft positiv betydelse för livstillfredsställelse hos äldre (Nimrod och Adoni 2006; Jenkins 2011).

Flertalet rapporterade studier som rör lärande och skapande aktiviteter har varit longitudinella studier (samma individer studeras över längre tid och mäts vid minst två tillfällen), tvärsnittsstudier (en population mäts vid ett tillfälle) eller fallstudier (beskrivning av personer eller händelser). Få publicerade studier finns som beskriver hur specifika interventioner har påverkat äldres välbefinnande (Narushima, 2008).

Studiens syfte

Syftet har varit att undersöka om intervention i form av lärande social aktivitet med skapande inslag kunde påverka äldres livstillfredsställelse. I form av kvasiexperiment¹⁷ undersöktes två grupper äldre vid en träffpunktsverksamhet som deltog i två olika lärande aktiviteter. Den ena aktiviteten benämndes social/skapande, och skapande definierades som att göra korta filmberättelser med hjälp av surfplatta. Den andra aktiviteten benämndes social/icke skapande, vilket definierades som att lära sig grundläggande surfplattanvändning. Livstillfredsställelse mättes före och efter interventionen genom användning av Life Satisfaction Index-Z (LSI-Z) (Wood et al., 1969). Syftet var att identifiera vilka faktorer som bidrar till ett framgångsrikt åldrande (Lyyra et al., 2006). De hypoteser som inledningsvis antogs var att det skulle ske en ökning i livstillfredsställelse hos båda grupper jämfört med före interventionen, samt att livstillfredsställelse särskilt skulle öka hos de äldre som deltog i den sociala/skapande aktiviteten.

.....
17. Kvasiexperiment innehåller en intervention som inte är kontrollerad, i detta fall på grund av att det inte skett ett slumpmässigt urval av försökspersoner.

Metod och material

Studien genomfördes som en pilotstudie och ingick som en del av ett tvärdisciplinärt forskningsprojekt initierat av Centrum för kultur och hälsa vid Göteborgs universitet tillsammans med en förebyggande och hälsofrämjande enhet i äldreomsorgen i Göteborgs stad. I projektet medverkade även Akademin Valand, Institutionen för pedagogik, kommunikation och lärande, samt Psykologiska institutionen, samtliga vid Göteborgs Universitet.

I projektet utvecklades en konstnärlig metod kallad *Life filming*, vilken innebar att äldre skapade filmberättelser genom att filma och fotografera sig själva och sin omgivning. Metoden var starkt inspirerad av en metodologi som utvecklats vid Akademin Valand, i det pedagogiska utvecklingsprojektet Barnfilmskolan¹⁸. Personal vid den ovan nämnda förebyggande och hälsofrämjande enheten utbildades och handleddes i metoden av pedagoger från Akademin Valand. Syftet med det tvärdisciplinära projektet var att få äldres perspektiv på åldrande och äldres behov; att utveckla metoden *Life filming* och analysera metodens betydelse för lärande, livskvalitet och delaktighet hos äldre; att integrera metoden i förebyggande mötesplats- och träffpunktsverksamhet för äldre; samt att sprida erfarenheter vidare på lokal, regional och nationell nivå.

Projektet riktade sig huvudsakligen till äldre, icke yrkesverksamma kvinnor och män i Göteborg. Deltagarna skulle inte ha vård och omsorg från kommunen. Delar av projektet dokumenterades genom film för att användas i presentations- och utbildningssyfte. Projektet startade i augusti 2013 och pågår fortfarande, medan pilotstudien genomfördes 2014.

Upplägget var en intervention med två grupper: en försöks-

.....
18 <http://www.barnfilmskolan.se/kameran-som-verktyg-for-larande/>

grupp, som skulle använda surfplatta för att lära sig filma enligt metoden *Life filming*, och en kontrollgrupp, som skulle lära sig grundfunktioner i en surfplatta kopplat till bland annat internetanvändning. För att rekrytera personer till försöksgruppen gick en inbjudan ut via en hushållstidning som distribuerades till samtliga hushåll i den ena av de berörda stadsdelarna, samt i program för stadsdelens träffpunktsverksamhet för äldre som spreds via lokala aktörer som bibliotek, caféer och apotek. Inbjudan spreds också till olika kontaktnätverk där personer som på olika sätt dagligen mötte äldre i berörda stadsdelar ingick. För kontrollgruppens del fanns en inbjudan till aktiviteten surfplattegrupp med i de tremånadersprogram för träffpunktsverksamheten som spreds i samma stadsdel som ovan. 31 personer mellan 67 och 91 år, boende i främst två stadsdelar i Göteborg, kom att delta i studien. Andelen kvinnor dominerade i båda grupperna och i båda grupperna var majoriteten ensamstående. De allra flesta hade vana av att använda dator eller surfplatta, men en skillnad mellan grupperna var att det var fler högskoleutbildade i försöksgruppen än i kontrollgruppen.

I båda grupper användes surfplattor av typen Ipad som tekniskt hjälpmedel. Surfplattorna som användes i försöksgrupperna var utrustade med filmprogrammet iMovie. I kontrollgruppen användes ett undervisningshäfte som tagits fram vid ett tidigare projekt i äldreomsorgen i Göteborgs stad¹⁹. Ett frågeformulär delades ut till deltagarna i båda grupperna. Formuläret innehöll, förutom frågor om personuppgifter, påståenden som skulle besvaras genom att kryssa i lämpligt alternativ. Två frågor gällde hur ofta deltagarna använt dator eller surfplatta och hur ofta de besökt en träffpunkt eller mötesplats under det senaste halvåret. De fyra efterföljande påståen-

.....
19. Se http://gorbraforalldre.se/gorbra/wp-content/uploads/2011/08/Testateknik-med-seniorer_2013.pdf

den var tänkta att reflektera känsla av delaktighet och möjlighet att påverka, till exempel: "Jag känner mig delaktig i samhället." och "Andra lyssnar på vad jag har att säga.". Dessa påståenden hade fyra svarsalternativ, 1-4 (1 = *stämmer inte alls*, 4 = *stämmer precis*). Samtliga frågeformulär innehöll också en öppen fråga med möjlighet att lämna kommentarer. För att mäta livstillfredsställelse hos deltagarna följde 13 påståenden enligt skalan LSI-Z (Wood et al., 1969). En indelning av dessa påståenden gjordes utifrån tre faktorer: livslust, sinnesstämning, och kongruens (Lyyra et al., 2006). Fem positivt formulerade påståenden reflekterade livslust, till exempel: "Allt eftersom jag blir äldre verkar allt bli bättre än jag väntat mig." och "Jag har planerat vad jag skall göra inom den närmaste framtiden.". Fyra negativt formulerade påståenden reflekterade sinnesstämning i nuet, till exempel: "Det här är den tråkigaste perioden i mitt liv." och "Vad som än sägs, så får folk det sämre och inte bättre.". Fyra både negativt och positivt formulerade påståenden reflekterade kongruens, till exempel: "Jag har haft större tur i livet än de flesta jag känner." och "När jag ser tillbaka på mitt liv märker jag att de viktigaste förhoppningarna inte gått i uppfyllelse.". Deltagarna angav på en femgradig skala hur väl de instämde med varje påstående (1 = *stämmer inte alls*, 5 = *stämmer precis*). Försöksgruppen och kontrollgruppen mättes var för sig både före och efter interventionen.

Tillvägagångssätt

Deltagarna i försöksgruppen träffades på en av stadsdelarnas träffpunkter för seniorer, en gång i veckan under sex fredagar. Vid första träffen informerades deltagarna muntligt om studien och projektet av projektansvariga och det gavs utrymme för frågor. Deltagarna garanterades anonymitet och fick ge informerat samtycke om att delta i studien. Vid nästa träff hölls en introduktion av två

medverkande filmpedagoger från Akademin Valand och deltagarna fick låna och fylla i låneavtal för varsin surfplatta. Deltagarna delades upp i två grupper och träffarna var utformade som workshopar. Workshoptillfällena innehöll olika moment där deltagarna fotograferade och filmade varandra och sin omgivning utifrån givna teman, och de fick även hemuppgifter med teman mellan träffarna. Exempel på tema var: ”Ta tre bilder som gör dig lycklig.” och ”Ta en bild på något som gör dig arg och upprörd.”. Deltagarna lärde sig även sätta ihop foto och film till individuella filmberättelser. Vid tillfälle fem hölls filmvisning och samtal om filmberättelserna som skapats och vid sjätte tillfället träffades samtliga 15 deltagare i försöksgruppen igen och fyllde i uppföljande frågeformulär. Deltagarna fick därefter sina egna filmer och bilder på en usb-sticka. Slutligen hölls en gemensam filmvisning och efterreflektion. Tre anställda vid berörd träffpunktsverksamhet ledde förmiddags- respektive eftermiddagsgrupperna. Två pedagoger från Akademin Valand medverkade främst för att handleda personalen i filmmetoden. Deltagarna i grupperna observerades av en forskare som höll sig i bakgrunden tillsammans med en person som dokumenterade delar av träffarna med både fast och rörlig filmkamera.

Deltagarna i kontrollgruppen delades från början in i två grupper med åtta deltagare i varje grupp. Grupperna träffades på en träffpunkt en gång i veckan, sex fredagar i följd. För surfplattundervisningen ansvarade en personal vid den förebyggande och hälsofrämjande enheten och några frivilliga seniorer deltog som stödresurser. Även här fick deltagarna först information om projektet och fick ge ett informerat samtycke. Deltagarna lånade var sin surfplatta under träffarna, men erbjöds inte hemlån. Innehållet i träffarna utgick från ett skriftligt undervisningshäfte, med viss variation i grupperna utifrån deltagarnas behov och önskemål. Fokus låg på att deltagarna skulle lära sig surfplattans grundfunktioner,

kunna utföra sökningar på internet, hantera e-post, samt ladda ner och hantera appar.

Svaren på påståendena från LSI-Z skalan i frågeformulären analyserades utifrån de tre faktorerna livslust, sinnesstämning och kongruens. Tidigare forskning har rapporterat att demografiska variabler som kön, utbildning och civilstånd kan ha betydelse för välbefinnande. Då det var övervägande kvinnor i grupperna, gjordes dock inte inledande analyser utifrån variabeln kön, men däremot utifrån ålder, eftersom åldersspannet i de båda grupperna var stort. Även antalet utbildningsår togs med i analysen.

Inga stora skillnader

Studiens syfte var att undersöka om lärande social aktivitet med skapande inslag kunde påverka äldres livstillfredsställelse, och om skillnader i livstillfredsställelse kunde ses hos äldre som deltog i social/skapande respektive social/icke-skapande aktivitet. Den första hypotesen var att det skulle ske en ökning i livstillfredsställelse hos båda grupper jämfört med före interventionen. Den andra hypotesen var att det särskilt skulle synas en ökning i livstillfredsställelse hos deltagarna som deltog i den sociala/skapande aktiviteten. Det visade sig vid statistisk analys att ingen av hypoteserna helt fick stöd i resultaten. Studiens andra hypotes, att det särskilt skulle synas en ökning i livstillfredsställelse hos de äldre som deltog i en social/skapande aktivitet, fick inte stöd. Den första hypotesen fick inte stöd vad gäller ökning av livslust och kongruens, men däremot för sinnesstämning, där det framkom en svag signifikant skillnad i ökad sinnesstämning. Vad kan de här resultaten bero på, och hur kan vi tänka inför framtida studier? Dessa frågor kommer resten av kapitlet att ägnas åt.

Förklaringar

Det finns ett flertal tänkbara förklaringar till att studien inte påvisade den förväntade ökningen av livstillfredsställelse hos deltagarna:

a) *Studien är inte helt jämförbar med tidigare studier av äldres välbefinnande i relation till skapande aktivitet.* Då skapande och kreativitet i tidigare forskning definierats som att utöva konst eller musik (Jenkins, 2011; Perkins och Williamon, 2014) är det möjligt att definitionen av skapande aktivitet i den här studien inte kan jämföras med dessa former av skapande. Att göra film borde kunna betraktas som en form av skapande, men kanske ger inte filmskapande samma ”omedelbara” upplevelse som att föra en pensel med färg mot en duk eller att spela ett instrument kan ge (Fisher och Specht, 1999; Perkins och Williamon, 2014).

b) *Interventionen var för kort för att det skulle synas i ökat välbefinnande.* Frågan är om de cirka fem veckor som deltagarna ägnade åt aktiviteterna i den här studien var tillräckligt lång tid för att visa effekt på livstillfredsställelse. De flesta deltagarna i studien hade inte någon större vana eller förkunskap om de specifika aktiviteter de deltog i. Inlärningsfasen skulle därför kunnat påverka en eventuell effekt på välbefinnande hos deltagarna. Studier har visat att ju mer tid som ägnats åt en specifik aktivitet, desto mer välbefinnande har aktiviteten skänkt (Herzog et al., 1998; Narushima et al., 2013). Skapande och kreativitet hos äldre har tidigare undersökts främst i longitudinella studier (Jenkins, 2011) eller fallstudier (Fisher och Specht, 1999), vilket innebär att de äldre som ägnat sig åt skapande aktiviteter kanske kunnat utveckla en skicklighet vilket eventuellt ökat tillfredsställelsen (jfr. Nimrod och Adoni, 2006).

c) *Deltagarnas livstillfredsställelse var redan hög.* Verena H. Menec (2003) menar att livstillfredsställelse är något som påverkar äldre att delta i aktivitet mer än att det är resultat av aktivitet. Då flera av

deltagarna redan i början av den här studien hade mycket höga poäng på livstillfredsställelseskalan, kanske Menecs (2003) förslag delvis skulle kunna bidra till att förklara varför ingen ökning av livstillfredsställelse syntes efter interventionen.

d) *Aktiviteterna i försöks- och kontrollgrupp var för lika för att skillnader skulle kunna synas.* Aktiviteterna i de båda grupperna utgick från en tydlig metod och pedagogiskt innehåll, båda använde surfplatta som tekniskt hjälpmedel och aktiviteterna byggde på ett socialt sammanhang. Tanken var att en eventuell skillnad mellan skapande och icke-skapande som verksam ingrediens skulle bli mer tydlig genom att aktiviteterna gjordes lika i övrigt. Men kanske blev aktiviteterna alltför lika för att en skillnad skulle kunna synas.

e) *Studien var utformad som ett kvasiexperiment.* Deltagarna var inte slumpvis utvalda, utan sökte sig själva till endera gruppen baserat på personligt intresse. Det innebar dels en begränsning i de statistiska analyser som kunde utföras, dels att jämförelser mellan grupperna inte tilläts och att generaliserbarheten blev låg. Forskning som utförs i en naturlig miljö kan öka generaliserbarheten, men en naturlig miljö innebär att en mängd yttre faktorer som är svåra att kontrollera kan påverka resultatet. Även om deltagarna i den här studien mättes vid två tillfällen, fanns inte möjlighet att kontrollera för alla yttre faktorer som påverkade deltagarna. Studien pågick till exempel under en period på våren när både dagsljus och värme ökar, vilket innebär att den svaga höjningen av sinnestämning hos deltagarna inte kan uteslutas komma från en sådan yttre faktor (jfr. Keller et al., 2005).

f) *Forskningen påverkade interventionen.* Studien ingick i ett större forskningsprojekt och deltagarna i försöksgruppen filmades och observerades av en forskare. Även om deltagarna inte uttryckte det som något negativt, kan det ha påverkat interventionen.

g) *Formuleringen av frågorna orsakade problem.* Vid första mät-tillfället uppstod en negativ diskussion om påståendena på livstillfredsställelseskalan i försöksgruppen, vilket kan ha påverkat hur påståendena besvarades vid båda mättillfällena. Kommentarer som återfanns i de ifyllda formulären i försöksgruppen tyder på att vissa påståenden i livstillfredsställelseskalan inte upplevdes helt enkla att besvara, och kunde tolkas på olika sätt. Särskilt påståendena för kongruens innebar tolkningsproblem. En spontan reflektion är att i påståendet: ”När jag ser tillbaka på mitt liv märker jag att de viktigaste förhoppningarna inte gått i uppfyllelse.” kan ordet ”inte” lätt missas, understrykningar i några formulär under ordet kan tyda på det. Även påståendet: ”Jag har haft större tur i livet än de flesta jag känner.” verkade svårtolkat. Påståendet utgår från att andra ska ha haft sämre tur i livet för att man ska kunna instämma helt, vilket skulle kunna bli missvisande. En person kan ha upplevt sig ha lika stor tur som andra, men ändå inte instämna i påståendet. Ett av påståendena som ingår i faktorn livslust är: ”Jag har planerat vad jag ska göra den närmaste framtiden.” Då aktiviteterna som ingick i studien precis hade avslutats vid mättillfälle två, kan en eventuell effekt på faktorn ha hämmats av att en del av deltagarna inte längre hade en aktivitet att gå till varje vecka, och att planerna för den närmaste framtiden kanske var mindre självklara.

h) *Betydelsen av lärande och personlig utveckling förbisågs.* Carol D. Ryff (1989) knyter psykologiskt välbefinnande till personlig utveckling och realisering av människans inneboende potential. I Ryffs beskrivning av välbefinnande återfinns bland annat dimensionerna personlig utveckling och förmåga att hantera vardagen (ibid.). Kvalitativa rapporter från deltagarna i försöksgruppen knyter an till dessa dimensioner, vilket indikerar att andra mått på välbefinnande kanske hade kunnat påvisa tydligare effekt av interventionen.

Förändringar har skett

Trots att studien alltså visar inga eller endast små effekter på deltagarnas livstillfredsställelse, finns det ändå tecken som tyder på att något hänt med deltagarnas sinnesstämning efter interventionen. För det första uttryckte deltagare själva entusiasm över nyvunna kunskaper. Exempelvis fanns det deltagare som efter att ha varit med i filmaktiviteten ville ansöka om medel till egna surfplattor för att kunna göra filmer med samhällsengagerat innehåll. För det andra fanns, som nämnts, en liten mätbar effekt i förhöjd sinnesstämning. Menec (2003) fann i en longitudinell studie där olika aktiviteters påverkan på livstillfredsställelse undersöktes, att livstillfredsställelse mätt med totalmått på skalan för livstillfredsställelse inte ökade hos de äldre som deltog i studien. Däremot syntes en signifikant ökning på ett separat mått för lycka, vilket mättes genom ett påstående som berörde känslotillstånd och inställning till livet (ibid.). Måttet för lycka som användes av Menec kan delvis sammanliknas med faktorn sinnesstämning. Resultatet från Menecs studie skulle kunna indikera att aktivitet främst påverkar sinnesstämning (ibid.), något som till viss del bekräftades i denna studie.

Betydelsen av det sociala

Hur ska vi då förstå denna förhöjda sinnesstämning som uppstod hos deltagare i de båda aktiviteterna? En möjlighet är att det har att göra med sociala aspekter (Berg och Johansson, 2012). Howard Litwin och Sharon Shiovitz-Ezra (2006) har lyft att sociala aspekter i olika aktiviteter kan vara en mer verksam ingrediens än själva aktiviteten. Att sociala kontakter upplevs givande har tidigare visat koppling till livstillfredsställelse (Pinquart och Sörensen, 2000) och särskilt kunnat kopplas till faktorn sinnesstämning (Berg och

Johansson, 2012). Informellt lärande beskrevs av Jenkins (2011) som lärande i mindre sammanhang, bland vänner och familj. Då båda aktiviteter i studien valdes av deltagarna själva, och ägde rum i mindre grupper, är det möjligt att deltagarna redan från början delade ett intresse som kan ha bidragit till ett givande socialt utbyte vilket påverkade deras sinnesstämning. Även om det i tidigare forskning finns exempel på att effekter av lärande interventioner inte varit bestående (Panayotoff, 1993), finns också exempel på att sociala kontakter kan verka som buffert för välbefinnande (Cohen och Wills, 1985). Om intervention i form av social aktivitet skulle kunna fungera som en buffert för sinnesstämning hos äldre, understryker det vikten av att äldre fortsätter att delta i social aktivitet under hela livet, vilket ger stöd åt den tidigare nämnda aktivitets-teorin (Havighurst, 1961; Lemon et al., 1972).

Tidens betydelse

I kombination med det sociala utbytet finns det ytterligare en aspekt som tycks ha betydelse för att förstå de positiva effekterna på just deltagarnas sinnesstämning, nämligen tiden. Som nämndes i inledningen har de tre faktorerna varsitt specifikt förhållande till tid: Sinnesstämning är kopplad till nuet, livslust till nutid och framtid och kongruens till dåtid. Då sinnesstämning är kopplad till nuet borde den vara mer lättpåverkad, vilket kan förklara varför den var den enda faktor som förändrades i studien. Att faktorn är lättpåverkad och därmed kanske flyktig betyder dock inte att den är oviktig, tvärtom. Då man kan utgå från att nuet blir viktigare ju äldre man blir (Staudinger et al., 1999) är just den temporala aspekten av faktorn sinnesstämning extra viktig. Forskning har visat att graden av livstillfredsställelse i nuet utifrån faktorerna livslust och sinnesstämning kan kopplas till dödlighet (Lyyra et al., 2006). Detta

understryker betydelsen av att identifiera faktorer som påverkar välbefinnande i nuet hos äldre.

Att ingen större förändring syntes för de två andra faktorerna, livslust och kongruens, skulle kunna kopplas även till dessa faktorerens temporala aspekter. De påståenden som utgör faktorn kongruens reflekterar livstillfredsställelse utifrån en tillbakablick på hur livet har varit och upplevelse av att ha uppnått uppsatta mål (Liang, 1984). Tidigare studier har visat att kongruens är den faktor som ligger mest stabil över tid (Berg och Johanson, 2012). Det är därför mindre troligt att den form av intervention som gjordes i den här studien skulle ha kunnat påverka faktorn kongruens hos deltagarna. Faktorn livslust, som enligt Jersay Liang (1984) reflekterar livslust i nuet och i framtiden, visade inte heller på någon förändring hos deltagarna. Ett av påståendena som kopplas till faktorn livslust är: ”Jag har planerat vad jag ska göra den närmaste framtiden.” Som tidigare nämnts kan en eventuell effekt på faktorn möjligtvis kunnat påverkas av att några deltagare inte längre hade en regelbundet inplanerad aktivitet att gå till.

Inför framtida studier

I efterhand kan vi alltså se en potential till förbättring av studien. Deltagarna blev inte slumpvis utvalda och grupperna skilde sig åt rörande demografiska variabler. En möjlighet hade varit att utforma frågeformuläret tydligare. Till exempel kunde antal utbildningsår istället för utbildning efterfrågats och frågor rörande förkunskaper om tidigare datorvana och vana vid surfplatta borde separerats. Även deltagarnas generella aktivitetsnivå och vilka specifika aktiviteter de deltog i, både före och under experimentet, kunde efterfrågats.

Att studiens resultat inte stämde överens med deltagarnas egna omdömen orsakar reflektion över om rätt utfallsmått har använts i

studien. Olika varianter av LSI-skalorna är vanligt förekommande för att mäta livstillfredsställelse hos äldre (Berg, 2008) och har tidigare använts för att undersöka effekter av aktivitet (Nimrod och Adoni, 2006). Livstillfredsställelse är knutet till subjektivt välbefinnande (Diener, 1984) och inkluderar behagliga och obehagliga upplevelser (Kahneman et al., 1999). Men kanske hade andra beskrivna dimensioner av välbefinnande, kopplade till lärande och personlig utveckling, bättre kunnat beskriva vad som hände med deltagarna i studien. Dessutom kan det finnas skillnader mellan olika aktiviteter. Menec (2003) fann till exempel att endast sportaktiviteter kunde kopplas till just livstillfredsställelse. Det indikerar att framtida forskning bör pröva vilka mått som tydligast fångar skilda aktiviteters effekt på olika dimensioner av välbefinnande.

Att fortsätta evidensbasera sociala interventioner inom hälsofrämjande verksamhet för äldre är nödvändigt, då det saknas tillräckligt med forskning för att kunna göra tydliga jämförelser på effekter av olika former av social aktivitet (Karp et al., 2013). Som tidigare forskning föreslagit, bör framtida studier tydligt definiera kontext och använda tydliga definitioner för olika aktiviteter för att identifiera verksamma ingredienser (Adams et al., 2011). Studier bör också blanda kvantitativt och kvalitativt tillvägagångssätt för fördjupad kunskap om hur välbefinnande hos äldre påverkas, samt bli ännu bättre på att identifiera och jämföra välbefinnande hos olika undergrupper av äldre (Fagerström et al., 2012).

Referenser

- Adams, K. B., Leibbrandt, S. och Moon, H., 2011. A critical review of the literature on social and leisure activity and wellbeing in later life. *Ageing & Society*, 31(4): 683–712 doi:10.1017/S0144686X10001091

- Berg, A. I., 2008. *Life satisfaction in late life: markers and predictors of level and change among 80+ year olds*. Psykologiska institutionen, Göteborgs universitet, 207. Göteborg: Geson Hylte Tryck. Hämtad 2014-12-20 från <http://hdl.handle.net/2077/17873>
- Berg, A. I. och Johansson, B., 2012. *Predictors of late life changes in the Life satisfaction Index-Z factors congruence, mood and zest over a 6-year period*. Paper presenterat på the Gerontological Society of America's (GSA) 65th Annual Scientific Meeting, San Diego, C.A.
- Brandtstädter, J. och Wentura, D., 1994. Veränderungen der zeit- und zukunftspsychologische und differentielle aspekte. *Zeitschrift Für Entwicklungspsychologie und Pädagogische Psychologie*, 26(1): 2–21
- Bulton-Lewis, G. och Tam, M., (red.), 2012. *Active ageing, active learning: Issues and challenges*. doi:10.1007/978-94-007-2111-1
- Carstensen, L. L., 1992. Social and emotional patterns in adulthood: support for socioemotional selectivity theory. *Psychology and Aging*, 7(3): 331–338. doi:10.1037/0882-7974.7.3.331
- Cohen, S. och Wills, T. A., 1985. Stress, social support, and the buffering hypothesis. *Psychological Bulletin*, 98(2): 310–357. doi:10.1037/0033-2909.98.2.310
- Cumming, E., Dean, L. R. och McCaffrey, I., 1960. Disengagement: atentativetheory of aging. *Sociometry*, 23:23–25. doi:10.2307/2786135
- Diener, E., 1984. Subjective well-being. *Psychological Bulletin*, 95(3): 542–575
- Diener, E., Gohm, C. L., Suh, E. och Oishi, S., 2000. Similarity of the relations between marital status and subjective well-being across cultures. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 31(4): 419–436
- EHLEIS, Land Rapport, 2013:6. *Förväntad livslängd med hälsa i Sverige*. Hämtad 2014-12-20 från http://www.eurohex.eu/pdf/Country-Reports_Issue6_translated/Sverige.pdf
- Everard, K. M., 1999. The relationship between reasons for activity

- and older adult well-being. *Journal of Applied Gerontology*, 18(3): 325-340. doi:10.1177/073346489901800304
- Fagerström, C., Lindwall, M., Berg, A. I. och Rennemark, M., 2012. Factorial validity and invariance of the life satisfaction index in older people across groups and time: addressing the heterogeneity of age, functional ability, and depression. *Archives of Gerontology and Geriatrics*, 55(2): 349-356. doi:10.1016/j.archger.2011.10.007
- Fasth, J. P., 2011. *Träffpunkter för äldre. En studie av sociala mötesplatser i Hudiksvall, Söderhamn och Gävle*, (FoU rapport 2011:2). Hämtad 2014-11-14 från <http://www.fouvalfard.se/%242/2011-traffpunkter.pdf>
- Fisher, B. J. och Specht, D. K., 1999. Successful aging and creativity in later life. *Journal of Aging Studies*, 13(4).
- Fisher, J. C. och Wolf, M. A., 2000. Older adult learning. I Wilson, A. L., och Hayes, E. R., (red.), *Handbook of adult and continuing education*, s 480-492. San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- Havighurst, R. J., 1961. Successful aging. *The Gerontologist*, 1: 8-13 doi:10.1093/geront/1.1.8
- Herzog, A. R., Franks, M. M., Markus, H. R. och Holmberg, D., 1998. Activities and well-being in older age: effects of self-concept and educational attainment. *Psychology and Aging*, 13(2): 179-85
- Iwasaki, Y. och Smale, B. A., 1998. Longitudinal analyses of the relationships among life transitions, chronic health problems, leisure and psychological well-being. *Leisure Sciences*, 20(1): 25-52. doi: 10.1080/01490409809512263
- Jenkins, A., 2011. Participation in learning and wellbeing among older adults, *International Journal of Lifelong Education*, 30(3): 403-420. doi:10.1080/02601370.2011.570876
- Johnson, C. L. och Barer, B. M., 1992. Patterns of engagement and disengagement among the oldest old. *Journal of Aging Studies*, 6(4): 351-364

- Kahneman, D., Diener, E. och Schwarz, N., 1999. *Well-Being: The foundations of hedonic psychology*. New York: Russell Sage Found.
- Karp, A., Agahi, N., Lennartsson, C., Lagergren, M. och Wånell, S. E., 2013. *Ett hälsosamt åldrande. Kunskapsöversikt över forskning 2005–2012 om hur ett hälsosamt åldrande kan främjas på individnivå*. Stiftelsen Stockholms läns Äldrecentrum 2013:05. Hämtad 2014-11-24 från <http://www.aldrecentrum.se/Publicerat1/Sok-rapporter/Demensrapportn-2012-test/Ett-halsosamt-aldrande/>
- Keller, M. C., Fredrickson, B. L., Ybarra, O., Côté, S., Johnson, K., Mikels, J. och Wager, T., 2005. A warm heart and a clear head: the contingent effects of weather on mood and cognition. *Psychological Science*, 16(9): 724–731. doi:10.1111/j.1467-9280.2005.01602.x
- Lee, E. O. och Lee, J., 2013. Education, functional limitations, and life satisfaction among older adults in south Korea. *Educational Gerontology*, 39(7): 514–526 doi:10.1080/03601277.2012.701154
- Lemon, B. W., Bengtson, V. L. och Peterson, J. A., 1972. An exploration of the activity theory of aging: activity types and life satisfaction among in-movers to a retirement community. *Journal of Gerontology*, 27(4): 511–523
- Liang, J., 1984. Dimensions of the Life Satisfaction Index A: a structural formulation. *Journal of Gerontology*. 39(5): 613–622
- Lindenberger, U. och Reischies, F.M., 1999. Limits and potentials of intellectual functioning in old age. I: Baltes, P. B., och Mayer, K. U., (red.). *The Berlin aging study: Aging from 70 to 100*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Litwin, H. och Shiovitz-Ezra, S., 2006. The association between activity and wellbeing in later life: what really matters? *Ageing & Society*, 26(2): 225–242 doi:10.1017/S0144686X05004538
- Lyyra, T., Törmäkangas, T. M., Read, S., Rantanen, T. och Berg, S., 2006. Satisfaction with present life predicts survival in octoge-

- narians. *The Journals of Gerontology: Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, 61B(6): 319–326 doi:10.1093/geronb/61.6.P319
- Menec, V. H., 2003. The relation between everyday activities and successful aging: a 6-year longitudinal study. *Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, 58B(2): 74–82
- Narushima, M., 2008. More than nickels and dimes: the health benefits of a community-based lifelong learning programme for older adults. *International Journal of Lifelong Education*, 27(6): 673–692. doi:10.1080/02601370802408332
- Narushima, M., Liu, J., och Diestelkamp, N., 2013. The association between lifelong learning and psychological well-being among older adults: implications for interdisciplinary health promotion in an aging society. *Activities, Adaptation & Aging*, 37(3): 239–250. doi:10.1080/01924788.2013.816834
- Neugarten, B. L., Havighurst, R. J. och Tobin, S. S., 1961. The measurement of life satisfaction. *Journals of Gerontology*, 16: 134–143
- Nimrod, G., 2007. Retirees' leisure: Activities, benefits, and their contribution to life satisfaction. *Leisure Studies*, 26(1): 65–80. doi:10.1080/02614360500333937
- Nimrod, G. och Adoni, H., 2006. Leisure-styles and life satisfaction among recent retirees in Israel. *Ageing and Society*, 26(4): 607–630. doi:10.1017/S0144686X06004867
- Panayotoff, K. G., 1993. The impact of continuing education on the health of older adults. *Educational Gerontology*, 19(1): 9–20. doi:10.1080/0360127930190102
- Perkins, R. och Williamon, A., 2014. Learning to make music in older adulthood: a mixed-methods exploration of impacts on wellbeing. *Psychology of Music*, 42(4): 550–567. doi:10.1177/0305735613483668
- Phelan, E. A. och Larson, E. B., 2002. “Successful aging” – where next? *Journal of the American Geriatrics Society*, 50(7): 1306–1308

- Pinquart, M. och Sörensen, S., 2000. Influences of socioeconomic status, social network, and competence on subjective well-being in later life: A meta-analysis. *Psychology and Aging*, 15(2): 187–224. doi:10.1037/0882-7974.15.2.187
- Ryff, C. D., 1989. In the eye of the beholder: views of psychological well-being among middle-aged and older adults. *Psychology and Aging*, 4(2): 195–201
- SCB, enheten för befolkningsstatistik, 2014. *Mäns medellivslängd för första gången över 80 år*. Hämtad från http://www.scb.se/sv_/Hitta-statistik/Artiklar/Mans-medellivslangd-for-forsta-gangen-over-80-ar/
- Statens folkhälsoinstitut, 2005. *Sammanfattning av Hälsoutveckling och hälsofrämjande insatser på äldre dar: En kunskapsmanställning*. Hämtad från http://www.folkhalsomyndigheten.se/pagefiles/11933/Aldredar_broschy0505.pdf
- Staudinger, U. M., Freund, A.M., Linden, M. och Maas, I., 1999. Self, personality, and life regulation: facets of psychological resilience in old age. I Baltes, P. B., och Mayer K. U., (red:er), *The Berlin aging study: Aging from 70 to 100*, s 329–359. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Tam, M., 2014. Understanding and theorizing the role of culture in the conceptualizations of successful aging and lifelong learning. *Educational Gerontology*, 40(12): 881–893 doi:10.1080/03601277.2014.907072
- Tillman, S., 2014. *Kan social aktivitet med lärande och skapande inslag påverka äldres livstillfredsställelse?* Opublicerat självständigt arbete 15 hp, Fördjupningskurs, höstterminen 2104, Göteborg: Psykologiska institutionen, Göteborgs universitet.
- WHO, 2002. *Active ageing: A policy framework*. Hämtad 2014-11-14 från http://www.who.int/ageing/publications/active_ageing/en/

WHO, 2014. *Facts about ageing*. Hämtad 2014-11-14 från <http://www.who.int/ageing/about/facts/en/>

White, H. och Sabarwal, S., 2014. Quasi-experimental design and methods, *Methodological Briefs: Impact Evaluation* 8, UNICEF Office of Research, Florence. Hämtad 2016-08-01 från https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/brief_8_quasi-experimental%20design_eng.pdf

Sagostunden som generationsmöte

Natalie Davet

En äldre kvinna kommer in på en förskola. Hon är inte mormor till något barn på förskolan, inte heller farmor. Hon har kommit för att delta i ett generationsmöte. I ena handen har hon en tung väska full av bilderböcker från biblioteket. Böckerna har hon omsorgsfullt valt ut i samspråk med den lokala bibliotekarien för att de ska passa som högläsning böcker för barn i åldrarna tre till sex år. I bokväskan döljer sig berättelser om monster, troll och rövare, men där finns också en och annan bok om nallar, om skogen på hösten och en bok om hur det känns att bli riktigt arg. Vissa böcker har hon läst förut. De är så kallade ”säkra kort” och barnens egna önskeböcker, medan andra är nya för dagen.

Detta kapitel är en förkortad version av ett kapitel i min licentiatavhandling i barn- och ungdomsvetenskap med arbetstiteln *Generationsmöten – om åldersöverbyggande kulturmöten i förskola, skola och äldreomsorg* (Davet, kommande). Det generationsmöte som träder fram här utgörs av sagostunder i förskolan. Platsen är en institutionell vardagsmiljö för barn i förskoleåldern och deltagarna är, utöver den högläsande pensionären, barn i åldrarna tre och ett halvt till sex år. Alla namn i texten är fingerade.

Sagostunden bygger på en struktur där en äldre person besöker förskolan för att läsa högt ur bilderböcker för en åhörargrupp bestående av ännu inte läskunniga barn. Utmärkande för denna form av generationsmöte är att gruppindelningen med en äldre person

och flera barn samt rollfördelningen, det vill säga att vara läsare eller lyssnare, inbegriper olikartade förväntningar kring deltagarnas positioner och möjligheter till agens i de möten som uppstår. Det finns en inbyggd förståelse som innebär att högläsaren förväntas prestera läsning och åhörarna förväntas prestera lyssning i ett dynamiskt samspel. Men vad är det egentligen som karaktäriserar mötet mellan den högläsande pensionären och de lyssnande barnen? Och hur förhåller sig dessa positioner till föreställningar om ålder?

De sagostunder jag har observerat bör inte betraktas som lösryckta ur den tradition av högläsning som länge varit en bärande del av den skandinaviska barnkulturen. I flera hundra år har litterära texter med målgruppen barn i fokus publicerats i olika typer av skrifter (Svensson, u.å.). Många av dessa texter har varit specifikt avsedda för högläsning. Berättelser och sagor har alltså länge utgjort ett av många sätt att umgås över generationsgränser. Tillgängligheten till barnlitteratur i Sverige ökade drastiskt i takt med att lokala folkbibliotek etablerades under 1900-talets första hälft, och folkbiblioteken har kommit att bli en form av kulturarvsinstitution som bevarar och lyfter fram den litteratur som anses vara särskilt meningsfull för barn (Bohman, 2005, s. 203). Från den tidiga barnlitteraturens didaktiska uppfostringstoner har barnboken med tiden kommit att diversifieras till en alltmer nyanserad genre (Kåreland, 2008). Den moderna barnboken kom till under efterkrigstiden från 1945 och framåt. Det är denna genre, och specifikt delgenren bilderboken, som utgör stoffet och innehållet i de bokkassar som högläsarna bär med sig till de aktiviteter som observerats i denna fallstudie.

Flera forskare har visat hur bilderboken som artefakt inbjuder till en viss typ av interaktion i form av stillasittande, bläddrande, prasslande, öppnande och stängande (Björklund, 2010; Dolatkah,

2010). Bilderboken beskrivs som en unik konstform som kombinerar visuell kommunikation och verbalt språk (Nikolajeva, 2000). Högläsningen framstår som en ömsesidig omsorgssituation (Björklund, 2010; Rhedin, 2004; 2013) som inbjuder till fysisk närhet mellan högläsare och lyssnare och till samtal och reflektioner kring den aktuella berättelsen (Nikolajeva, 2000; Rhedin, 2004). Bilderboken som kulturell artefakt har en tendens att samla människor runt högläsaren och boken. Mot denna bakgrund betraktar jag sagostunden som en generationsintegrerande kulturell aktivitet med ett läsfostrande syfte.

Allas barnbarn

Den riksomfattande läsfrämjande organisationen *Allas barnbarn* uppger att generationsintegrerande sagostunder i förskolan syftar till att ”skapa möten mellan generationer och etniska kulturer” (allasbarnbarn.se). Sagostunderna har en uttalad läsfrämjande ambition, där syftet är att väcka intresse för läsning innan barnen själva lär sig läsa (ibid.). Genom sagostunden menar man sig kunna påverka barnens språkutveckling och stimulera deras språkliga kommunikationsförmåga (Ekström, 2004). Målet med högläsningssaktiviteten är en fråga om både läsfostran och kulturarv (att föra berättartraditionen vidare), men också minskad ålderssegregation och etnisk segregation genom ökad representation av äldre människor i barns vardag. Möten över åldersgränser är vad som analyseras i denna fallstudie. Vad gäller etniska möten tycks det, utifrån vad som står i verksamhetens informationsblad, handla om att barn med annan etnisk härkomst än svensk ska få möjlighet att bekanta sig med en infödd svensk pensionär.

Allas barnbarn skiljer mellan nyttan för de deltagande barnen och nyttan för de deltagande pensionärerna. En idé som framkommer

är att sagostunden lämpar sig särskilt väl för barn som ska avancera i sin språkutveckling. Man riktar sig därför i första hand inte till de allra yngsta barnen, som precis börjar sätta ord på världen, utan till barn i de övre förskoleåldrarna. Många pedagoger pekar på sagostundens språkutvecklande funktion, där högläsaren tar sig tid att läsa, förklara svåra ord och samtala med barnen i liten grupp, vilket pedagogerna själva sällan hinner. På en av de förskolor där jag gjorde min studie uppger en pedagog i den efterföljande utvärderingen att sagostunderna, vars struktur innebär små barngrupper där högläsaren tar sig tid för varje enskilt barn, har en tendens att lugna ner ”rorliga barn”, vilket har gett barnen ökat självförtroende. Högläsare och pedagoger tycks i utvärderingstexterna vara överens om att ett hetsigt samhälleligt tempo ställer höga krav på barn och att mötet med en äldre människa kan få en lugnande och dämpande effekt på en annars alltför stressig barndomstillvaro. Pedagoger hänvisar även till att barnens föräldrar uppskattar att deras barn får möjlighet att bekanta sig med en äldre person, eftersom många far- och morföräldrar bor långt borta eller är helt frånvarande i barnens liv.

Nytan för den högläsande äldre grundar sig i en tanke om socialt engagemang och om ”sambällstjänst”, där pensionären genom att läsa på en förskola anses bidra till samhället även efter yrkesverksam ålder. En aspekt av välgörenhet anas i följande formulering från *Allas barnbarns* hemsida: ”Som gäst i förskolan ger pensionären en guldkant på tillvaron både för sig själv och för barnen” (allasbarnbarn.se). Dessutom anses det vara hälsofrämjande för den äldre att komma ut i verksamheter och att delta i det sociala livet. Nyttan för de högläsande pensionärerna sammanfattas i utvärderingstexterna genom begrepp och formuleringar som ”privilegium”, att ”känna sig omtyckt av barnen” eller ”en oerhörd glädje att se hur mycket lässtunden ger barnen”. Sammantaget visar citaten och ut-

värderingstexterna en tendens till att betrakta högläsaren (pensionären) som en person som ”ger” av sin erfarenhet, sitt engagemang och sin goda vilja. Barnen framstår som dem som ”får” möjligheten att lära känna en pensionär och att utveckla sitt språk.

Lämpliga högläsare och lämpliga lyssnare

Alla äldre anses inte vara lämpliga som högläsare. För att kvalificera sig som högläsare i förskolan krävs en förberedande kurs i högläsning och ett medlemskap i föreningen *Allas barnbarn*. Förberedelsekursen utförs i samverkan mellan ett lokalt bibliotek och en förskola. Vidare används boken *Läs och berätta. Handledning för högläsare och berättare som besöker barngrupper i förskola och förskoleklass* (Ekström, 2005) som en guide inför högläsningen. På webbsidan och genom lokala medlemsmöten kan högläsarna utbyta erfarenheter, tips och råd med varandra. Efter genomgången kurs utfärdas ett intyg av respektive studieorganisation, vilket fungerar som en kvalitetsgaranti för förskolan.

Högläsaren är den som bär ansvaret för att planera och genomföra läsaktiviteten. Han eller hon väljer själv sin litteratur med hjälp av den lokala bibliotekarien, men förväntas även rådgöra med förskollärarna om vilka rutiner som fungerar bra i den aktuella barngruppen. Om högläsaren blir sjuk eller får förhinder tillsätts ingen vikarie eller ersättare. På så vis framstår högläsaren som den mest centrala figuren i denna form av generationsaktivitet.

Varje tisdag och torsdag under ett helt läsår följer jag två högläsare, som jag kallar Vera och Stina, på två olika förskolor. Veckodagen, tidpunkten och platsen för sagostunden är alltid densamma. Vera, 73 år, skulle kunna beskrivas som en urban och kulturintresserad pensionär. Hon bor i ett medelklassområde, tycker om att måla och fotografera, är socialt engagerad och klär sig färgstarkt

med stora halssmycken, spektakulära glasögonbågar och rödmålad mun. Vera har en bakgrund som förskollärare men blev föreståndare direkt efter utbildningen och har därför aldrig arbetat i barngrupp, även om hon är väl bekant med förskolan som institution. Stina, 76 år, presenterar sig kort och gott som *sagotant*. Hon har nio års erfarenhet av att läsa för barn på förskolan jag observerat. Professionellt har Stina en bakgrund som mässvärdinna och sekreterare på en advokatbyrå och hon har också arbetat ideellt med hemlösa och andra socialt utsatta grupper. Stinas sociolekt, sofistikerade klädstil och rörelsemönster för mina associationer ganska långt bort från förskolekontexten. Att Stina ”tantar” sig själv (med glimten i ögat) tolkar jag mot hennes sociokulturella bakgrund som en medveten lek med positionen äldre högläsare och de tantkaraktärer som ryms i sagans tantgalleri (Söderberg, 2012).

När det gäller lyssnarna gick det tidigt upp för mig att sagostunderna inte är avsedda för alla förskolans barn, bara för särskilt ”stora” och utvalda barn. Genom pedagogernas kommentarer till de deltagande barnen inför och efter sagostunderna förstår jag att det finns en underliggande idé om att barnen behövde vara tillräckligt ”trygga i sig själva” för att kunna delta i generationsmötet utan närvaro av en förskollärare. Dessutom är ett kriterium för deltagande att barnen uppvisar en viss mognad som sagolyssnare, det vill säga att de inte betar sig störande eller olämpligt, så att det blir besvärligt för den besökande högläsaren (eller för barnen själva). Förskolans pedagoger ansvarar för att välja ut vilka barn som anses kvalificera sig som sagolyssnare. Urvalet av barn och grupp sammansättningen med tre till fem barn åt gången sker sedan i samråd med högläsaren. Ålder framstår här som en organiserande princip (Krekula och Johansson, kommande 2017), men det är inte den kronologiska åldern i sig som avgör vilka barn som ska ingå i en läsgrupp, inte heller den fysiologiska åldern eller storleken på barnen. Orga-

niseringen av ålder handlar snarare om pedagogernas föreställningar om ålder och vilka barn som anses kvalificera sig som ”stora” eller mogna nog att delta.

Vad som tidigt kom att fånga min uppmärksamhet under fältarbetet var organiseringen av själva läsningen och förberedelserna inför och efter sagostunden. Här förekom förhandlingar, disciplinering och meningsutbyte. Det var även här som rutiner i form av återkommande inslag gjorde sig särskilt synliga. Sagostunderna på de båda förskolorna visade sig vara närmast ritualiserade och läsaktiviteten föregicks av en rad förberedande praktiker och situationer som över tid kom att skapa ett mönster där deltagarnas agens och rutinerade handlingar (Alexander, 2011) gav mig en fördjupad förståelse för symboliska artefaktens funktion och betydelser i högläsningens aktivitet. De rutiner jag observerade hade funktionen av att ”bädda för” aktiviteten och blev ett sätt för deltagarna att komma i lässtämning under stundtals ceremoniella former. De kunde även uttryckas genom start- och slutsignaler för högläsningen. Jag har därför valt att först presentera vad jag uppfattar som de huvudsakliga organisatoriska förutsättningarna för sagostunden, för att sedan fokusera på hur ålder görs relevant genom läsaktiviteten.

Hygien som omsorg

Det är en gråmulen torsdag i februari och jag kliver in på förskolan där Stina idag ska läsa för en grupp barn. Jag hänger av mig i tamburen och går in på ”storbarnsavdelningen”. Pedagogerna hälsar vänligt då jag kommer in och talar om att barnen leker i väntan på Stina. Jag går in i det lektrum där sagostunden brukar hållas och hälsar på barnen. Idag är det Greta (sex år), Elis (sex år), Maja (fem år) och Anton (tre och ett halvt år) som ska vara med vid läsningen. Anton är egentligen för liten men har fått dispens för att

han är så förtjust i sagostunden och för att hans pappa aktivt har förhandlat med pedagogerna om att låta Anton vara med. Jag hinner knappt hälsa färdigt på barnen förrän Nettan står i dörren med en stor flaska handdesinfektion. ”Dags att sprita era händer, så att ni är rena och fina när Stina kommer, för hon vill inte ha några baciller från er!”, säger Nettan och pumpar ut sprit med kraftiga tag över barnens framsträckta händer. Barnen luktar på sina nyspritade händer och skriker: ”Bläää! Vad äckligt!”. Sen viftar de med händerna i luften för att få spriten att torka snabbare. Maja skrattar och luktar flera gånger på sina händer. Sen sträcker hon fram dem i ansiktet på Elis och skriker: ”spriiiiit!”. Nettan frågar barnen om de har gjort i ordning soffan inför att Stina ska komma. Barnen nickar och Nettan verkar nöjd. Hon lämnar oss och skjuter igen dörren.

Att tvätta händerna och förse barnen med handdesinfektion ingår som en rutinförberedelse inför sagostunderna. I båda förskolorna hör jag pedagogerna fråga barnen om de har ”snutit sig, kissat och tvättat händerna” som ett sätt att kontrollera ifall barnen är redo att ta emot sin åldrade gäst. Personalen har bestämt att hostiga och snuviga barn helst inte ska vara med vid sagostunderna. Det är dock otydligt *hur* hostig eller snuvig man ska vara för att bli utesluten från sagostunden. Barnen tycks vara väl medvetna om att hosta och snuva kan få konsekvenser för deltagandet och försöker att uppträda så host- och snorfritt som möjligt inför pensionärens ankomst. Genom hygienfrågan blir det synligt att förskolebarn framstår som potentiella smittohärdar. Det visar också att en äldre besökare skapar oordning i förskolemiljöns åldersstruktur på så vis att besöket strider mot en vedertagen föreställning om att gamla människor och förkylningsvirus bör hållas isär.

Föreställningar om renhet och ordning kan betraktas som kulturellt skapade (jfr. Douglas, 1966/2002). Det vi upplever som smutsigt blir därför en aspekt av oordning. Att aktivt arbeta med

hygieniska åtgärder i förebyggande syfte framstår ur detta perspektiv som ett sätt organisera och anpassa förskolemiljön för att kunna ta emot en åldersolik besökare. ”Smutsen” framstår som smutsigare i samma stund som den åldersolika besökaren träder in i förskolemiljön. Det är på så vis kontexten som förstärker idén om smuts som oordning, inte barnens baciller i sig.

Vid ett av mina tidiga observationstillfällen registrerade jag följande dialog i samband med att Elis just varit i slagsmål, gråt och därför låter snuvig:

Nettan: Om du är förkyld, Elis, så ska du inte vara med och läsa med Stina för hon blir så lätt sjuk vet ni! (Elis springer genast ut till toaletten för att snyta sig och tvätta händerna. De andra barnen följer efter.)

Natalie: Jag måste fråga, är det så att Stina uttryckligen har sagt att hon har nedsatt immunförsvar?

Nettan: Nej då, det är bara vi som curlar! Vi vet ju hur jobbigt det brukar vara för mormödrar och farmödrar som inte utsätts så mycket för barnens baciller. Det stannar ju inte bara vid en förkylning för dem! (vänder sig till barnen som nu är på väg tillbaka in i satorummet) Och om ni känner att ni behöver hosta så hostar ni i armvecket åt ett annat håll! INTE mot Stina! Och sitt inte så nära henne om ni känner er förkylda!

Jag tolkar denna dialog som ett sätt att tala om för barnen att äldre människor kräver särskild omsorg avseende hygien. Även om Stina själv inte har uttryckt att hon har nedsatt immunförsvar, tycks pedagogerna vilja lära barnen att äldre människor överlag blir lättare och mer allvarligt sjuka än andra. Den som lär sig hantera hostan genom att vända sig om, hosta i armvecket eller sitta en bit ifrån, kan ”komma undan” med en lindrigare förkylning och trots allt

delta i sagostunden. Att vara förkyld eller inte framstår därför snarare som en fråga om hygieniskt korrekt uppträdande. Tvagningen blir en rutin där barnen förbereder sig för mötet med den äldre generationen genom att göra sig så rena och bacillfria som möjligt.

Sagorockens dubbla funktioner

Stina dyker upp i sagorummet i sällskap av två väskbärande barn. De tunga bokväskorna bärs fram till soffbordet medan Stina småpratar med barnen och med mig. Hon hänger av sig ytterkappan och tar fram en specialsydd rock som hon långsamt trär över axlarna. Sagorocken ska skydda ”de privata kläderna från barnens kladd”, som Stina sa vid vårt samtal. Rocken har knäppning framtill och ett färgstarkt mönster föreställande ”tuffa” motorcykelkillar. Den ser ut som en klassisk städrock från 1960-talet. Nertill har den två fickor där Stina förvarar näsdukar och halstabletter om rösten skulle ge vika. Näsdukarna är främst avsedda för barnen. Efter första observationen berättar Stina för mig att sagorocken kom till för många år sen då hon började läsa på förskolan. Hon pratade då med en väninna om att hon ville ha någonting att täcka sig med för att barnen inte skulle kladda ner hennes privata kläder, men det fick inte vara för gulligt med små nallar eller så. Helst ville hon ha något som kunde verka tufft för barn i förskoleåldern. Väninnan plockade genast fram tyget med motorcykelkillarna och Stina såg att det passade perfekt. Sedan dess har hon inte läst en enda gång utan sagorocken.

Medan rocken träs på och varje knapp omsorgsfullt knäpps uppifrån och ner, ber Stina barnen om hjälp att lägga fram dagens böcker på bokbordet framför soffan. En bok i taget läggs fram på bordet och Stina läser uppmärksamt böckernas titlar och säger några ord om varje bok i takt med att de plockas fram ur väskorna. Det är

många böcker, säkert ett tjugotal. Barnen lyssnar uppmärksamt och känner på böckerna. Alla står runt soffbordet och stämningen är nästan andaktsfull. Då Stina är färdigklädd rättar hon till sagorocken innan hon sätter sig mitt i soffan på en tron av kuddar. Barnen kryper upp intill henne och intar sina platser.

Sagorocken och framdukningen av böcker framstår som en del av sagostundens iscensättning. Att klä på sig en särskild dräkt och att presentera varje bok, som omsorgsfullt läggs fram på soffbordet, blir ett sätt att skapa lässtämning och samla deltagarnas uppmärksamhet till den aktivitet som ska ta vid. Genom sagorocken går Stina från att vara sitt privata jag till att *framträda* (Goffman, 1959/2014, s. 28) som sagotant. Samtidigt framstår sagorocken som en skyddande rustning och barnen görs återigen till ohygieniska individer av låg ålder. Handdesinfektionen och sagorocken görs på så vis till nödvändiga materiella resurser i mötet mellan barn och äldre. Sagorocken bidrar dels till att förstärka de ceremoniella inslagen och förhöja stämningen inför sagostunden, dels utgör den ett skydd mot barnens baciller. Med sin färgstarka sagorock och fickorna fulla av halstabletter och näsdukar rustar sig Stina för läsning och för mötet med sina unga åhörare.

Att bädda för sagostund

Då Vera kommer in på förskolan har hon för vana att först hänga av sig i personalens kapprum och ställa iordning sagorummet innan hon går in och möter barnen på avdelningen. Iordningställandet handlar i huvudsak om att byta till bekväma inneskor, bära in bokväskan med dagens böcker, tända belysningen och se till att sagorummet ser inbjudande ut. Ofta har Vera även sett till att ta med en liten maskot eller ett tematiskt föremål som hon placerar i sagosoffan. Detta föremål ska sedan upptäckas av barnen då de tillsammans kom-

mer in i sagorummet för att påbörja sagostunden. Föremålet kan vara till exempel ett höstlöv, en tyggroda eller en liten plastdrake. Dess funktion är dock alltid densamma: att väcka nyfikenhet och inleda dagens aktivitet genom samtal om föremålet som ska symbolisera den tematik Vera har valt för dagen. Föremålet framstår därför som en startsignal vid Veras sagostunder. Dagens sagoböcker presenteras en åt gången för att initiera själva läsningen.

Vid den andra förskolan är det istället barnen som befinner sig i sagorummet innan Stina anländer. Här har barnen en närmast ceremoniell rutin för att bädda soffan inför Stinas ankomst. I en specifik ordning hjälps de åt att fluffa till kuddarna som Stina ska sitta på. Två kuddar staplas på höjden i mitten av soffan. Sedan läggs en mindre kudde varsamt mot ryggstödet som ett extrastöd för svanken: ”För så tycker Stina om när man gör”, förklarar Elis för mig. Det blir som en liten tron mitt i soffan. Avslutningsvis, som för att förstärka tron-effekten, täcks de staplade kuddarna av en lila filt. Barnen hjälps åt att släta ut filten. Det tycks vara viktigt att den ligger slätt över kuddarna, utan veck eller knölar. Det tar en stund, men då de är klara paxar de sina platser medan ett eller två av barnen springer ut i entrén för att se efter om Stinas silvriga bil svänger in på parkeringsplatsen bakom förskolan. De väntar tålmodigt vid fönstret tills Stina dyker upp. Då bilen kommer börjar de ropa och hoppa på stället för att signalera till de andra barnen att snart börjar det. Stina välkomnas med varma famntag och barnen hjälper henne att bära in bokväskorna.

I båda förskolorna får sagosoffan en central funktion. Det är i den mjuka soffan som aktiviteten sker, varför det tycks vara meningsfullt att bädda och inbjuda till sagostund. Bäddningen tar sig olika uttryck. Vera använder tematiska föremål, medan barnen på förskolan där Stina läser bygger en tron. Jag tolkar bäddningsproceduren som en förberedelse för att något annat än det vardagliga

ska ske, varför den framstår som en iscensättning av generationsmötet. Bädningen kan betraktas som en ömsesidig omsorgshandling. Vera värnar om att väcka barnens läslust genom att tematisera och på så vis fånga deras uppmärksamhet. Barnen värnar om Stinas trivsel genom att se till så att hon ska sitta bekvämt i soffan. I båda fallen avser bädningens procedur en särskild omsorg utifrån åldersolikhet och särskilda förutsättningar.

Läsaktiviteten som omsorgssituation

Bilderbokens format och högläsningens struktur, där högläsaren och barnen sitter tätt tillsammans i en soffa, genererar kroppslig närhet mellan deltagarna. Arrangemanget inbjuder till avkoppling genom intimitet och fysisk närhet. Jag noterar att barnen kryper nära och lutar sig mot högläsaren, så nära som det bara går, men aldrig upp i famnen. Utgångspunkten är att högläsaren ska sitta bekvämt och ha fri sikt över bokuppslaget under läsaktiviteten. Barnen ska sitta lagom nära så att de inte skymmer sikten för högläsaren eller för varandra och de får inte heller hänga på högläsarens armar och försvåra för högläsaren att vända blad. Högläsarens ålder kan i sådana sammanhang göra sig påmind genom kommentarer om att: ”Jag är så gammal så jag har försvagade armar förstår du”. Jag observerar att kroppskontakten har en tydlig riktning. Det är konsekvent barnen som gör närmanden och högläsaren som låter sig bli närmad. Observationerna ger otaliga exempel på hur Vera och Stina blir klappade, masserade, kramade och undersökta av barnens nyfikna händer. Så här kan det gå till:

Vera läser. Mira och Otto trycker sig mot Vera från varsitt håll. Med huvudena bekvämt lutade mot Veras överarmar ser det ut som om barnens och högläsarens kroppar hittar in i en gemensam rytm. Det

är som om barnen anpassar sina andetag efter tempot i Veras röst och vibrationerna i hennes kropp. Rörelsen av andetagerna i Veras bröstskog får det långa halsbandet på magen att guppa upp och ner framför bokuppslaget, vilket skapar en rytmisk rörelseeffekt av läsningen. Mira upptäcker halsbandet och sträcker sig efter det för att känna med handen på de stora pärlorna. Hon begrundar det långa halsbandet en stund och säger: ”Är det här dom största kulorna på ditt halsband? . . . och det här dom minsta?” Vera nickar och fortsätter att läsa ur boken. Nu blir även Sonja och Otto uppmärksamma på halsbandet och de engagerar sig i att räkna och undersöka pärlorna samtidigt som de lyssnar. Otto låter handen vandra vidare ner över Veras stickade tröja i höjd med magen och borrar ner pekfingeret i en maska för att sedan dra ut det igen. Han upprepar rörelsen några gånger, lägger sen huvudet bekvämt tillrätta mot Veras överarm och återgår till att titta på bilderna i bokuppslaget. Vera fortsätter att läsa utan avbrott.

Exemplet skulle kunna tolkas som att barnen är oengagerade i läsaktiviteten och att intresset för Veras halsband är en parallell aktivitet som avleder läsningen. Men då det hela utspelar sig under loppet av någon minut och då barnen konstant tycks vara uppmärksamma på och följa berättelsen i den lästa sagan, tolkar jag händelsen som en del av en *kroppslig medläsning*. Med hjälp av litteraturforskaren Louise M. Rosenblatt blir det möjligt att tala om högläsningen ur ett performativt perspektiv. Rosenblatt (1935/2002) menar att varje läsakt bör betraktas som en unik händelse där mening skapas i ett samspel mellan läsare och text. Läsaren, och i det här fallet lyssnaren, blir medskapare av texten. Läsoplevelsen påverkas av högläsarens intonation, tempo, rytm, poetiska tilltal, pauser och nyanseringar, men också av lyssnarens respons i form av känslomässiga reaktioner, kommentarer och frågor. I exemplet

ovan svarar barnen på läsaktiviteten och på upplevelsen av Veras kropp. De gör det genom att röra vid Vera, hennes halsband och tröja, men också genom att ställa frågor som rör detaljer i högläsningen, om man väljer att se ett rytmiskt guppande halsband som en del av en performativ läsaktivitet. Så stora och långa halsband som det Vera har på sig används aldrig av barnen eller pedagogerna på förskolan, varför halsbandet även kan ses som en slags kuriosa från en annan ålderskategori. Det finns fler exempel i empirin där barnen frågar varför Stina har målat sig på ögonlocken, om de får låna Veras läsglasögon et cetera. Jag tolkar denna typ av frågor som en nyfikenhet på en annan ålderskategoris materialiserade ålder. Mötet med udda åldersspecifika artefakter blir en del av den omsorgssituation som uppstår genom generationsmötet och läsakten.

Högläsning som språkfostran

Greta: Titta, han är knytfast.

Stina: Ja, titta han är fastknuten, ja!

Dialogen visar hur Gretas fullt begripliga beskrivning av en visuell detalj i ett bilderboksuppslag genom Stinas respons får en språkkorrigerande effekt. Många exempel ur empirin visar hur högläsarna på detta vis fungerar som korrigerande språkförmedlare inom ramen för läsaktiviteten. Utan att det egentligen görs någon poäng av lärotillfället, bidrar denna typ av bekräftande repliker till korrigerande och utveckling av språket, där det finns en tydlig åldersriktning i att en ung språknois blir korrigerad av en äldre språkkonässör. Detta är ett exempel på en *effe*rent läsning där tonvikten ligger på barns språkutveckling (Rosenblatt 1935/2002). När jag ovan talade om läsakten som en meningsskapande händelse var det ett exempel på ett *estetiskt läsande*, där en

texts konstnärliga kvalitéer träder fram i mötet med läsaren och lyssnaren (ibid.). Det estetiska läsandet prioriteras dock sällan i utbildningssammanhang.

I en efferent läsning söks en viss förståelse av texten, vilket ofta medför att textens emotionella och konstnärliga kvalitéer hamnar i skymundan. Barndomsforskare har belyst att en efferent läsning riskerar att brista i sitt *barnperspektiv* (Halldén, 2003; Qvarsell, 2001; Åm, 1989) då den vuxne tilldelar sig själv tolkningsföreträde att bedöma om barnet har förstått texten på ”rätt” sätt. I den estetiska läsningen riktas uppmärksamheten istället på vad orden framkallar hos läsaren (och medläsaren). I praktiken är efferenta och estetiska läsningar ömsesidigt beroende av varandra och behöver därför inte betraktas som varandras motsatser, men man kan tala om att olika läsningar får olika stort utrymme i högläsningssituationen.

Begreppen möjliggör för mig att diskutera läsaktiviteten som en pluralistisk företeelse med flera parallella och olikartade lässtilar. Läsaktiviteter kan vara både sociala och privata, då deltagarna ofta växlar mellan att sitta för sig själva och bläddra i en bok för att i nästa stund interagera med andra kring berättelsen (Björklund, 2008). Utöver språklig fostran och teknisk lästräning skulle man därför kunna hävda att högläsningssituationen tillvänjer och uppmuntrar till läsvana, där läsaktiviteten görs till en både social och privat aktivitet, men framförallt till en självklar del av livet. Till stor del handlar högläsning med barn därför om att fostras till att bli en *läsande individ* med en egen *läsidentitet* (Johansson och Hillén, 2016). Även om åldersmötet mellan ung och gammal står i fokus för generationsprojektet med sagostunder i förskolan, skulle jag därför vilja hävda att fostran görs central i denna fallstudie. Det är den efferenta litteraturläsningen, där kognitiv och språklig utveckling står i fokus, som lyfts fram i marknadsföringsmaterial för *Allas barnbarn*.

Lärandet och fostrandet i högläsningssituationen kan dock skil-

ja sig från det som barnen möter i interaktionen med förskolepedagogerna. Vissa ord tycks ha en extra stark laddning. Två sådana ord är de typiskt Astrid Lindgrenska orden dumskalle och korkskalle som upprepas i en mycket populär saga som läses ofta av både Vera och Stina. Varje gång orden dumskalle eller korkskalle dyker upp i texten är det något barn som reagerar med att rycka till i soffan, upprepa orden eller skratta högt. En pojke, Anton i Stinas sago-grupp, repeterar orden högt med förtjusning varje gång han hör Stina läsa dem. Han smakar på orden och gör ramsor av dem. Anton tillför även andra halvt förbjudna ord i ramsorna, liksom för att pröva om sagostunden kan vara en frizon för ett friare språk som annars inte är tillåtet på förskolan. Genom att tillföra könsord leker han med orden: ”dumskalle-snopp” och ”korkskalle-snoppos”. Stina reagerar inte på vad Anton säger, vilket bekräftar att sagostunden blir ett forum för att pröva olika typer av ord.

Ytterligare en aspekt av ordförståelse och läsning som knyter orden på plats handlar om kulturell skolning i den traditionella sago-retorik som omger sagans värld. Det kan handla om att lära sig sagans tilltal eller slutsignaler som exempelvis: ”och så levde de lyckliga i alla sina dagar”. Vid missuppfattningar lägger jag märke till att det ofta är läsvana barn som besvarar och förklarar innebörden för andra barn. Stina läser: ”Slutet gott...”, varpå William reagerar: ”Va, kan man äta slutet?”. Elis vänder sig mot William och förklarar: ”Nej, dom menar så här att slutet är bra!”. ”Ja, så menar dom!”, tillägger Stina.

Den språkliga läsningen med fokus på ordens mening och verkan sker inte enbart som en aspekt av ung och nyfiken i mötet med någon som är gammal, lärd och språkkunnig. Det visar sig finnas en ömsesidig riktning av givande och tagande vad gäller ordförståelse och språkkulturell skolning. För att ta reda på i vilken utsträckning den språkkorrigerande läsningen var något som barnen efterfråga-

de eller något som högläsarna gjorde, räknade jag antalet gånger då barnen aktivt frågade om ett ords betydelse och de gånger som den högläsande pensionären stannade upp för att korrigera eller förklara ett ord för barnen. Det visade sig att barnen oftare än högläsarna tog initiativ till prat om ordförståelse. Det finns även några exempel på den omvända ordningen, det vill säga då barnen korrigerar eller lär ut nya begrepp till högläsaren.

Åldersolika referenser

I mellanrummens kortare samtalspassager noterar jag ofta hur barnen och de äldre för parallella samtal där de inte riktigt tycks förstå varandra. Ofta sker detta då barnen refererar till leksaker eller populärkulturella fenomen hämtade ur teveprogram och annan barnkulturell media. En observation får illustrera hur det kan gå till:

Elis: Får jag säga en sak till dig? Jag har två Turtles hemma. Två från två serier . . . en när dom är barn-Törtlar och sen är dom stora Törtlar.

Stina: En turtle! Är det en liten sköldpadda? Var bor dom då? Och hur stora är dom? (Elis visar med sina händer att de är cirka 15 cm stora.)

August: Dom bor i brunnar!

Stina: Nähä, inte bor dom väl i brunnar?

Elis: Jo, där det finns vatten.

Stina: Jaså? Jaha! (Ser förvirrad ut och läser vidare i boken.)

Barnen refererar till det populärkulturella fenomenet Teenage Mutant Ninja Turtles, en amerikansk massprodukt baserad på ett gäng superhjältar (sköldpaddsninjur) med superkrafter som internationellt ofta förkortas till Turtles (på svenska ”Törtlar”). Törtlar finns

som serier, filmer, leksaker, kläder och diverse produkter riktade till barn. Stina uppfattar inte att det rör sig om sköldpaddshjältar, eftersom hon saknar den referensen. Istället associerar hon till husdjuret sköldpadda varpå samtalet får en märklig och osammanhängande innebörd för hennes del.

Det finns fler exempel på liknande dialoger där barnen och högläsaren samtalar utifrån skilda referensvärldar. Vid ett tillfälle har Vincent och Nicole tagit med varsin Angry Birds-figur i form av mjuka kuddliknande kramdjur till Stinas sagostund. Så fort läsningen är slut klättrar barnen upp på soffkanten och kastar sina fågelfigurer mot dockhörnan lite längre bort i rummet. De hämtar figurerna och upprepar övningen om och om igen. Om någonting rasar ner i golvet tjoar barnen högt, gör segergester och kramas:

Stina: Vad gör ni med de där bollarna?

Vincent: Det är inga ”bollar”! Det är faktiskt Angry Birds!

Anton (lånar Nicoles figur för att illustrera): De kan skjutas såhär! (Han klättrar upp i soffan, böjer bak armarna och kastar figuren mot dockvrån i en lång båge. Vincent gör likadant. På detta vis iscensätter pojkar en slangbella som skjuter arga fåglar mot föremål precis som i det digitala spelet Angry Birds.)

Stina: Jaha, är det så man gör? (Verkar måttligt road.)

Vincent: Den här kan lägga ägg!

August: Och den här kan prutta! Då sprängs det mer!

Stina: Jaså, jaha. Så spännande!

För mig som känner till spelet Angry Birds blir det tydligt att barnen tar Stinas fråga på allvar och försöker illustrera det digitala spelet med korrekt information om de olika figurernas egenskaper och särskilda sprängkrafter. Spelet går ut på att jaga gröna grisar och att rasera och förstöra så mycket som möjligt i en värld uppbyggd av

klossar, stenar och glasbitar²⁰. Stina tycks inte uppfatta vad det rör sig om och tror därför att barnen hittar på en lek i stunden med sina färgglada ”kuddbollar”. Detaljerna ter sig lösryckta och obegripliga, varför hon slutar att ställa frågor och nöjer sig med att bekräfta barnens lek genom att uttrycka att den låter spännande.

Exemplen visar hur parallella dialoger och icke-möten uppstår mellan barn och äldre. Dialogerna skulle kunna betraktas som *skav* eller *skärningspunkter* mellan olika referensvärldar. Den äldre högläsaren får svårt att förstå vad barnen talar om, då de refererar till populärkulturella fenomen producerade specifikt för målgruppen barn. Massprodukter riktade till barn i form av leksaker, digitala appar, teveprogram och biofilmer ingår inte i den äldre högläsarens referensvärld, varför det uppstår missförstånd och parallella samtal. Min reflektion är dock att genom att utsättas för dessa skav och missförstånd blir det möjligt för barn och äldre att introduceras till varandras referensvärldar och skapa gemensamma plattformar för fortsatta samtal. De framstår därför som en möjlighet och förutsättning för själva generationsmötet.

I empirin finns också exempel på den omvända situationen, då barnen undrar över pensionärstillvaron i form av maträtter som de inte känner igen, till exempel inlagd gurka, eller vad en ”fjällvandring” kan tänkas vara. Genom att högläsaren är ensam äldre bland många barn, och har ett språkligt övertag och en vana att förklara svåra ord eller okända fenomen så att de blir begripliga för barnen, tenderar missförstånden oftare att redas ut i en sådan åldersriktning. Det finns heller ingen annan pensionär att föra dialog med parallellt i sagosammanhanget. Samtalsriktningen präglas av att en äldre person talar till en grupp barn som en form av åldersanpassad talriktning. Av exemplen ovan kan man däremot se att barnen kom-

.....
20. www.angrybirdsgames.com

municerar i två parallella åldersriktningar då de förklarar och illustrerar för en äldre samtidigt som de fyller i, leker fram och förstärker sina jämnåriga kamraters berättelser.

Ålder som interaktionsresurs

Olle: Jag är sex år och jag har tappat fyra tänder!

Vera: Åh, så många!

Olle: Ja! Och jag känner en som har tappat sju tänder!

Att ha lösa tänder och att tappa tänder är onekligen en viktig interaktionsresurs för förskolebarn att påtala sin ålder. Nya gluggar visades stolt upp vid varje sagostund, först för Stina eller Vera och sen för mig. Samtalen kretsade kring lösa tänder, antal tappade tänder och jämförelser av gluggstorlek. Konsekvent kopplades samtalen ihop med ålder. Oftast tog barnen till ålder som en interaktionsresurs för att göra sig stora och ”gå upp” i ålder (jfr. Hellman et al., 2014; Hellman och Björk, kommande 2017). Att ha tappat tänder och att ha fyllt många år tillförde en viss status gentemot andra barn i gruppen. Tandgluggarna skapade också positiva reaktioner hos högläsarna som utbrast: ”Men åh, så många!” eller ”Tänk så stor du har blivit!”.

Jag noterade att barnen enstaka gånger kunde använda den omvända åldersriktningen för att ”gå ner” i ålder. Vid ett tillfälle gör fyraåriga Hanna specifika åldersanspråk för att förhandla sig in i sagostunden genom att bli liten:

Vera kommer in på avdelningen och fem barn springer fram till henne för att kramas och fråga om det är deras tur att vara med på sagostund idag. Vera säger att hon idag har tänkt läsa för de små barnen. Hanna, en flicka i fyraårsåldern, går fram till Vera och ryck-

er henne i tröjan för att få uppmärksamhet. Hon har en snuttefilt i ena handen och säger med tillgjord vädjande bebisröst: ”Vera, jag är ett småbarn! Snälla, får jag vara med?”

Hannas performativa litenhet blir ett uttryck för när ålder blir en interaktionsresurs som strategiskt används för att gå ner i ålder om det finns vinster och fördelar med att vara liten i en specifik situation.

Även högläsarens ålder blev emellanåt föremål för samtal. Barnen kunde fråga ”Hur gammal är du egentligen?” som för att få ett mått på hur gammal högläsaren var i relation till mormödrar och andra i bekantskapskretsen. Apropå tappade tänder frågar Mira under en sagostund: ”Men Vera, nu har du lite rött på din tand. Har du löständer?”. ”Nej, det är nog bara lite läppstift!” skrattar Vera och gnuggar sig på framtanden. Samtalet leder vidare in på döda mor- och farföräldrar som blivit gamla och gått ur tiden. Döden är ett återkommande tema i det empiriska materialet. Barnen refererar ofta till döda mor- och farföräldrar. Ibland kommer kommentarerna om döden i en oväntad ordning:

Anton: Min morfar kan inte segla.

Stina: Jaså, kan han inte det nej?

Anton: För min morfar är död.

Stina: Nej, då blir det ju svårt att segla. Då kan man inte det.

Även de äldre deltagarna pratar om döden. Stina berättar att det är många som försvinner runtomkring henne, både vänner och släktingar: ”Det är lite upp och ner just nu. Det har varit många begravingar på kort tid. Härondagen gick en av mina äldsta vänner bort och man får sig ju en tankeställare varje gång... fast så är det ju när man kommer upp i min ålder!” Stina använder ofta metaforer och

liknelser för att göra sig gammal och gå upp i ålder: ”Idag låter jag som en gammal hes korp, men vi ska nog klara det här!” Ibland kallar hon sig även ”gamla änkan” då hon riktar sig till personalen på förskolan. Metaforer och humor används också som ett uttryck för att inte hänga med i tiden och den nya teknologin:

Elis: Är det där en mobil?

Stina: Javisst! Jag har en fossil-mobil! (skratt)

Maja: Det har min mormor också!

Stina: Ja, se det har mormödrar!

Fossil-mobilen gör sig påmind genom att brumma och ringa vid upprepade sagostunder, varpå Stina ser generad ut och passar på att ursäkta sig och samtidigt beskylla telefonen för att vara ”dum”. Artefakten får på så vis ett tilltalsnamn och Stinas reaktioner och förhållningssätt till den bidrar till ett performativt görande av en stereotyp teknikfientlig ålderdom. Den humoristiska benämningen fossil-mobilen bidrar på sätt och vis även till en distans där Stina föregår andras stereotypisering genom att själv gå upp i ålder.

Under de två terminer då jag har följt lästräffarna i de båda förskolemiljöerna har jag sett att ålder är en konstant interaktionsresurs i mötet mellan högläsare och medläsare. Jag ser inga tillfällen då ålder förlorar betydelse i mötet mellan deltagarna. Barnen görs konsekvent till en ålderskategori som särskiljer sig från vuxenheten och ålderdomen. De högläsande pensionärerna både likställs med ålderskategorin vuxen och görs olika på grund av sin höga ålder. Medan barnen har en ålder som gör dem till ”natives” i förskolemiljön (Rasmussen 2004) framstår Stina och Vera som åldersolika. Denna åldersolikhet innebär dels att de har ansvar för en del av barngruppen under särskilda omständigheter, dels att de görs omsorgsbehövande utifrån specifika hälsoaspekter och som åldrade gäster i förskolan.

Referenser

- Alexander, J. C., 2011. *Kulturell sociologi – Program, teori och praktik*. Trondman, M., Lund, A. och Mast, J.L. (red.). Göteborg: Daidalos.
- Hellman, A. och Björk, C., kommande 2017. Dockor, bebisar och rosa rosetter: När barn och unga gör ålder som motmakt. I: Krekula, C. och Johansson, B. (red.), *Kritiska åldersstudier*. Malmö: Gleerups Utbildning AB.
- Björklund, E., 2008. *Att erövrta litteracitet: små barns kommunikativa möten med berättande, bilder, text och tecken i förskolan*. Göteborgs universitet. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Björklund, E., 2010. De yngsta barnens läs- och skrivhandlingar. I: Rydsjö, K., Hultgren, F. och Limberg, L. (red.) *Barnet, platsen, tiden: teorier och forskning i barnbibliotekets omvärld*. Stockholm: Regionbibliotek Stockholm.
- Bohman, S., 2005. ”Den minsta gemensamma nämnaren. Eller – hur ser vårt kunskapsfält ut?”, I: Aronsson, P. och Hillerström, M. (red.) *Kulturarvens dynamik: Det institutionaliserade kulturarvets förändringar*. Skrift 2005:2 utgiven av TEMA Kultur och Samhälle vid Linköpings universitet. (<http://liu.diva-portal.org/smash/get/diva2:262115/FULLTEXT01.pdf>)
- Davet, N., (kommande). *Generationsmöten – om åldersöverbyggande kulturmöten i förskola, skola och äldreomsorg*. Licentiatavhandling, Institutionen för pedagogik, kommunikation och lärande, Göteborgs universitet.
- Dolatkhah, M., 2010. Barnbiblioteken och läsandet fyra ”M”. I: Rydsjö, K., Hultgren, F. och Limberg, L. (red.) *Barnet, platsen, tiden: teorier och forskning i barnbibliotekets omvärld*. Stockholm: Regionbibliotek Stockholm.
- Douglas, M., 1966/2002. *Purity and danger. An analysis of the concepts of pollution and taboo*. London: Routledge.

- Ekström, S., 2004. *Läs och berätta.Handledning för högläsare och berättare som besöker barngrupper i förskola och förskoleklass*. Stockholm: En bok för alla.
- Goffman, E., 1959/2014. *Jaget och maskerna: En studie i vardagslivets dramatik*. Lund: Studentlitteratur.
- Halldén, G., 2003. Barnperspektiv som ideologiskt eller metodologiskt begrepp. *Pedagogisk forskning i Sverige*, 8(1-2): 12–23
- Hellman, A., Heikkilä, M. och Sundhall, J., 2014. 'Don't be such a baby!' Competence and age as intersectional co-makers on children's Gender, *International Journal of Early Childhood*. 46(3): 327–344
- Johansson, B. och Hillén, S. *Läsa med de yngsta: Följeforskning av Läsrörelsens projekt Berätta, Leka, Läsa*. Hämtad från <http://www.lasrorelsen.nu/wp-content/uploads/2013/08/Läsa-med-de-yngsta-160926.pdf>
- Krekula, C. och Johansson, B. (red.), kommande 2017. *Kritiska åldersstudier*. Malmö: Gleerups Utbildning AB.
- Kåreland, L., 2008. *Barnlitteraturens utveckling i Sverige*. Litteraturbanken. (http://litteraturbanken.se/#!/presentationer/specialomraden/BarnlitteraturensUtvecklingISverige_bibliografi.html).
- Nikolajeva, M., 2000. *Bilderbokens pusselbitar*. Lund: Studentlitteratur.
- Qvarsell, B., 2001. Det problematiska och nödvändiga barnperspektivet. I: Montgomery, H. och Qvarsell, B. (red.). *Perspektiv och förståelse. Att kunna se från olika håll*. Stockholm: Carlssons.
- Rasmussen, K., 2004. Places for children – children's places. *Childhood*. 11(2): 155–173
- Rhedin, U. 2004. *Bilderbokens hemligheter*. Stockholm: Alfabet/Anamma.
- Rhedin, U., 2013. Barnet, bilderboken och högläsaren, I: Rhedin, U., Eriksson, L. och Oscar, K. (red.). *En fanfar för bilderboken!*. Stockholm: Alfabet.

- Rosenblatt, L. M., 1935/2002. *Litteraturläsning som utforskning och upptäcktsresa*. Lund: Studentlitteratur.
- Svensson, S. (information om utgivningsår saknas). *Barnlitteraturen i Sverige under fyra sekler*. (http://www.sbi.kb.se/Documents/Public/Skriftserien/Barnlitteraturen_fyra_sekel.pdf)
- Söderberg, E., 2012. På besök i Astrid Lindgrens tantgalleri. I: Liljequist, M. och Lövgren, K. (red.) *Tanten, vem är hon? En (t)antologi*. Umeå: Boréa bokförlag, s 95–137
- Åm, E., 1989. *På jakt etter barneperspektivet*. Oslo: Universitetsforlaget.

Författarpresentation

NATALIE DAVET är barnkulturvetare och doktorand i barn och ungdomsvetenskap vid Göteborgs universitet. Davet är en av initiativtagarna till forskarnätverket BIG (Barnkulturforskning i Göteborg) och ingår i det nationella forskarnätverket AgeS (Swedish Research Network on Age). Hon intresserar sig för ålder som samhällelig struktur och ålder som ”görande”. I sin forskning studerar hon åldersintegrerande estetiska kulturmöten. Projektet är kopplat till Centrum för kultur och hälsa vid Göteborgs universitet.

BARBRO JOHANSSON är docent i etnologi och forskare vid Centrum för konsumtionsvetenskap, Handelshögskolan, Göteborgs universitet. Hennes forskning rör barndom, barns konsumtion, barns delaktighet och barns plats i samhället. Hon ingår i forskarnätverket AgeS och har bland annat skrivit böckerna *Barn i konsumtionssamhället*, *Att involvera barn i forskning och utveckling* (redaktör tillsammans med MariAnne Karlsson) och *Rum för de yngsta: Barns och föräldrars delaktighet i kulturverksamheter* (tillsammans med Frances Hultgren).

CHARLOTTA LIEDBERG är folkhälsovetare med särskilt intresse för äldres ställning i samhället. Hon presenterade under våren 2016 sin kandidatuppsats *Åldersdiskriminering och äldres hälsa*. Förutom intresset för äldres hälsa är Liedberg intresserad av frågor inom kultur och hälsa, patienter och närståendes ställning och perspektiv i

cancervården samt arbetsmiljö. Liedberg är också dansare från Kungliga Svenska balettskolan i Stockholm och har bland annat dansat på Unga Danskompaniet (UDK) och Ballet Junior de Genève.

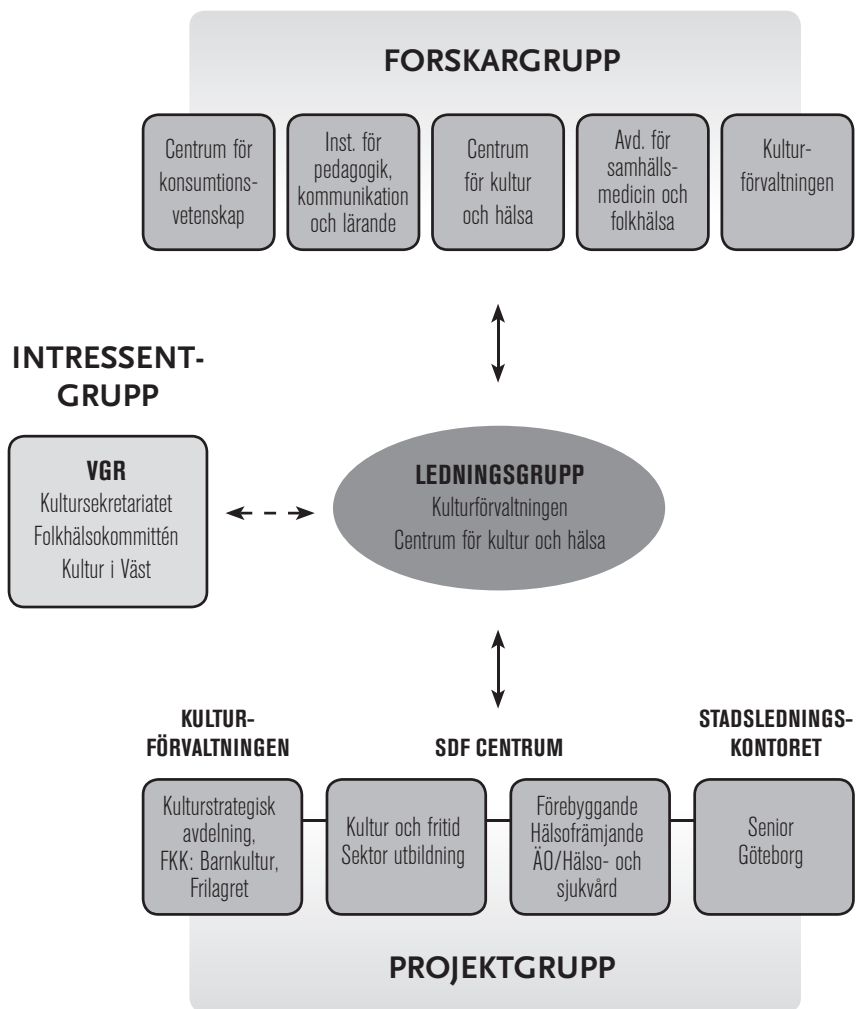
YLVA MÜHLENBOCK är filosofie doktor i offentlig förvaltning och bedriver forskning om entreprenörskap, verksamhetsutveckling och samverkansfrågor. Mühlenbock har tillsammans med forskarkollegan Barbro Johansson intresserat sig för hur villkoren för kultursamordnare och kulturombud i Göteborg ser ut och om deras möjligheter att utföra sitt uppdrag att sprida kulturaktiviteter inom sina respektive verksamheter. Mühlenbock arbetar idag på Kulturförvaltningen i Göteborgs Stad med strategiskt utvecklingsarbete, huvudsakligen med fokus på samverkan mellan staden och akademien.

LINDA STERNÖ är lektor vid Akademin Valand inom ämnet film och är verksam som filmare och filmpedagog. Hon en av initiativtagarna till kursen ”Kameran som verktyg för lärande” och är klusterledare för forskningsprojektet Archives, Art and Activism vid Göteborgs universitet. Sternö är projektledare för projektet ”Barnfilmskolan” som hedrades med Gullspiran vid Guldbaggegalan 2016.

ANNICA SJÖLANDER är forskare och medicine doktor i neurokemi och forskningssamordnare vid Centrum för kultur och hälsa, Sahlgrenska akademien, Göteborgs universitet. I sin forskning har hon intresserat sig för riskfaktorer för neurodegenerativa sjukdomar med fokus på Alzheimers sjukdom. Sjölander är just nu aktuell med antologin *Kultur och hälsa i praktiken* (redaktör tillsammans med Ola Sigurdson) som syftar till att belysa hur arbete med kultur och hälsa kan se ut i praktiken.

SOFIA TILLMAN är äldrekonstulent vid Göteborgs Stad Centrums Hälsofrämjande och förebyggandeenhet. Hon arbetar dels med resursnämndsuppdraget Stadsdelarna i Älvstaden med fokus på sociala stadsutvecklingsfrågor utifrån ett äldreperspektiv, dels med äldreboendemiljöer för att göra dessa trygga, stimulerande och funktionella. Hennes kapitel bygger på den C-uppsats i psykologi som hon skrev 2014 vid psykologiska institutionen vid Göteborgs Universitet.

Bilaga 1

Denna rapport är tillkommen på initiativ av
Centrum för kultur och hälsa, Göteborgs universitet.

—

Centrum för kultur och hälsa
Sahlgrenska akademien
Göteborgs universitet
Box 200
405 30 Göteborg

Telefon: 031-786 00 00
E-post: ckh.gu.se
Webbplats: <http://www.ckh.gu.se>

GÖTEBORGS UNIVERSITET
CENTRUM FÖR KULTUR OCH HÄLSA

©Centrum för kultur och hälsa,
Göteborgs universitet och författarna.
Formgivning och grafisk produktion:
www.bokochform.se
Omslagsbild: shutterstock
Tryck: ScandinavianBook, Stockholm, 2016.
Andra tryckningen
ISBN: 978-91-982359-3-7

I föreliggande rapport presenteras projektet *Kulturmöten utan gränser – modeller för att skapa kvalitet i äldres vardag*. Målet med projektet har varit att främja äldres delaktighet i kulturlivet genom att stödja och stimulera till generationsöverskridande möten kring gemensamma kulturintressen. Ett annat prioriterat mål har varit att etablera ett nära samarbete mellan forskning och praktik. Forskarna har i projektet studerat kulturaktiviteter i kommunen med syfte att belysa äldres delaktighet, både i kulturlivet och i samhället i stort, med fokus på mångfald och generationsmöten, nya arbetssätt, implementeringsprocesser och sambandet kultur och hälsa.

Projektet har bedrivits genom ett samarbete mellan Centrum för kultur och hälsa vid Göteborgs universitet, Göteborgs Stad och Västra Götalandsregionen och har pågått under åren 2014–2016. Projektet har haft finansiellt stöd från Kulturrådet och Västra götalandregionen.

Rapportens fem kapitel bygger på den forskning som genomförts inom ramen för projektet. Forskarna som skrivit kapitlen kommer från flera discipliner; folkhälsa, medicin, psykologi, filmisk gestaltning, pedagogik, etnologi och offentlig förvaltning. De har bidragit med olika teoretiska perspektiv och därmed ett flertal infallsvinklar på ålder, kultur och generationsmöten.

4

GÖTEBORGS UNIVERSITET
CENTRUM FÖR KULTUR OCH HÄLSA

ISBN: 978-91-982359-3-7

9 789198 235937

Barbro Johansson är docent i etnologi och forskare vid Centrum för konsumtionsvetenskap, Handelshögskolan, Göteborgs universitet.

Annica Sjölander är forskare och medicine doktor i neurokemi och forskningssamordnare vid Centrum för kultur och hälsa, Sahlgrenska akademien, Göteborgs universitet.